

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

**КРАЄЗНАВЧИЙ
ВІСНИК
КІРОВОГРАДСЬКОЇ**

Випуск II

**Кіровоград
Центрально-Українське видавництво
2008**

ББК 26.890 (4 УКР - 4 КІР) Я 54
УДК 908 (477)
К 78

Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. / Випуск II. –
Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2008. - 226 с.:іл.

Другий випуск «Краєзнавчого вісника Кіровоградщини» продовжує публікацію робіт краєзнавців Кіровоградської області, які вперше вводять в науковий обіг невідомі раніше документи. До 150-річчя з дня народження одного з корифеїв місцевого краєзнавства протоієрея Гавріїла Сорокіна увазі читачів пропонується передрук його нарису «Зниклі села Новоросійського краю» та матеріали до біографії православного дослідника.

Збірник включає також доповіді літературно-краєзнавчих читань, присвячених пам'яті Л.В.Куценка, та огляд краєзнавчих видань за 2004-2008 роки.

Редакційна рада:

О.О.Бабенко;

Л.А.Гайда;

Т.А.Григор'єва

М.В.Долгіх

С.В.Проскурова

М.П.Тулчієнко

О.В.Чуднов;

К.В.Шляховий (голова редакційної ради);

С.М.Янчуков (відповідальний редактор).

Рецензенти:

С.В.Проскурова, кандидат історичних наук;

А.В.Пивовар, кандидат економічних наук.

ISBN 978-966-1588-14-0

© Ідея проекту. Шляховий К.В., Гайда Л.А., Григор'єва Т.А., 2006

© Укладання. Шляховий К.В., 2008

© Художнє оформлення. Шляховий К.В., Висоцька С.О., 2008

© Оригінал-макет. Центрально-Українське видавництво, 2008

ЗМІСТ

ЧАСТИНА І. СПАДЩИНА

Сорокін Г.І.

Зниклі села Новоросійського краю.....6

Петраков В.В.

Промисловість Єлисаветградщини.....26

ЧАСТИНА ІІ. ДОКУМЕНТУМ

Формулярний список Г.І.Сорокіна.....42

Грицайова З.М., Єгурнова М.А.

Книга шлюбних опитів єдиновірської Покровської церкви м. Єлисаветград.....47

Шевченко С.І.

Зі слідчої справи В.О.Нікітіна.....92

Шепель Ф.О.

До історії купецтва краю.....97

ЧАСТИНА ІІІ. MEMORIA

Єгурнова (Адамська) Г.В.

Родини Адамських і Березовських.....102

Долгих М.В.

Генріх Нейгауз на Єлисаветградській сцені 1909-1910 років.....113

ЧАСТИНА ІV. EXPEDITIO

Проскурова С.В.

Зазираємо в обличчя трагедії.....122

ЧАСТИНА V. CONFERENTIA

Гайда Л.А., Ліснюк К.Є.

Про започаткування обласних краєзнавчих

Кученківських читань.....164

Гаврилюк І.О., Гончарук Л.О.

Історик-краєзнавець Д.І.Фартушняк – патріот, ерудит, інтелектуал, хранитель скарбів Зеленої Брами.....169

<i>Долгіх М. В.</i>	
Постановки «Вечорниць» П.І.Ніщинського на елісаветградській сцені.....	178
<i>Классова О. А.</i>	
Літературна спадщина К.Шимановського.....	185
<i>Надеждін А. М.</i>	
Книга Л.Куценка «Dominus Маланюк: тло і постать» мовою графіки.....	192
<i>Ревва Т.</i>	
Фонд Л.В.Куценка, що зберігається у міському літературно-меморіальному музеї І.К.Карпенка-Карого.....	197
<i>Сіренко С., Федорова А.</i>	
Історія освіти в Олександрівці Маловисківського району.....	201

ЧАСТИНА VI. CHRONIKA

Мищенко М. І.

Краєзнавчі видання 2004 – 2008 років. Анотований бібліографічний список літератури з фондів Кіровоградської обласної бібліотеки імені Д.Чижевського.....	212
--	-----

ЧАСТИНА I
СПАДЩИНА

Сорокін Г.І.
(Єлисаветград)

ИСЧЕЗНУВШИЕ СЕЛА НОВОРОССИЙСКОГО КРАЯ

Архиепископ Гавриил, бывший Херсонский и Таврический, в своем «Очерк повествования о Новороссийском крае» – говорит, что до 1751 года весь край юго-восточной России, заключавшейся в нынешних губерниях: Херсонской и Екатеринославской, частью же Полтавской и Харьковской, был совершенно пуст и почти не обитаем. Тем не менее однако поселения кое где были. Так известно, что в 1730-х годах в северо-западных и северо-восточных окраинах этой края были села довольно населенные, имевшие церкви. Так в м. Дмитровке (ныне Александрийского уезда, Херсонской губернии) была церковь, сожженная в 1736 году татарами. Правда, что эта местность была не густо заселена и жить на ней было не безопасно по причине частых набегов татар. Известно, что Новороссийский край в начале 1750-х годов назывался *Новой Сербией*, начальником которой был Серб, полковник Иван Самойлович Хорват, заселявший этот край. Многие села, основанные Хорватом, как быстро возникали, так быстро и уничтожались. Последние составляют предмет настоящей статьи.

Не много сохранилось памятников существования этих сел, и пока время и люди совершенно их не уничтожили, считаю долгом сообщить все, что мною найдено и что записано от немногих, еще пока живых, стариков, хорошо помнящих последние годы этих сел.

Не лишним будет упомянуть, хотя кратко о м. Дмитровке; хотя она со времени основания не прекращала своего существования^{*)}, но она была центром как по управлению, так и по торговле для многих окружавших ее сел, и жители некоторых уничтожаемых

---

^{*)} Подробные сведения о Дмитровке мною помещены в «Херсонских Епархиальных ведомостях» за 1891 г.

сел были переводимы сюда. Выше я упомянул, что существование Дмитровки было известно еще в 1730-х годах; сожженная татарами в 1736 году церковь была во имя св. равноапостольного князя Владимира, от этой церкви ничего не сохранилось. Вместо сгоревшей была построена новая церковь во имя св. равноапостольных Константина и Елены. В 1785 году обществом, по приказу князя Потемкина-Таврического, занимавшегося тогда устройством Новороссийского края к проезду Императрицы Екатерины II-й в Крым, построена другая новая церковь, обширная и очень красивая во внутри, во имя Успения Божией Матери; церковь эта существовала до 1894 года, в котором за ветхостию была разобрана и под моим наблюдением построена новая. Иконостас от церкви Константина и Елены, поновленный в 1798 г., сохранился в первоначальном виде до настоящего времени; при производстве постройки новой церкви, я старался приспособить ее к иконостасу, который так и перенесен в новый храм, при чем поновлена позолота, а живопись осталась в прежнем виде. Иконостас этот состоит из 7-ми ярусов: 1-й (нижний) под наместными иконами состоит из 8-ми икон, рисованных на холсте длиною в 8 вершков и шириною в 14 вершков; во 2-м ярусе наместныя иконы, числом 8, в ризах металлических посеребрянных, а одна из них, *храмовая*, в серебряной ризе с надписью: «Сія риза сделана въ Дмитровскую Успенскую церковь дмитровскимъ жителемъ Алексеемъ Степановычемъ Михайловскимъ собственнымъ его коштомъ и стараніемъ весу въ ней серебра 8 фун. 72 золот.» (Наместныя иконы церкви св. Константина и Елены сохраняются и теперь в первоначальном своем виде и прибиты в разных местах церкви). В 3-м ярусе 11 икон, над царскими вратами икона Нерукотвореннаго Образа, в серебряной ризе, весом в 4 слишком фун., пожертвование того же Михайловскаго; в 4-м ярусе 11 икон, из них икона Царя-Славы по середине в серебряной ризе более 11 фун. весу, работы Овчинникова, сделанная на пожертвования общества в 1856 г. по окончании Крымской войны; в 5-м ярусе 9 икон; в 6-м – 9, в 7-м – 7 икон. Все иконы в позолоченных рамках с резьбой. Иконы 2, 4, 6 и 7 ярусов в 2 аршина высоты, а высота всего иконостаса 20 аршин. Из других предметов

того времени сохранились: серебряная дароносица, оловянная чаша и дискос, приходо-расходные, исповедные и метрические книги и многие ордера с 1750 г. На дароносице имеется следующая надпись: «1778 года мая 9 дня куплена сия гробница рабомъ Божиимъ господиномъ Семеномъ Степановичемъ *Пишчевичемъ* въ здешнюю дмитровскую церковь успенія пресвятыя богоматере за спасеніе души своей и усопшей рабы божіей Екатерины во вечную память».

Этот Пишчевич был один из офицеров Хорватова полка и помогал в деле заселения края; некоторые села, существующия и теперь, заселены им и принадлежали ему.

Как известно, Хорват прибыл в Россию в 1751 году и провел зиму в Киеве; по весне 1752 года он выехал и поселился в Новомиргороде, который назывался 1-м шанцем гусарскаго Хорватова полка; здесь был и главный штаб; Дмитровка была тогда 16-й ротой этого гусарскаго полка, а в 1754 году Хорват перешел на жительство в Дмитровку и здесь была еще квартира и 17 роты Хорватова полка. На холме, в версте от центра Дмитровки, который круто спускается с правой стороны к левому берегу р. Ингульца и с левой стороны к правому берегу р. Серебрянки, Хорват построил себе дом и насадил сад, занимавший довольно большое пространство холма. Еще многие помнят остатки этого сада; в настоящее время никаких признаков его нет, кроме многих ям, и место это представляет теперь выгон, занятый крестьянскими мельницами и при скате холма к р. Серебрянке – кладбищем. В 1760 г. на левой стороне р. Рудой, при впадении ея в р. Ингулец (почти в центре Дмитровки), Хорват основал сел. Шамовку, где и сам поселился, найдя это место, почти луговое, более удобным, чем на холме в Дмитровке.

Из числа сел, которые были уничтожены и теперь не существуют и тех, которые в последнее время опять начали заселяться, известны мне следующие:

1) **Плоское**, – находившееся в 4 верстах от м. Дмитровки по обоим берегам р. Серебрянки; еще в

1730 году существовало сел. Плоское и состояло исключительно из раскольников, беглых из Великороссии, потом

оно усилилось Ветковскими выходцами; в 1772 году граф Румянцев поселил в нем многие семьи Бессарабских раскольников, а затем в 1819 году, во время введения военных поселений, все жители Плоского выселились в нынешний Тираспольский уезд, где образовали новое село под тем же названием. На месте прежнего Плоского в течение 50 лет было пустое пространство без всяких признаков когда-то многолюдного селения и только в конце 1860-х и в начале 1870-х годов это пространство начало опять заселяться жителями Красноселья. В начале 1873 года была здесь построена церковь во имя св. Николая, а в настоящее время считается в Плоском более 1500 душ обоего пола.

Более 10 лет назад по правой стороне пруда, образованного на р. Серебрянке, в 20 сажнях на площадке, случайно вырыты были кирпичи на глубине аршина; в кирпичах этих найден совершенно сгнивший дубовый осьмиконечный крест, в 5 четвертей длины; крестьяне сняли копию с этого креста, положили на месте и зарыли; над этим же местом, на общественный счет, устроили приличную, крытую железом капличку в 4 арш. ширины и 3 арш. длины и высоты; в ней теперь находится копия креста и несколько икон пожертвованных крестьянами. По праздничным и воскресным дням в капличке зажигается лампада. Можно предполагать, что на этом месте была часовня, или раскольничья церковь; последнее будет верней, так как жители Знаменки, одновременно существовавшей с Плоским и тоже населенной исключительно раскольниками, по духовным своим потребностям, обращались в Плоское. Нынешние жители Плоского говорят, что когда они переселялись, то около этого места еще было довольно деревьев и признаки ограды. От места часовни, на расстоянии почти 200 сажень, по левую сторону р. Серебрянки, построена ныне существующая церковь.

2) **Красный-Кут.** В 4 верстах от Плоского, на юго-западе по обоим берегам р. Ингульца, из выходцев Побережья в 1773 году основался Красный-Кут (он-же называется еще Веселый-Кут). В 1829 году жители его были переведены в Дмитровку, где и в настоящее время целая улица носит название Краснокутской (впрочем не все жители были переведены в Дмитровку, часть

перешла в Цыбулев и Елисаветградку). На месте бывшей церкви устроена капличка, сохранившаяся до настоящего времени; капличка в длину и ширину имеет 3 арш., а в высоту 3 1/2 арш. Церковь была во имя арх. Михаила, иконостас в ней был на холсте, от иконостаса в капличке сохранилась икона в 4 арш. длины и 2 арш. ширины, изображен на ней *Страшный Суд*; под изображением Спасителя четко сохранилась надпись: «Приидете благословени моего ~цС наследуйте уготованое вамъ царствее отъ сложеніе мира». Икона в одном месте несколько прорвана, но живопись хорошо сохранилась. В капличке сохранилась еще икона Божией Матери, тоже на холсте, длины и ширины 12 вершков; живопись ея хорошо сохранилась. Церковь, как можно судить по выпуклости места, занимала 25 арш. длины; колокольня была отдельно на расстоянии 12 арш. от церкви. Колокольня была построена не одновременно с церковью, а около 1787 года, что видно из сохранившейся просительной книги, выданной из *Славенской* духовной Консистории в 1785 году, на постройку колокольни; по этой книге было собрано с 1785 по 1787 г. сто сорок четыре рубля сорок копеек. На капличке сохранился железный шар в объеме около 2 аршин с крестом в 5 четвертей высоты; шар этот был на куполе церкви; по концам креста небольшие крестики украшенные коронками, в середине креста сияние из железных пластинок. На северо-восток от бывшей церкви в полуверсте находилось бывшее кладбище. С возобновлением Краснаго-Кута и постройкой в нем церкви, в 1876 году, возвращены были документы и церковныя вещи хранившиеся при Цыбулевской церкви; метрическия книги сохранились с 1793 года, а приходо-расходныя с 1781 года; по этим книгам видно, что в то время священником Краснаго Кута был Василий Курковский ^{*)}, последним священником в 1827 году был Герасим Морозов; кроме книг сохранилась оловянная чаша и дароносица, на них нет никакой надписи. Наместныя иконы и храмовая арх. Михаила, в 2 1/2 арш. длины и 1 1/2 арш. ширины, находятся в настоящее время в церкви с. Знаменки, куда, говорят, были взяты и колокола, но доказательств этому никаких нет.

---

^{*)} Свящ. Василилий Курковский был дед нынешняго Епископа Арсения, викария Новгородской епархии, известнаго автора: «Летописи церковныхъ событий», «Черный лес и его окрестности») и мног. друг.

В ограде при церкви был большой фруктовый сад, существовавший долго после уничтожения церкви; этим садом пользовались жители Цыбулева, которые постепенно и уничтожили его **).

В настоящее время церковь в Красном-Куте Покровская, жителей в нем теперь более 1600 душ обоего пола. В день бывшего храмоваго праздника, 8 ноября, в честь арх. Михаила, ежегодно к капличке совершается крестный ход и служится молебен; во время засухи у каплички служат молебен с водоосвящением, и крестьяне глубоко веруют, что после этого будет дождь, что ими, как передавали нам, неоднократно замечено.

3) **Уховка.** На юго-востоке от Краснаго-Кута в 4 верстах было селение Уховка; здесь, при начале заселения края, Хорватом был основан Спасопреображенский монастырь (уничтоженный в 1780 году). Уховка расположена была по левую сторону р. Ингульца, а монастырь по правую; церковь Преображенскаго монастыря находилась в 30 саженьях от *Чернаго леса*, который и в настоящее время находится в своем первобытном виде; на опушке много дубов, которые в объеме имеют более 80 вершков.

На месте бывшего монастыря сохранился сад, по середине котораго капличка и в ней престол высоты 1 арш. 2 верш., длины 1 арш. 10 верш. и ширины 1 арш. 5 верш.; сделан он срубом из дубовых пластин толщиной в 2 вершка; престол этот еще очень крепкий, на восточной стороне по середине престола отверстие в 4 вершка со всех сторон. Местность эта теперь входит в состав крестьянских наделов Краснаго-Кута, а принадлежит крестьянину Емельяну Махине, который с пасикой здесь поселился еще в 1863 году, за несколько лет до вторичнаго заселения Краснаго-Кута. Кусок этот земли, не более пол-десятины, занятый кустарником и деревьями, считался неудобным и никому не нужным, а потому Махиня владел им безпрепятственно, хотя и без всякаго права. Когда Красный-Куть заселился, то Махиня

**) Впрочем фруктами этого сада пользовался, кто хотел; около проходила большая дорога из Дмитровки на Елисаветградку, а сад никто не оберегал; остатки этого сада хорошо помню и я; 30 лет тому назад, мне часто мальчиком приходилось проезжать в этой местности.

причислился к Краснокутскому обществу, которое хотело отнять у него этот кусок; сначала он отделялся магаричами, но потом его все-таки хотели выжить и ему удалось только в 1879 г., по приговору общества, закрепить за собою, уплатив на постройку церкви 75 р. и общество исключило пол-десятины земли из его надела. В этом саду он построил дом и погреб для пчел, которых у него имеется до 300 пней.

Известно, что Хорват, заселяя этот край и устраивая монастырь, хотел устроить Новосербскую епископию, чего ему однако-же не удалось достигнуть и только один архимандрит Софроний Доброшевич в 1754 году назывался архимандритом Новой-Сербии, последующие настоятели монастыря были только игуменами; из них известен Иринарх, который в 1778 г. был замучен гайдаками, навевывавшимися в Черный лес. После Иринарха был игумен Иулиян, родом из дворян; после смерти отца своего он забрал доставшихся ему крестьян, перевел к монастырю и они здесь образовали деревню Ульяновку. Ульяновцы и Уховцы занимались гончарным промыслом, что подтверждается массою по всем направлениям этой местности и теперь попадающихся мелких черепков. Глина в этой местности очень хорошая для гончарных поделок. Махиня передал мне рассказ, сообщенный ему стариком из Ульяновцев Андреем Штельмахом, который прожил сто двадцать лет; по этому рассказу, один гончарь, копая глину, нашел много золота, ночью запрег две пары волов, взял свою семью и ничтожную часть имущества, и уехал не известно куда; после этого гончаря было найдено в том-же глинище еще около двух пудов золота. Штельмах проживал в Цыбулеве, часто приходил к Махине на пасеку и много рассказывал о временах прошлаго столетия, но Махиня почти ничего не помнит. Штельмах умер лет десять назад в Цыбулеве; он был известен под названием «Дид Киян»; так прозвали его дети, не имел определенного приюта и питался милостыней, собирая которую, он ходил всегда с громадным «кийком» (дубиной).

С упразднением монастыря, церковь осталась и считалась Уховской; в 1818 году Уховка вместе с Ульяновкой были переведены в Дмитровку, Цыбулев и Елисаветградку (Михайловка тож).

Переселяясь общество придел Преображенского монастыря во имя св. Николая продало Дмитровскому обществу за 200 руб. ассигнациями; придел этот перенесен в Дмитровскую Николаевскую церковь, бывшую Кладбищенскую, где и до настоящего времени хранится. Царския врата в нем из кипариснаго дерева. В Дмитровской Успенской церкви находятся две иконы, некогда принадлежавшия этому монастырю; на иконе Божией Матери сохранилась едва заметная надпись: «году 1770 поновлена».

Иконы Преображенского монастыря я находил и в Знаменской церкви, а именно: «Моление о чаше» и икону пророка Илии, которая на дереве имеет 6 четвертей длины и 5 ширины; живопись на них прекрасно сохранилась.

Из других предметов Преображенского монастыря, или, как потом называлось, Уховской церкви, мне удалось найти в сел. Красноселье на колокольне Симеоновской церкви колокол, на котором следующая надпись славянскими буквами вязью: «1791 года месяца **февраля** 12 числа сей колоколь по старательству Елисаветградскаго уезда^{*)} казеннаго селения Уховки священник Наум Богославский а коштомъ чужаго селения житель». – Эта надпись вверху, а внизу продолжение: «Иванъ Осотянъ съ доположенія протчихъ доброхотныхъ дателей зделанъ въ с. Уховку въ Преображенскую церковь весу 9 пуд. 21 фун.». Звук этого колокола очень мелодичный – заунывный. За каплицей признаки могил погребенных.

На север от места бывшего монастыря по скату холма в 70 сажнях на р. Ингульце был громадный пруд и плотина, признаки плотины сохранились и теперь; пруд-же хотя и теперь большой, но говорят, что он значительно уменьшился; пруд и плотина сохранили и теперь свое название «*Потемкинскими*». Уховка была населена Потемкинскими крестьянами.

На юг от монастыря, на расстоянии версты, в лесу находится так называемый «Топильный яр» в котором, говорят, много зарыто кладов, которые и теперь ищутся многими любителями из крестьян,

---

^{*)} В то время вся северо-западная часть ныне Александрийскаго уезда принадлежала Елисаветградскому, что видно по ордерам.

жаждущих золота; нашел ли кто чтонибудь, не знаю. Говорят про одного крестьянина, действительно очень состоятельного, что он вырыл казанок червонцев, но это его тайна; мне приходилось с ним говорить и он сознавался, что находил несколько штук медных монет, когда же однажды я спросил его относительно золота, то он невольно улыбнулся и замялся и больше мне ничего не удалось узнать от него.

От Дмитровки до Уховки 5 верст. Еще до упомянутого выше Махини в 1860 и 61 г. около *Уховского престола*, как здесь все называет эту местность, стояла пасека моего отца, который был священником при Успенской церкви мест. **Дмитровки**^{*)}. **Мать** рассказывала, **что** когда она бывала на **пасеке то** отец показывал ей какую-то железную доску со **славянской** надписью, которую отец разбирал, но какая надпись мать не помнит, и где девалась доска не знает; спрашивал я про эту доску Махиню, но он говорит, что не видел. Думаю, что отец доску взял, и, вероятно, отправил в Харьковский университет, к которому он почему-то особенно был расположен; говорю это потому, что помню еще с детства, что у отца были чучела разных местных лесных птиц, которые он отправил в Харьковский университет.

Из документальных данных сохранились Уховския метрические книги, но только за 10 лет с 1808 по 1818 г. и находятся при Успенской церкви с. Елисаветградки; других документов не имеется.

4) **Лагери**. На юго-западной стороне Черного леса в 1775 г. было основано сел. Лагери, а в 1824 г. уничтожено и жители его были переведены частью в Дмитровку (разстояние от Дмитровки около 15 верст), частью в другия села, но большая часть перешла в г. Вознесенске, где и в настоящее время есть предместье, носящее название «Дальние Лагери». На месте бывшей церкви, где был престол, была устроена кирпичная капличка, крытая железом. Капличка эта находилась в 60 саженьях от станции Богдановки (Фастов. жел. дор.). С проведением этой дороги в 1875 г. первым начальником станции был русский Н. Д. Рыбальченко, который поддерживал и охранял капличку, в 1878 г. начальником

---

^{*)} Место отца в Дмитровке при Успенской церкви я занимал с 1882 г. по 1895 г.

был назначен немец Гиршель, который никакого внимания на нее не обращал, и капличка начала разоряться; в 1887 г. были только груды кирпича. В это время стрелочником на станцию поступил крестьянин сел. Сухолес, Киевской губ., Никита Дубовик, который, узнав, что тут было селение и где теперь груды кирпича, там была церковь и престол, сделал на собственные средства оградку и своими руками дубовый крест 4 арш. высоты, на крест прибил нарисованное на железе распятие, а с другой стороны икону Божией Матери величиною в 6 вершков, а внизу икону арх. Михаила 4 верш., устроив все это, Дубовик пригласил из Цыбулева священника, который отслужил панихиду и освятил иконы и крест. В начале 1890-х годов Дубовик оставил службу на железной дороге и уехал на Афон в монахи. Признаки места бывшей ограды есть некоторые и теперь, остался частью кирпичный фундамент; все-же остальное сглажено, вся эта местность сильно распахана, едва даже заметны признаки бывших усадеб. От места бывшей церкви до леса не более 200 саженей. Из церковного имущества Лагерей нигде ничего не осталось; осматривал я во многих церквях окружных сел и нигде ничего не оказалось; указывают в Знаменке на две – три иконы, якобы принадлежавших Лагерской церкви, но это одно предположение, ни на чем не основанное; вероятнее всего, что большинство переселившихся жителей в Вознесенск забрали все с собой.

5) **Водяная.** В 5 верстах от Лагерей на юго-восток было село Водяная, основанное тоже в 1775 году. На месте бывшей церкви, во имя Иоанна Богослова, когда-то была капличка, которая разорилась и место оставалось совершенно заброшенным, стояло только два столбика и к ним прибиты три дощечки от старой церкви, что можно думать по сохранившимся признакам голубой краски^{*)}. Вся эта местность вошла в состав крестьянских наделов сел. Знаменки. Около бывшей церкви было кладбище, о чем свидетельствуют многия впадины, какия можно видеть на старых кладбищах. Местность эта в 50 саженях от полотна железных

---

^{*)} В 1891 г. я, как местный благочинный, заставил церковных попечителей и священника сел. Знаменки, по крайней мере, огородить место, где был престол Водянской церкви.

дорог Фастовской и Харьково-Николаевской на 9-й версте от станции Знаменка, в 3 верстах от сел. Знаменки. В 200 саженьях на юг находится балочка, на которой имеется насыпь, напоминающая обыкновенные плотины, поэтому есть основание думать, что на этой балочке был пруд; тут-же в разных направлениях имеется много терников и кустов бузины, которые служат признаками бывших усадьб.

При церкви с. Знаменки сохранились принадлежавшая церкви с. Водяной «царскія врата», в целости сохранился жертвенник на подобие шкапа с растворяющимися дверцами, на обеих сторонах которых нарисованы иконы; верх жертвенника куполообразный.

Из других икон к сожалению многия переделаны и перерисованы и к тому же неудачно.

На колокольне с. Знаменки в настоящее время имеется 7 колоколов; надо полагать, что в числе их есть принадлежавшие Водяной, но надписей на колоколах никаких нет.

В Знаменскую церковь были переданы метрические книги и др. документы, но ничего не сохранилось, – все уничтожено.

Мне передавала кое-что глубокая старуха, вдова диакона, Акилина Дыманская, дочь священника с. Водяной Евстафия Погорелова, вышедшая замуж за диакона в с. Гутницкую в 1810 году (об Гутницкой будет сказано ниже); из Гутницкой муж ея был переведен в с. Красный-Кут, где она в 1824 г. осталась вдовой и перешла на жительство в Дмитровку, где прожила вдовой более 60 лет; в 1888 году она умерла и я ее погребал^{*)}. Она мне говорила, что Водяная и Лагери были не большия села, а Красный-Кут был гораздо больше. В Водяной в период выхода ея замуж было не более 300 душ мужескаго пола. Вот все, что мне удалось узнать о Водяной, теперь не существующей. На разстоянии версты от места бывшей церкви находится казенное лесничество, носящее название «Водянского».

б) **Богданка.** На западной стороне Чернаго леса в 1786 г. князем Потемкиным-Таврическим было основано сел. Богданка,

^{*)} Дыманская до смерти сохранила память и сравнительную бодрость; года за четыре до смерти она потеряла зрение. Самый меньшой сын ея, родившийся в 1823 г. заштатный пономарь, живет в Дмитровке и еще бодрый. Правнуков своих Дыманская видела в 20 летнем возрасте.

которое в 1818 г. поступило в состав кавалерийских поселений, а в 1824 году было переведено в полном составе в м. Дмитровку, для пополнения уменьшившагося в то время населения Дмитровки, в которой еще в 1785 г. считалось 1524 души мужеского пола. Такое население было до 1818 г., а затем оно начало уменьшаться, так как в военных поселениях нельзя было жить разночинцам и евреям^{*)}; последние выселялись на юг, а за ними стесняемые новыми порядками двинулись и великороссы в Тираспольский уезд, где образовали село, носящее в настоящее время название *Дмитриевки*. К 1824 г. на месте оставалось только 270 душ муж. пола. Вместе с населением были перенесены книги церковная, хранящиеся при Успенской церкви Дмитровки и в настоящее время^{**)}. Богданка была населена исключительно великороссами. На месте бывшей церкви во имя Преображения стоит ветхая запущенная капличка 4 арш. длины и высоты и 3 ширины; в ней ничего нет, в угле я нашел полусгнившую доску 10 вершков длины и 8 ширины с признаками, что это была икона. Местность эта самая красивая в окрестностях Черного леса, холмистая и окружена со всех сторон лесами, в версте от большого буерака Круглика и в 3 от Черного леса. В Дмитровке есть еще несколько человек, перешедших из Богданки и помнящих это селение, а одна старуха, Параскева Савельева (умершая лет 6 назад), передавала мне, что она своего Сеньку (теперь лет под 80) привела в Дмитровку 6 лет, и при этом говорила, что им так было хорошо **жить** в Богданке, что оне, т. е. женщины, в праздники постоянно собирались и ходили в лес погулять и на старое место посмотреть.

Церковь была на самом возвышенном месте, ограда, как заметно по холму, в длину занимала вдвое больше пространства, чем в ширину. На месте ограды много попадает кусков кирпича. Места бывших усадеб очень заметны по гноеватой почве, а также сохранились канавы (рвы), которые еще теперь довольно глубокия и широкия, на всем протяжении огородов на низу вербы, огороды очень длинные, многие имеют более 200 сажень. На холмах песок

^{*)} В то время в Дмитровке было очень много евреев, так что они имели свою синагогу и кладбище.

^{**)} Мне приходилось по требованию военного начальства находить в записях Богданских книг родившихся 1802 и 1804 г.г.

замечательно белый, а в других местах глина очень красного цвета, кусочками попадает на подобие сурика.

Внизу пруд, котрый на подобие реки обходит с трех сторон холмы; этот пруд в былые времена назывался рекой с именем Богданки; начало пруд берет в 2 верстах от Богданки из «Сичеваго» буерака, за плотиной из пруда вода ручьем впадает в Цыбулеве в р. Ингулец. Пруд и на нем мельница теперь принадлежат Цыбулевскому крестьянину Илии Черепахе, отец котораго купил, как передавал Черепаха, у одного «руськаго» (Богданскаго великоросса), котрый один только еще долго оставался после выселений Богданки и владел прудом и небольшим куском земли; **фамилии** этого «руськаго» Черепаха не знает. С холма от места церкви идет к низу широкий прогон, на низу колодезь, котрый в настоящее время имеет более 3 арш. с каждой стороны; воды в нем более 2 аршин; вода так прозрачна, что **видно дно** и сильно бьющие ключи; в срубе вода подымается выше уровня почвы; вода вытекает при посредстве корыта и имеет очень быстрое течение. Говорят, в старые годы, этот колодезь имел с каждой стороны более 6 аршин, из **него** никогда не могут выбрать воды, которая замечательно вкусная, легкая, совершенно пресная, как дистиллированная. Колодезь называется «Запорожским», или **еще** «Викняный».

7) **Гутницкая.** С. Гутницкая была основана еще до 1760 г., а в 1824 г. упразднена и население переведено в Красноселье, церковь же существовала еще 15 лет и была продана Красносельским обществом в какую-то вновь образовавшуюся деревню в степях Херсонскаго уезда. Церковь была во имя св. Николая; при упразднении села в Гутницкой было более 200 дворов. В начале 1860-х годов Гутницкая начала вновь заселяться и в настоящее время в вей более 70 дворов, более 300 душ обоего пола. Когда была разобрана церковь, то на месте ея над престолом построена капличка 6 арш. длины, 4 ширины и 5 высоты; иконостас и утварь бывшей церкви перенесены в Елисаветградку (Михайловку) и там иконы продавали крестьянам; еще и теперь можно видеть в домах многих крестьян иконы Гутницкой церкви. Последним священником в Гутницкой был Иоаким Денисов, котрый был переведен в

Дмитровку сверх штата. Престол сохранился и сделан на подобие колодезного сруба из дубовых брусьев толщиной в 4 вершка, в длину престол имеет 1 арш. 4 вершка и в ширину 1 арш. 6 вершков, под престолом сохранился дубовый крест в 4 вершк. толщиной, престол несколько вошел в землю, так что на поверхности его только 14 вершк.; престол обшит досками.

Из икон того времени в капличке сохранились: апостолов Варфоломея и Варнавы 2 $1\frac{1}{2}$ арш. длины и $1\frac{1}{2}$ арш. ширины, другая 2 арш. ширины и 1 с арш. длины, на ней изображено два события «Рождество пр. Богородицы» и «Входъ во храмъ пр. Богородицы»; еще находится 7 икон, но эти иконы не из старых, приношение вновь поселившихся жителей; две колонны, резной работы в середине пустыя 2 арш. длины каждая; несомненно, что это колонны от балдахина, который был над престолом. В настоящее время в капличке хранится хоругвь, выносной крест и фонарь для случаев погребения.

Церковь в длину занимала не более 18 арш., колокольня была отдельно и находилась на север от церкви в разстоянии 20 арш. В колокольне были сквозныя ворота, чрез которые проходили в церковь. Книги и колокола взяты в Красносельскую церковь; до настоящего времени сохранился один колокол 2 пудов весу, на нем надпись: «року 1760» – больше ничего; там-же хранится серебряная чаша и дискос тоже 1760 г. и тоже нет другой надписи; наместная храмовая икона св. Николая 1 арш. 10 верш. длины и 1 арш. 4 верш. **ширины**, икона на дереве, живопись хорошо сохранилась; во всю длину иконы чрез левый глаз святителя проходит трещина. Местность бывшей ограды с востока на запад занимает пространство в 40 сажень и с севера на юг 30 саж. На северо-западе усадьбы крестьян подходят до самой канавы казенного леса, который окружает Гутницкую с трех сторон – востока, севера и запада; самое далекое разстояние от леса 3 версты. На первой доске сверху престола с восточной стороны вырезано несколько осмиконечных крестиков и в трех местах вырезаны буквы: И. В.; что оне означают – не известно; нужно полагать, что это инициалы имени и **фамилии** мастера. Верхняя доска престола липоваго дерева и уже на половину сгнившая.

Около ограды ныне существующего кладбища есть бугор; это была усадьба священника; на юг от этой усадьбы было кладбище; теперь проходит на этом месте дорога из Красноселья в Дмитровку; в этом месте по сторонам дороги земля **так** распахана, что никаких признаков кладбища не сохранилось. Земля общества крестьян Гутницкой как вошла в состав Красноселья, так находится и в настоящее время и разделяется с ними одинаково; при разделе земли часто Красносельцы дают места Гутнянцам в отдаленных частях не редко под Елисаветградкой, или за Красносельем, что чрезвычайно неудобно; неоднократно Гутнянцы хлопотали, чтобы причитающееся им количество земли выделили при Гутницкой, но такое ходатайство осталось без удовлетворения.

На р. Верхний-Ирклеец, который впадает около Чнгирина в р. Тясьмин, в Гутницкой есть маленький пруд. В 6 верстах – с. Цветная, Киевской губ., расположенная на возвышенном месте; из Гутницкой ее прекрасно видно.

В Гутницкой я встретил двух глубоких стариков Николая Кононенка 80 лет и Ивана Марченка 76 лет; оба они уроженцы прежней Гутницкой. Кононенко едва помнит ее и говорил, что когда переводили в Красноселье, то ему было лет 8 и передал, что слышал от своих родителей, что в лесах вокруг Гутницкой долго скитались *гайдамаки*, **которые** наводили страх и обижали людей, часто угоняли скот **в леса** и не возвращали его, **даже** не редко и замучивали людей.

8) **Лозоватка**. Бывшее поселение Лозоватка находилась **в** 5 верстах от Красноселья, на 5 версте от ст. Цыбулев (Фастовской ж. д.), или 250 верст от Фастова), в 3 верстах **от** буерака Кошевого, в 2 верстах от границы Киевской губернии по р. Сухой-Тясьмин, который еще не так давно в **этом** месте был довольно глубокий, а теперь представляет собою ручеек; во время существования поселений был громадный пруд и на нем большая водяная мельница; теперь Красносельцы все это пространство разделяют под огороды и сажают на них капусту. Крестьянин Григорий Гладкий сообщал мне, что несколько лет тому назад, когда на этом пруде рыли *копанку* для поливки капусты, то на глубине полуаршина, а может быть и больше, вырыли живаго карася громадных размеров, – в

длину он имел более полуаршина и был черный как земля; насколько верен этот **факт**, – проверить не пришлось. Время основания Лозоватки точно мне не удалось узнать, нужно полагать, что она основана, как и другие поселения, не раньше 60-х и не позже 70-х годов прошлого столетия.

На месте бывшей церкви во имя Рождества Богородицы сохранился престол, над которым устроена капличка 5 $\frac{1}{2}$ арш. длины, 5 высоты и 4 $\frac{1}{2}$ ширины, в капличке пол, в середине престола дубовый крест, нижняя часть которого сгнила, так что он лежит. Вокруг каплички оградка в три доски, в оградке поставлен крест 7 арш. высоты; в оградке имеются кусты сирени и несколько деревьев береста, деревья молодые, выросшие, как заметно, из корней прежде бывших деревьев. Есть признаки бывшей ограды, ширина которой более 50 аршин, в длину же измерять невозможно, так как прорезывает это место выемка полотна железной дороги; так же трудно измерять пространство занятое церковью. Престол дубовый крепкий в длину 1 арш. 6 верш., в ширину 1 арш. 4 верш., и возвышается от полу на 1 арш. 1 верш. В капличке старинная икона на холсте в 2 арш. длины и ширины; на ней изображено архиерейское служение, нарисован престол, на нем чаша, около нея ангел держащий сверток, на котором написано: «примите, ядите, сие есть тело мое». Вверху надпись: «Безкровное жертвоприношение новаго завета содействием святаго Духа» – выше нарисован Св. Дух. Живопись иконы хорошо сохранилась. Кроме этой сохранились еще иконы: Божией Матери, св. Николая и распятие Иисуса Христа с разбойниками; пред этими иконами – три лампадки, которые по праздникам и воскресным дням зажигаются приходящими для этого людьми из Красноселья, или Нерубайки. Недалеко от оградки нами найдены куски желтого кирпича и между ними дно от бутылки, которая имела четырехугольную форму. Колокольня, как и в других местах, стояла отдельно от церкви и здесь была сделана вся из береста.

В 1830 году Лозоватка была упразднена и жители ее были переведены частью в Красноселье, частью в Федварь, а беднейшие на казенный счет были переселены в Баштанку (Херсонского уезда). Церковь еще долго после выселения

оставалась; в 1840 году начальник военных поселений, живший в с. Елисаветградке, Гутор велел разобрать прежде колокольню и как она была из береста, то сделал из нея мебель, а церковь еще оставалась несколько лет; при ней был сторож, хотя в церкви ничего не совершалось.

Метрические книги Лозоватской церкви с 1796 г. по 1820 г. хранятся в архиве Успенской церкви с. Елисаветградки, а так-же сохранились богослужebные книги: Октоих, Минеи и Евангелие напечатанное в царствование Императора Петра I. Сохранились маленькие венцы в диаметре трех вершков; надпись на одном из них: «сей жениху», на другом: «сей невесте»; – образа на венцах стерты.

9) **Знаменка.** Селение Знаменка со времени основания не перестало существовать, но о нем не безинтересно будет упомянуть. Знаменка основана одновременно с Плоским т. е. в 1730 г. и состояла исключительно из раскольников, беглых из Великороссии. Известно, что Архиепископ Никифор (вновь открытой епископии в 1777 г. Славенской и Херсонской), в 1780 г. посещая свою епархию, был в Знаменке и убеждал раскольников присоединиться к православию, и большую часть населения ему удалось убедить; не пожелавшие присоединиться не остались в **Знаменке**, а переселились в нынешнюю Таврическую губернию, где и поселились, назвав свое селение Знаменкой, существующей и до настоящего времени с такими же закоренелыми раскольниками. В Знаменке существовала раскольническая часовня, с присоединением же к православию был построен храм, в который из часовни было все перенесено. До настоящего времени сохранилось из бывшей часовни: 12 икон св. Апостолов и пророков 14 верш. длины, 8 верш. ширины, икона Божией Матери 12 верш. длины и 8 ширины, раскольнический клирос, который теперь служит старостинской стойкой для продажи свечей; царския врата, икона Спасителя в серебряном венце длиною 1 $\frac{1}{2}$ арш. и шириною аршин, осьмиконечный крест с распятием длиною 2 $\frac{1}{2}$ арш., служивший для выноса при погребениях; часть решетки отделявшей солею, большой железный фонарь очень оригинальный по форме.

От настоящей церкви место бывшей раскольнической часовни

находится в полуверсте на огороде крестьянина Евфима Васильева, отцу которого лет 60 назад это место досталось под усадьбу. Над престолом бывшей часовни устроена капличка, но глухая, и войти в нее нельзя; чтобы измерить и посмотреть престол, пришлось оторвать несколько досок. Капличка эта имеет $2\frac{1}{2}$ арш. ширины и 2 арш. длины, сделана на подобие рундука; престол из дубовых пластин в $2\frac{1}{2}$ верш. толщиной, имеет $1\frac{1}{2}$ арш. длины и $1\frac{1}{3}$ арш. ширины; в середине престола, на котором теперь нет верхней доски, находится почти сгнивший осьмиконечный крест. В 30 саженьях от каплички имеется большая груша (дерево) более 30 верш. в объеме, в разных местах огорода сохранились большие деревья, которым, нужно полагать, далеко за сто лет; они были в ограде часовни; в 40 саж. от каплички был дом священника, кирпичный фундамент которого послужил фундаментом для сарая владельца усадьбы Васильева; – кирпич этого фундамента и в настоящее время очень хороший, не уступит и железняку.

Владелец усадьбы мне говорил, что часто находил около каплички и вообще у себя по огороду медные деньги, несколько монет показывал времен Екатерины II и Елизаветы Петровны.

На колокольне нынешней Знаменской церкви много колоколов. Несомненно, что некоторые из них принадлежали другим церквям, но к сожалению на этих колоколах нет никакой надписи; даже против обыкновения, как это я везде замечал, что если нет надписи, то выставлен вес, а тут и этого не оказалось.

10) **Рудая.** В 1782 г. на р. Рудой, которая впадает в Дмитровке в Ингулец, была основана станица Бугскаго казачьяго войска Рудая в 2 верстах от Дмитровки, а в 1823 г. переведена в Дмитровку, где и в настоящее время носят название две улицы: *Большая Рудянская* и *Мало Рудянская*, – здесь теперь более 150 домов. На месте же бывшей Рудой осталось только несколько хуторов площадью от 1 – 5 десятин, с садами, принадлежащих некоторым Дмитровским-рудянским крестьянам и переходящих из поколения в поколение. Церкви в Рудой не было, приходом она была приписана к Шамовской церкви в одной версте расстояния.

При Михайловской церкви с. Елисаветградки я встретил евангелие; к сожалению первый лист евангелия вырван, а потому

нельзя судить о времени его выхода в свет. Евангелие это принадлежало Иоанно-Богословской церкви какого-то **селения** Шншковец. Что это за селение, во всем Александрийском уезде и примыкающих к нему частях Чигиринского уезда я **ни** от кого ничего не мог узнать. На двадцати девяти листах этого евангелия, внизу по несколько слов на каждом листе следующая надпись, которая обратила мое внимание и, думаю, не безинтересно будет привести ее здесь:

«Во имя Отца и Сына и Св. Духа Аминь. Року 1741 месяца октобрія дня 4, сію книгу рекомую Святое Евангеліе купилъ рабъ Божій василій по прозвыску Д%ю *) обывател Кузманскій и даль за ню золотыхъ пятьдесятъ и осемь полскої монеты и отдалъ ей честному отцу василію понятовскому потомкум и сукцесорум его пресвитерови вечными часи веси Шишкоковецъ храму святаго Іоана Богослова а бы за его здравіе и за всемогущаго избралъ за отпушеніе греховъ и за преставлшихся а бы претенціи иншеи никто не мель до неї искреннихъ и инихъ общихъ токмо то въ ней реченное, ежели бы ею кто имель какимъ колякъ способомъ въ ню вписати да буде проклять Марадфара. Аминь, кто бы ей могль украсти да будетъ дондеж судитися предъ творцемъ сотворителемъ а вдеби ею винандовата мало якимъ колякъ способомъ отдалена потомъ до рукъ меетъ отдана быти до рукъ техъ же виш реченное. На що ся подписуетъ василій Д%ю кладеть знакъ креста святаго».

***

Вот все то, что мне удалось собрать о селах, существование которых было не продолжительно, в силу разных административных соображений. Правда, сведения скудные, не обстоятельные, – так, почти ни об одном из них нельзя было добыть точной цифры населения, но все-же что-нибудь собрано. И сообщаемыя сведения не без затруднения пришлось бы получить; но мне была возможность сделать нечто, благодаря положению моему, как благочиннаго, в округ котораго все упомянутыя

---

*) Настоящей фамилии я не мог возстановить и на основании своих соображений не решился сделать, а потому привожу с титулом, как написано Д%ю.

местности входили. Для большого доверия и беспрепятственности осмотра, я не редко брал с собой священников, в районе которых находилась та или другая местность. Благодаря этому, мне возможно было делать то, что я находил нужным. В Знаменке, где престол часовни находится в огороде крестьянина, при том Великоросса (Знаменку и теперь населяют исключительно Великороссы), который охотно все рассказывал; но когда пришлось оторвать несколько досок от глухой каплички, то это его заметно покорило и если он не возражал и не сопротивлялся, то благодаря тому, что знал меня хорошо и со мной был его приходской священник.

Желательно было-бы, чтобы кто нибудь еще собрал сведения о таковых же поселениях, где оне есть, или настоящия сведения пополнил, если кто имеет возможность собрать более точныя и подробныя сведения.

Священник Г. И. Сорокин.

Текст друкуются за виданнями:

Священникъ Г. И. Сорокинъ. Исчезнувшія села Новороссійскаго края. // ПРИБАВЛЕНІЯ къ ХЕРСОНСКИМЪ ЕПАРХІАЛЬНЫМЪ ВЪДОМОСТЯМЪ. 1900. № 6. ГОДЪ СОРОКЪ ПЕРВЫЙ. 15 Марта. – Одесса: «Славянская» типографія Н. Хрисогелось, Полицейская ул., д. Новикова № 8, 1900. – С. 194-204.

Священникъ Г. И. Сорокинъ. Исчезнувшія села Новороссійскаго края. Окончаніе* // ПРИБАВЛЕНІЯ къ ХЕРСОНСКИМЪ ЕПАРХІАЛЬНЫМЪ ВЪДОМОСТЯМЪ. 1900. № 7. ГОДЪ СОРОКЪ ПЕРВЫЙ. 1 Апреля. – Одесса: «Славянская» типографія Н. Хрисогелось, Полицейская ул., д. Новикова № 8, 1900. – С. 210-222.

Петраков В.В.¹
(м. Москва)

ПРОМИСЛОВІСТЬ ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНИ

На початку ХХ століття економіка міста Єлисаветграда, а також однойменного повіту зміцнювалась і розвивалась. Пожвавлення та підйом різних галузей спостерігалися в усій країні. Херсонська губернія тоді ще не могла похвалитися потужними розробками залізної руди, вугілля чи інших корисних копалин, але цей степовий край був багатий сільськогосподарськими угіддями. Тому тут користувалися значним попитом підприємства, які забезпечували землеробів технікою і реманентом або переробляли сільськогосподарську продукцію.

Адрес-календар і Довідкова книга по м. Єлисаветграду на 1911 рік інформує про тогочасний стан промисловості та торгівлі:

«В промышленном и торговом отношении Елисаветград несомненно является крупным центром на юге России и в некоторых отраслях промышленности и торговли может претендовать на весьма видное место. Таковы: производство сельско-хозяйственных машин и орудий, мельничное и мукомольное дело и мануфактурная торговля. Другие отрасли, хотя и играют видную роль в промышленной жизни, не могут, однако, назваться доминирующими.

В Елисаветграде насчитывается 60 фабрично-заводских крупных предприятий, подчиненных надзору фабричной инспекции, с общим числом рабочих более 4000 человек и суммой производительности в 15 миллионов рублей. Затем торговый оборот мануфактурой галантерейными, железными, бакалейными и

---

¹ Петраков Віктор Васильович, краєзнавець, автор низки досліджень з історії нашого краю, проживає в Москві.

прочими товарами достигает также по сведениям биржевого комитета до 16-17 миллионов рублей. Уже из этих приблизительных цифр видно, что наш город можно не без основания причислить к разряду крупных торгово-промышленных городов».

Краєзнавцям і всім, хто цікавиться історією рідних місць, відомі головні підприємства, що діяли в Єлисаветграді на початку ХХ століття. Безсумнівно, в архівах можна виявити чимало документів, що стосуються промисловості Херсонщини того періоду. Та коли мені до рук потрапив довідковий альбом «Фабрики, заводи и рудники Южной России», виникла ідея поділитися витягами з цього рідкісного, маловідомого і малодоступного видання, які стосуються Єлисаветграда і Єлисаветградського повіту.

Більшість населених пунктів, зазначених у відомостях, тепер знаходяться у Кіровоградській області; окремі міста, згідно з нинішнім адміністративно-територіальним устроєм віднесені до сусідніх областей – Миколаївської та Одеської.

Послідовність інформації відповідна тій, що подається в альбомі.

Промышленные заведения г.Елисаветграда и уезда Херсонской губернии

Наименование пром. заведения и фамилия владельца	Место нахождения пром. заведения	Фамилия директора или заведующего пром. заведением	Род фабрика	Род двигателей и число рабочих	Род освещения	Ближайшие к заведению установления	
						Почтовой телеграфной конторы	Жел. дор. станции и число верст от пром. заведения
Типографии							
Гольденберг Марк Абрамович	Елисаветград, Дворцовая ул.	сам владелец	типograf- ские работы	керос. двиг. 32 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. I вер.
Шполянский Давид Мерд.	Елисаветград, Дворцовая ул.	сам владелец	тоже	ручн. спос. 12 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. I вер.
Финкель Михель Борох. и Резников Герш. Бенц.	Елисаветград, Дворцовая ул.	Финкель	тоже	ручн. спос. 5 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. I вер.
Богянский А.И.	Елисаветград	сам владелец	тоже	электр. двиг. 15 раб	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. I вер.
Бургсдорф Б.И.	Елисаветград	сам владелец	тоже	электр. двиг. 15 раб	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.

Лапидус В.С.	Елисаветград	сам владелец	тоже	электр. двиг. 8 раб	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Селевин А.И.	Елисаветград	сам владелец	тоже	электр. двиг. 15 раб	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Фабрики земледельческих машин и орудий							
Бургард Елизавета Ивановна	Елисаветград, Успенская ул.	сама владелица	земле- дельчески с машины	1 кер. двиг., 1 пар. кот., 48 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Кеслер Петр Иванович	Елисаветград, ул. Московск. и Кавалер.	сам владелец	тоже	1 пар. кот., 80 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Краузе Карл Карлов.	Елисаветград, Покровская ул.	сам владелец	тоже	1 кер. двиг., 30 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Шкловский Айзак Львов.	Елисаветград, Московская ул.	сам владелец	земледел. маш. и мельничн. станки	1 пар. кот., 95 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Г-во В.А.Якуль- ского	Елисаветград, Вокзальная ул.	Белаковский Давид Гедалев.	машинны и проч.	1 пар. кот., 174 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 1 вер.

Р. и Т. Эльворти	Елисаветград, Кавалерийск. ул.	Ф. Девис	землед. машины	4 пар. кот., 600 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 1/2 вер.
Майш Фед.	г. Вознесенск Елисаветградского уезда	сам владелец	ремонт и производ. земледел. машин	1 пар. лок. 12 раб.	керосин	г. Вознесенск Елисаветградского уезда	ст. Голта Ю. З. ж. д. 75 вер.
Чугунолитейные и механические производства							
Жарневич А.	Елисаветград	сам владелец	чугунолитейное производ.	пар. двиг. 20 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Маркова М.В. аренд. Кличко Ф.К.	Елисаветград	Ф. Кличко	тоже	пар. двиг. 30 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Цейтлин М.И. торгов. дом	Елисаветград	М. Цейтлин	механич. произв.	пар. двиг. 30 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Якульский А.А.	Елисаветград	П. Ренг	машиностроит. производ.	пар. двиг. 120 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Вальтер А.Ф.	п. Новоукраинка, Елисаветград. уезда	сам владелец	механич. произв.	пар. двиг. 120 раб.	керосин	п. Новоукраинка	ст. Новоукраинка Ю. З. ж. д. 2 вер.

Шлехт П.Г.	г. Вознесенск Елисавет-градск. уезда	сам владелец	производ. земледел. машин	пар.двиг. 40 раб.	керосин	г. Вознесенск	ст. Голта Ю. З. ж. д. 70 вер.
Экипажные заведения							
Кеслер Петр Иванович	Елисаветград, ул.Московск. и Кавалерийс.	сам владелец	новые экипажи	1 пар. котел 30 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 1 вер.
Бош Петр	г. Вознесенск Елисавет-градск. уезда	сам владелец	фургонны и брички	ручн. способ 14 раб.	керосин	г. Вознесенск	ст. Голта Ю. З. ж. д. 75 вер.
Кирпичные заводы							
Бак Меер Львович	Елисаветград, Новгородская ул.	сам владелец	строит. кирпич	ручн. способ 32 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 3 вер.
Бардах Х.Л.	Елисаветград, предмес. Быково	сам владелец	тоже	1 пар. котел 45 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 4 вер.
Бардах Хая Лейбовна	Елисаветград, предмес. Быково	сама владелица	тоже	ручн. способ 23 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 3 вер.

Боуфельд Г.М.	Елисаветград, предмес. Быково	сам владелец	тоже	ручн. способ 18 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 3 вер.
Т-во Механи- ческого кирпичного завода	Елисаветград	Х. Гольдпреф	тоже	1 двигат. 70 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 1 вер.
Селиванов В.М.	С. Верхняя Сазоновка Елисавет- градск. уезда	сам владелец	тоже	ручн. способ 18 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 20 вер.
Паровые мельницы							
Барский Абрам Давидов. и сын	Елисаветград, Миргородска я ул.	Барский	мука разных сортов	2 пар. когла 34 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Барский А.Д.	Елисаветград, Безпоповская ул.	сам владелец	тоже	1 пар. когла 22 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Вайсенберг Абрам Маркович	Елисаветград, Б-Пермская ул.	сам владелец	тоже	2 пар. когла 31 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.
Дашевские Фр. Берк. и сыновья	Елисаветград, Московская ул.	Дашевский	тоже	3 пар. когла 35 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. З. ж. д. 2 вер.

Н-чи Коган Григорий Лейбович	Елисаветград, ул. Михайловско й и Покровской	Я.Г.Коган	тоже	2 пар. котла 37 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Озерянский Мошкс Янкелевич	Елисаветград, Александров- ская ул.	сам владелец	тоже	1 пар. котел 24 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Бр. Сейлер Дав. и Пинх. Самойлов	Елисаветград, предместье Куцевка	Д.Сейлер	тоже	1 пар. котел 24 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 4 вер.
Слободский Бор. Х.	Елисаветград, Московская ул.	сам владелец	тоже	3 пар. котла 42 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Шкловский Азік Лвович	Елисаветград, Московская ул.	сам владелец	тоже	2 пар. котла 40 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Варшавский Витлор Зейлихович	п.Новоукра- инка, Павловской волости Елиса- ветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 30 раб.	электрич.	п.Новоукра- инка, Павловской волости Елиса- ветград. Уезда	ст.Новоукра- инка Ю. 3. ж. д. 2 вер.

Ган Август Иванович	г. Ольвнополь Елисаветград. уезда	М. Ган	тоже	водян. двиг. 25 раб.	керосин	г. Ольвнополь Елисаветград.-Уезда	ст. Голта Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Герсбергген Генрих Генрихович	х. Воронино, Казанковской волости Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 20 раб.	керосин	х. Воронино, Казанковск. волости Елисаветградского уезда	ст. Казанка, Южн. ж.д. 7 вер.
Акц. о-во Синохино-Бродских мельниц	м. Синохин-Брод, Ольшан. вол. Елисаветград. уезда	сведенный нет	тоже	вод. двиг	керосин	м. Синохин-Брод, Ольшан. вол. Елисаветград. уезда	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Барские А.Д. и сын	Елисаветград	М. Барский	тоже	1 пар. котел 6 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Долинский Л.Ф. и Каминский Х.Д.	Елисаветград	Н. Лабковский	тоже	1 пар. котел 8 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Келлер Ф. и Х.К.	Елисаветград	Ф. Шиланский	тоже	1 пар. котел 3 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.

Френкель З.Х.	Елисаветград	сам владелец	тоже	1 пар. котел 4 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Вайнеров Г.М.	г.Бобринец Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 4 раб.	керосин	по земской почте	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 35 вер.
Позе Е.	С.Александровка Елисаветград. уезда	Крыльчан- ский	тоже	1 пар. котел 6 раб.	керосин	по земской почте	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 40 вер.
Сукальский Ю.М.	г.Новомиргород Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 5 раб.	электрич.	по земской почте	ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 28 вер.
Скаржинский А.И.	с. Мигея Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 6 раб.	керосин	по земской почте	ст.Новоукра- инка Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Маслобойные заводы							
Рытс Л.И.	Елисаветград	сам владелец	масло	ручн. способ 6 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 1 вер.

Макаронные фабрики

Котляров И.П. и Домашевский М.Б.	Елисаветград	И. Котляров	макаронны	1 пар. двигат. 20 раб.	электрич.	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Пиво- медоваренные заводы							
Зельдер Герш Иосиф.	Елисаветград, Б-Пермская ул.	сам владелец	пиво и мед	кон. двигат. 9 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 1 вер.
Лайер Генрих Генрихович	Елисаветград, предмес. Быково	сам владелец	тоже	1 керос. двиг. и кон. двиг. 12 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Дурлин Василий	с. Ольгополь Елисаветград. уезда	сам владелец	пиво	1 кон. пр. 6 раб.	керосин	с. Ольгополь Елисаветград. уезда	ст. Голта Ю. 3. ж. д. 3 вер.
Ежевская Юлия	г.Новомиргород Елисаветград. уезда	сама владелица	тоже	ручн. способ 4 раб.	керосин	г.Новомиргород Елисаветград. уезда	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Фельмет М.В.	г. Вознесенск Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. двигат. 18 раб.	керосин	г. Вознесенск Елисаветград. уезда	ст. Голта Ю. 3. ж. д. 70 вер.

Мыловаренные заводы						
Константиновский	Елисаветград, Покровская ул.	сам владелец	мыла	ручн. способ 4 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ. ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Тартаковский	Елисаветград, Крымская ул.	сам владелец	тоже	ручн. способ 2 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ. ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Абрамович	г. Ольвиополь Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	ручн. способ 3 раб.	керосин	г. Ольвиополь Елисаветград. уезда ст. Голта Ю. 3. ж. д. 3 вер.
Бурда	г. Вознесенск Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	ручн. способ 3 раб.	керосин	г. Вознесенск Елисаветград. уезда ст. Голта Ю. 3. ж. д. 75 вер.
Табачные фабрики						
Рофе Исаак Сем.	Елисаветград, Нижне-Донск. ул.	сам владелец	табак и папирсы	ручн. способ 45 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ. ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Свекло-сахарные и рафинадные заводы						
Т-во Мало-Висковского свекло-сахарного завода	м. Малая-Виска Елисаветград. уезда	Брискман Еф. Моис.	сахарный песок	8 пар. котлов 400 раб.	Электрич	м. Малая-Виска Елисаветград. уезда Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д.

Кожевенные заводы						
Пыхов Иван	Елисаветград, Вознесенская ул.	сам владелец	подшв. кожи	ручн. способ 6 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ. ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Фабрики и заводы химических веществ						
Фиш И. Гр.	Елисаветград, Вознесенская ул.	сам владелец	свищов. белила	ручн. способ 3 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ. ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 3 вер.
Таршиш С.Н.	Елисаветград	сам владелец	тоже	ручн. способ 18 раб.	керосин	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Заведения искусственных минеральных вод						
Липницкий А.М.	Елисаветград	сам владелец	шипучие воды	ручн. способ 12 раб.	керосин	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 3 вер.
Винокуренные заводы						
Бр. Долинские Леон и Петр Феодос.	Елисаветград, Михайлов- ская ул.	Л. Долинский	сырой и ректифик. спирт	2 пар. котла 25 раб.	керосин	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 2 вер.
Макеев Ипполит Иван.	Елисаветград, Ивановская ул.	сам владелец	спирт	2 пар. котла 25 раб	электрич.	ст. Елисаветгр, Ю. 3. ж. д 2 вер.

Нейберг Борис Евген. (аренд. Симонович Н.В.)	д.Арсеньевка Владимирск. вол. Елисаветград. уезда	сам арендатор	тоже	1 пар. котел 17 раб.	керосин	с.Владими- ровка Елисаветград. уезда	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 15 вер.
Х.М. Обидон и Н.М. Гельфонд	г. Ново- Архангельск Елисаветград. уезда	Н.Г. сльфонд	тоже	1 пар. котел 17 раб.	керосин	г. Ново- Архангельск Елисаветград. уезда	ст. Тальное Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Улашин Октавиан Кириянович	г.Новомирг- род Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 26 раб.	керосин	г.Новомирг- род Елисаветград. уезда	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Ето-же 2-й завод	м. Малая Виска Елисаветград. уезда	сведений нет	тоже	1 пар. котел 30 раб.	керосин	м. Малая Виска Елисаветград. уезда	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 18 вер.
Шатова Ан. Кир.	д. Отрадовка- Ивановка, Аннинск. Вол. Елисаветград. уезда	сведений нет	тоже	1 пар. котел	керосин	с. Аннинское	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 18 вер.
Эллингтер Эрн. Эдуард.	д. Ивановка, Ново-Арханг. Вол. Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 15 раб.	керосин	с.Ново- Архангельск.	ст. Тальное Ю. 3. ж. д. 35 вер.

Бутович В.И.	Елисаветград. уезд	сам владелец	тоже	1 пар. котел 25 раб.	керосин	по земской почте	ст. Елисаветград, Ю. 3. ж. д. 23 вер.
Елли Ф.Г. (аренд. Т-во Маловиского свекло-сах з-ла)	м. Малая- Виска Елисаветград. уезда	Е.Брисман	тоже	1 пар. котел 20 раб.	керосин	по земской почте	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 30 вер.
Розенберг Г.Ш.	д. Диковичева Елисаветград. уезда	сам владелец	тоже	1 пар. котел 25 раб.	керосин	по земской почте	Ст. Шестаковка Ю. 3. ж. д. 20 вер.
Фабрики халвы и рахат лукума							
Мейдман И.М.	Елисаветград	сам владелец	халва и конфеты	ручн. способ 20 раб.	керосин	Елисаветград Херс.губ.	ст. Елисаветгр. Ю. 3. ж. д. 2 вер.

*Справочно-иллюстрированная Альбомь-Книга «Фабрики, заводы и рудники Южной России». –
Екатеринослав: Издание Н.И. Гаврилова, 1911.

ЧАСТИНА II
DOKUMENTUM

Маринець Л.В.¹
(Кіровоград)

ФОРМУЛЯРНИЙ СПИСОК ГАВРІІЛА СОРОКІНА

Настоятель Ковалівської Покровської церкви протоієрей Гавріїл Сорокін був одним із тих священників, які, користуючись своїм пастирським положенням, самовіддано займалися вивченням краю, де їм довелося виконувати свою місію. Православні священнослужителі А.Івашенко, С.Патенко, В.Никифоров та інші склали визначну когорту сумлінних дослідників, спадок яких вражає нас скрупульозністю фіксації різних подій і фактів місцевої історії та географії. Чільне місце серед них займає Гаврило Ілліч Сорокін, який за історико-етнографічний нарис «Містечко Дмитрівка» був навіть нагороджений срібною медаллю. Користуючись нагодою – 150-річчям з дня народження одного з корифеїв нашого краєзнавства, пропонуємо до уваги читачів формулярний список², який може стати базовим матеріалом для складання його біографії.

Составлено в ноябре 1896 г.

Священник, Гавриил Ильич Сорокин, законоучитель Елисаветградскаго земскаго реального училища, 37 лет от роду, вероисповедания православнаго, имеет знаки отличия: набедренник, скуфию, золотой наперсный крест, камилавку, серебряную медаль, содержание получает – 8 ур. по 75 р. = 600 р. в год.

---

¹ Маринець Лілія Володимирівна, заступник директора – головний зберігач фондів Державного архіву Кіровоградської області

²Формулярные списки состоящих на Государственной службе в Елисаветградском земском реальном училище. – Начато 25-го Ноября 1888-го года. Окончено 20 января 1901-го года. – ДАКО. – Ф. 60. – Оп. 1. – Арх. № 77. – 1888-1901. – 182 л. – Л. 144-152.

Родился 26 марта 1858 года.

Сын священника.

Имения нет.

Окончил курс наук в Елисаветградском духовном училище, затем воспитывался в Киевской духовной семинарии и выбыл из 6 класса ...

По выдержании испытания при Классической гимназии на право поступления в высшее учебное заведение поступил в Ярославский Демидовский юридический лицей, где курса не окончил и выбыл из 2-го курса ...

Преосвященным неофитом Епископом Елисаветградским рукоположен в диакона – 1882 года Октября 31.

Им же рукоположен в священника Успенской церкви м. Дмитровки, Александр. уезда – 1882 года Ноября 5.

Резолюцией Высокопреосвященнаго Архиепископа Никанора назначен следственным (?) депутатом благочиния 4 округа Александрийскаго уезда – 1887 года Апреля 16.

Состоял законоучителем Христофоровской церковно-приходской школы с 1888 г. по ноябрь 1895 г.

За отличную службу и усердное исполнение возложенных обязанностей, по ходатайству Херсонскаго Епархиальнаго училищнаго Совета, Высокопреосвященным Никанором Архиепископом Херсонским и Одесским награжден набедренником, на что имеет свидетельство за № 605 – 1888 года Декабря 8.

Отношением Херсонской Земской Управы за № 385, согласно постановлению Х. З. Собрания выражена ему благодарность за труды по составлению очерков, признанных полезными для населения Херсонской губернии – 1889 года Января 18.

Отношением Московскаго Императорскаго общества археологическаго за № 1088 выражена ему особенная благодарность за сообщенные сведения о городищах, валах, курганах, древнем вооружении Херсонской губернии – 1889 года Июня 4.

Состоял законоучителем Успенской церковно-приходской школы м. Дмитровки с 1890 по ноябрь 1895 г.

За труды по ведению метеорологических наблюдений, по представлению профессора Новороссийскаго университета

Архиепископом Никанором объявлена ему Архипастырская признательность – 1890 года Марта 27.

Указом Архиепископа Никанора за № 9119 назначен исполнять должность благочинного 4 округа Александрийского уезда – 1890 года Сентября 14.

Распорядительным комитетом Херсонской Земской сельскохозяйственной и промышленной выставки за предоставленные статистически-экономическое и этнографическое описания м. Дмитровки удостоен награды серебряной медали, на которую имеет свидетельство – 1890 года Октября 19.

Архиепископом Сергием Херсонским и Одесским, по указу Херсонской Духовной Консистории № 11067 за исправление должности благочинного с особым усердием и знанием дела утвержден в должности благочинного – 1890 года Октября 16.

Архиепископом Херсонским и Одесским Сергием награжден скуфией, на что имеет свидетельство – 1890 года Ноября 10.

Отношением Александрийской уездной земской управы за № 4924 за выяснение санитарного состояния относительно порядка вымирания до 20 летнего возраста м. Дмитровки выражена ему искренняя благодарность – 1892 года Октября 10.

Состоял распорядителем от земства по народному продовольствию и истреблению вредных насекомых Дмитровской волости с 1891 г. по ноябрь 1895 г.

Определением Епархиального училищного Совета с утверждением Преосвященного *Мемнона* (?) Епископа Новомиргородского выражена ему благодарность за усердие по школам – 1893 года Июня 21.

За отличную службу и усердное исполнение возложенных обязанностей, согласно ходатайству Херсонского Епархиального начальства, Святейшим Синодом награжден камилавкою, на что имеет свидетельство за № 8278 – 1895 года Апреля 12.

Резолюцией Архиепископа Иустина, Херсонского и Одесского, согласно прошению, перемещен к Покровской церкви г. Елисаветграда, что на Ковалевке – 1895 Октября 14.

Состоит законоучителем Александровского детского Приюта – с 1895 года Декабря 1.

Предложением Г. Управляющего Одесским Учебным Округом за № 13294, вследствие ходатайства Правления Елисаветградского земского реального училища и согласно отзыву Высокопреосвященного Иустина, Архиепископа Херсонского и Одесского назначен законоучителем названного училища в приготовительном и первых трех низших классах – 1896 года Сентября 25.

С разрешения Г. Попечителя Одесского учебного округа от 18-го февраля 1897 г. за № 2064, получил третное не в зачет жалование, в размере 270 рублей – 1897 года Февраля 18.

За труды по первой всеобщей переписи населения 1897 года пожалована ему Высочайше учрежденная темно-бронзовая медаль для ношения на груди, на ленте из государственных цветов – 1897 года Апреля 18.

Государь Император Высочайшим рескриптом 8 Июня 1897 г., данным на имя Г. Министра Внут. Дел, Высочайше повелел передать ему совершенную Его Величества благодарность за труды по первой всеобщей переписи населения, о чем имеет письмо Г. Мин. Внутр. Дел за № 6628 – 1897 года Августа 1.

Указом Херсонской Духовной Консистории от 18 мая 1897 г., за № 5227, назначен депутатом от духовного ведомства для участия в заседаниях Елисаветградского Уездного Попечительства детских приютов в г. Елисаветграде – 1897 Мая 18.

Государыня Императрица Мария Феодоровна 9-го Июля 1898 г. Всемилостивейше соизволила на определение его Почетным Членом Александровского детского приюта в г. Елисаветграде с 5-го Марта 1898 г. – 1898 года Марта 5.

За усердную и полезную службу награжден Св. Синодом золотым наперсным крестом в 6-й день Мая месяца 1899 года, на что имеет свидетельство от 25 июня 1899 г. за № 7843 – 1899 года Мая 6.

Указом Херсонской Духовной Консистории от 17 февраля 1900 г. за № 1851 назначен в состав гласных Елисаветградской Городской Думы от духовенства – 1900 года Февраля 17.

Имеет Значек из кабинета Ея Величества, присвоенный для

ношения по установлению, на каковой имеет свидетельство за № 8.

Имеет сер. Медаль в воззрение (?) Императора Александра III.

Женат на дочери священника Ольге Ильиной Богдановой. Имеет детей: дочь Веру, родившуюся 12 Августа 1883 года, сына Иакова, родившагося 27 Ноября 1892 г. и дочь Антонину, родившуюся 10 Июня 1894 г.

Жена и дети вероисповедания православнаго и находятся при нем.

*Грицайова З.М., Єгурнова М.А.¹
(Кіровоград)*

КНИГА ШЛЮБНИХ ОПИТІВ ЄДИНОВІРСЬКОЇ ПОКРОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ МІСТА ЄЛИСАВЕТГРАДА

Відділ фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею продовжує публікувати записи Книги шлюбних опитів елисаветградської єдиновірської Покровської церкви².

Акти, що фіксували відповідність умовам здійснення законного шлюбу, є важливим матеріалом для генеалогічних досліджень.

Документи публікуються мовою оригіналу із заміненням архаїчних літер сучасними їх відповідниками. Відсутні розділові знаки додані тільки у випадках можливого утруднення сприйняття тексту. Також розділені деякі написані злисто слова.

У зв'язку з обмеженістю слів конкретного почерку в частині власноручних підписів свідків можливі неправильно розпізнані імена та прізвища.

У даному випуску до уваги читачів пропонується повний обсяг шлюбних опитів 1848 року, за якими у єдиновірській Покровській церкві міста Єлисаветграда були здійсненні обряди вінчання.

Для швидкого пошуку прізвищ до публікації додається іменний покажчик.

1. Авулін Григорій Михайлович – поселянин с. Клинци. – № 28.

---

¹ Грицайова Зоя Миколаївна, зберігач відділу фондів, Єгурнова Мирослава Анатоліївна, провідний зберігач відділу фондів ОКМ.

²Книга выданная отъ Преосвященнаго Гавріила, Архієпископа Херсонскаго и Таврическаго въ Елисаветградскую Единовѣрческую часовенную Покровскую церковь для записки въ оную брачныхъ обысковъ Октября 22 дня 1847 года (30.10.1847 – 08.10.1872). – КОКМ. – АІ. – Інвентарний № 717. – 161 арк. – Арк. 4 – 18 зворот.

2. Азарков Антон Климович – вільний хлібопашець с. Крисанової П'ятниці Калужської губернії Мосальського повіту. – № 25.
3. Акулінін Василь Артемович – елісаветградський міщанин. – № 5.
4. Акуратцова Катерина Михайлівна – елісаветградська міщанська донька. – № 14.
5. Бабарикін Василь – елісаветградський міщанин. – № 14.
6. Біляєв Іван Аникійович – елісаветградський міщанин. – № 19.
7. Біляєв Іван Захарович – елісаветградський міщанин. – № 6.
8. Білов Гнат – поселянин с. Клинці. – № 30.
9. Блудников Микола Йосипович – поселянин с. Клинці. – № 31.
10. Блудников Конон Петрович – поселянин с. Клинці. – № 30.
11. Блудников Микола Йосипович – поселянин с. Клинці. – № 31.
12. Богданов Ларіон Іванович – міщанин Вітебської губернії. – № 15.
13. Богданов Петро Іванович – міщанин Вітебської губернії. – № 15.
14. Бодров Софрон Юхимович – міщанин. – № 15.
15. Бондарьов Михайло Миронович – елісаветградський міщанин. – № 6.
16. Будикін Іван Євсійович – елісаветградський міщанин. – № 12.
17. Валуйський Іван Прокопійович – елісаветградський міщанин. – № 34.
18. Ващакін Василь Олексійович – елісаветградський купецький син. – № 33.
19. Верьовкін Кіндрат Гаврилович – військовий поселянин с. Красного Яру. – № 8.
20. Верьовошник Кузьма Якович – елісаветградський міщанин. – № 24.
21. Ветрова Катерина Іванівна – елісаветградська міщанська донька. – № 34.
22. Виноградов Іван Юхимович – військовий поселянин с. Клинці. – № 26.

23. Волков Борис Дмитрович – елисаветградський міщанин. – № 5.
24. Волков Григорій Іванович – елисаветградський міщанин. – № 11.
25. Гаврилов Корній Єгорович – міщанин м. Риги. – № 15.
26. Гальцова Агрипина Іванівна – елисаветградська міщанська донька. – № 5.
27. Гарбонов Василь Іванович – елисаветградський міщанин. – № 11.
28. Герасимов Ілля Афанасійович – елисаветградський міщанин. – № 1 4.
29. Голованова Варвара Микитівна – поселянка с. Красного Яру. – № 18.
30. Голубіцкова Анна Олексіївна – поселянка с. Клинці. – № 30.
31. Голубов Матвій Миколайович – військовий поселянин. – № 27.
32. Горностаєв Авакум Максимович – поселянин с. Клинці. – № 16.
33. Горностаєв Іван Максимович – поселянин с. Клинці. – № 16.
34. Гребенщикова Олена Марківна – поселянка с. Клинці. – № 28.
35. Григорієв Кузьма Єрмолайович – елисаветградський міщанин. – № 7.
36. Донцова Ганна Іванівна – поселянка с. Клинці. – № 27.
37. Дружинін Василь Петрович – елисаветградський міщанин. – № 34.
38. Дубовцов Авраам Григорович – військовий поселянин с. Клинці. – № 27.
39. Єршов Федір Сергійович – елисаветградський міщанин. – № 14.
40. Житілов Олексій Феоктистович – елисаветградський міщанин. – № 10.
41. Журавльов Микола Кіндратович – елисаветградський міщанин. – № 17.
42. Зайцова Улита Ісаївна – поселянка с. Клинці. – № 16.
43. Залатухін Микита Єфремович – елисаветградський міщанин. – № 13.

44. Зоріна Анастасія Фомівна – поселянка с. Клинці. – № 26.
45. Іванов Петро Іванович – елисаветградський міщанин. – № 20.
46. Іванов Петро Якович – новогорієвський міщанин. – № 9.
47. Іванова Агафія Семенівна – елисаветградська міщанська донька. – № 6.
48. Калганов Гнат Семенович – елисаветградський міщанин. – № 20.
49. Калінін Тимофій Ємельянович – елисаветградський міщанин. – № 12.
50. Калукін Афанасій Юхимович – поселянин с. Клинці. – № 016.
51. Клочков Осип Андрійович – вільний хлібопашець с. Крисанової П'ятниці Калужської губернії Мосальського повіту. – № 25.
52. Коженів Єрофій Йосипович – поселянин с. Клинці. – № 31.
53. Коженів Федір Степанович – поселянин с. Клинці. – № 31.
54. Козорезова Ксенія Михайлівна – елисаветградська міщанська донька. – № 25.
55. Колесников Іван Терентійович – елисаветградський міщанин. – № 29.
56. Колесникова Ганна Терентіївна – елисаветградська міщанська донька. – № 19.
57. Корольков Василь Гаврилович – елисаветградський міщанин. – № 10.
58. Короткий Григорій Іванович – поселянин с. Клинці. – № 28.
59. Кравцов Гаврило Юхимович – поселянин с. Клинці. – № 28.
60. Кравцов Кузьма Юхимович – поселянин с. Клинці. – № 28.
61. Красильников Петро Мефодієвич – елисаветградський міщанин. – № 19.
62. Краснобаєв Марк Пилипович – селянин с. Силичнї Калужської губернії Мосальського повіту, Чертянської волості. – № 25.
63. Криксин Павло Парфенович – елисаветградський міщанин. – № 10.
64. Криксин Перфіл Микитович – елисаветградський міщанин. – № 12.

65. Курлов Яків Семенович – поселянин с. Клинці. – № 32.
66. Лазарева Любов Борисівна – елисаветградська міщанська донька. – № 29.
67. Лазарева Параска Георгіївна – міщанська донька. – № 15.
68. Лепшесва Євдокія Федорівна – поселянка с. Клинці. – № 32.
69. Логвинов Іван Антонович – унтер офіцер. – № 16.
70. Лямін Степан Амосович – новогорієвський міщанин. – № 9.
71. Лянцов Ульян Осипович – верхньодніпровський міщанин. – № 11.
72. Макаров Петро Леонтійович – елисаветградський купець. – № 17.
73. Малюков Петро Тихонович – елисаветградський міщанин. – № 12.
74. Марков Самсон Григорович – новогорієвський міщанин. – № 9.
75. Маслеников Костянтин Максимович – елисаветградський міщанин. – № 7.
76. Мешков Кузьма Сисойович – елисаветградський міщанин. – № 17.
77. Нескородєв Григорій Андрійович – поселянин с. Клинці. – № 30.
78. Орехов Ілля Андрійович – поселянин с. Клинці. – № 28.
79. Орлова Ксенія Михайлівна – елисаветградська міщанська донька. – № 17.
80. Перекрестов Микола Логінович – елисаветградський міщанин. – № 29.
81. Плотников Михайло Іванович – елисаветградський міщанський син. – № 33.
82. Повелєєва Віра Іванівна – одеська купецька донька. – № 33.
83. Подарєв Іван Сидорович – елисаветградський міщанин. – № 19.
84. Подарєв Сергій Олександрович – елисаветградський міщанин. – № 24.
85. Поликов Іван Прокопійович – елисаветградський міщанин. – № 7.

86. Полякова Ксенія Никифорівна – елісаветградська міщанська донька. – №7.
87. Полякова Пелагея Мінаївна – елісаветградська міщанська донька. – № 20.
88. Потапов Захар Леонтійович – елісаветградський міщанин. – № 17.
89. Потпрядов Тимофій Йосипович – елісаветградський міщанський син. – № 34.
90. Радіонов Савелій Лук'янович – елісаветградський міщанин. – № 13.
91. Радіонова Марія Василівна – елісаветградська міщанська донька. – № 12.
92. Роживін Дементій Васильович – елісаветградський міщанин. – № 8.
93. Руденков Петро Юхимович – унтер-офіцер. – № 32.
94. Саволкін Юхим Семенович – вільний хлібопашець с. Крисанової П'ятниці Калужської губернії Мосальського повіту. – № 25.
95. Салайов Олексій Стефанович – елісаветградський міщанин. – № 10.
96. Самбурзький Молофей Акимович – елісаветградський міщанин. – № 11.
97. Саричев Олексій Іванович – елісаветградський міщанин. – № 18.
98. Сеньков Андрій Лифанович – дризенський міщанин Вітебської губернії. – № 15.
99. Синицин Василь Михайлович – елісаветградський купецький син. – № 33.
100. Синицин Іван Михайлович – новогеоргієвський купецький син. – № 9.
101. Синицина Анисья Кузьмівна – новогеоргієвська купецька онука. – № 9.
102. Сідлрєва Марія Карпівна – елісаветградська міщанська донька. – № 8.
103. Сідлярєв Максим Карпович – елісаветградський міщанський син. – № 8.

104. Снопков Василь Васильович – елисаветградський міщанин.
– № 34.
105. Сливін Григорій Стефанович – елисаветградський міщанин.
– № 8.
106. Смирнов Григорій Олександрович – елисаветградський міщанин. – № 15.
107. Смирнов Іван Федорович – елисаветградський міщанин. – № 13.
108. Смирнов Микита Стефанович – елисаветградський міщанин. – № 10.
109. Смирнов Яків Олександрович – елисаветградський міщанин. – № 20.
110. Соколов Микола Артемович – елисаветградський міщанин.
– № 24.
111. Соколов Олексій Парфентійович – елисаветградський купець. – № 33.
112. Соловійов Олексій Степанович – елисаветградський міщанин. – № 20.
113. Сотников Іван Кузьмович – елисаветградський міщанин. – № 17.
114. Сотников Стефан Васильович – елисаветградський міщанин. – № 17.
115. Спиридонов Федір Микитович – міщанин м. Свинцяна Віленської губернії. – № 15.
116. Степанова Акулина Миколаївна – поселянка с. Клинці. – № 31.
117. Строев Терентій Михайлович – елисаветградський міщанин.
– № 20.
118. Студников Петро Михайлович – поселянин с. Клинці. – № 31.
119. Сушинський Василь Іванович – елисаветградський міщанин. – № 24.
120. Сушинський Олександр Іванович – елисаветградський міщанин. – № 6.
121. Трубчанинов Іван Іванович – поселянин с. Клинці. – № 32.
122. Трубчанинов Іван Петрович – поселянин с. Клинці. – № 32.

123. Трубочанинов Микола Петрович – поселянин с. Клинци. – № 32.

124. Філіпов Іван Петрович – елисаветградський міщанин. – № 12.

125. Цуканов Ілівон Єгорович – крюковський міщанин. – № 6.

126. Чернишов Ксифант Купріянович – елисаветградський міщанин. – № 12.

127. Четверухін Іван Никифорович – елисаветградський міщанин. – № 13.

128. Чибісов Федір Кіндратович – елисаветградський міщанин. – № 10.

129. Чистякова Варвара Павлівна – елисаветградська міщанська донька. – № 10.

130. Шапошникова Катерина Агафонівна – елисаветградська міщанська донька. – № 13.

131. Шатохит Василь Іванович – поселянин с. Красного Яру. – № 18.

132. Шевцова Параскева Леонтіївна – елисаветградська міщанська донька. – № 24.

133. Шмалков Олександр Федорович – елисаветградський міщанин. – № 20.

134. Щєблiков Павло Єфремович – елисаветградський міщанин. – № 11.

135. Щєрбаков Пилип Акимович – військовий поселянин. – № 20.

136. Щукін Федір Юдич – елисаветградський міщанин. – № 29.

№ 5^й. 1848го года Генваря 8го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители произвели обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1.) Жених Елисаветграда мещанин Василий Артемиев сын (Прохоров) Акулинин старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2.) Невеста сего ж города мещанская дочь Агрипина Иванова дочь Гальцова старообрядческаго вероисповедания, жительствоует в приходе сей Церкви.

3.) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно: жених 21, а невеста 20 и оба находятся в здравом уме.

4.) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбуждающего по Установлению Церкви брак, никакого нет.

5.) Жених холост а невеста девица.

6.) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого, и на то от родителей своих, как жених так и невеста имеют позволение.

7.) По троекратному оглашению, сделанному в сей церкви сего Генваря 6, 7, 8го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8.) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте книги сей Церкви.

9.) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Герваря 8 дня в узаконенное время при посторонних людях.

10.) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложное, подписавшиеся повинны за то Суду по Законам Гражданским и Правилам Церковным.

К сему обыску жених Васили(й) Прохоров, Нивеста Графена Иванова дочь Гальцова, Поручители по Женихе: мещане Григори(й) Стефанов сын Сливин, Прокофи(й) Кандратович сын Ващакин, Барис Д(м)итров сын Волков а вместо их неграмотных по их личному прошении(ю) за них и за себя Иван Сидоров сын Подарев руку приложил.

Обыск сей производили в церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Уставщик Иван Четверухин.

№ 6^й. 1848го года Генваря 19го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветграда мещанин Александр Иванов сын Сушинский старообрядческого исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Агафия Семенова дочь Иванова старообрядческого вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно: жених 30 а невеста 19 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених вдов а невеста девица.

6) К бракосочетанию они преступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих как жених, так и невеста имеют позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Генваря 16, 18 и 19го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Генваря 19го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Александр Сушинский, невеста Агафия Иванова. Поручители по женихе: мещанин Михайла Миронов сын Бондаров, Григорий Аликсандров сын Смирнов, Иван Захаров сын Биляев, Крюковский мещанин Иливон Егорич сын Цуканов, за них неграмотных по их рукоданному прошению и за себя расписался.

Обыск сей производили в церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Уставщик Иван Четверухин.

5№ 7^й. 1848го года Генваря 23го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветграда мещанин Косьма Сусоев сын Мешков, старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего же города мещанская дочь Ксения Никифорова дочь Полякова старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно: жених 28, а невеста 25 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению. Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених – холост, а невеста – девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих как жених так и невеста позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Генваря 18, 20 и 23 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Генваря 23го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют свою подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К обыску жених Козма Мешков, невеста Ксения Полякова.

Поручители по женихе: мещанин Федор Кондратьев сын Чибисов, мещанин Константин Максимов сын Маслеников. По невесте: мещанин Козма Ермолаев Григориев сын, мещанин Иван Прокофьев сын Поликов а вместо него неграмотного Иван Четверух расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Уставщик Иван Четверухин.

№ 8^й. 1848го года Генваря 28го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священо и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветграда мещанин Алексей Романов сын Медведев, старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Мария Карпова Сидлирева старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно: жених 23, а невеста 19 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених – холост, а невеста – девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Генваря 25, 27 и 28 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте книги сей Церкви с обязательством ходить в церковь и родившихся детей крестить.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Генваря 28го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Алексей Медведев, невеста Мария Сидлирева, поручители по женихе: мещанин Григорий Стефанов сын Сливин, Дементей Васильев сын Роживин, а вместо их неграмотных по их личному прошению и рукоданному мещанской сын Максим Карпов сын Сидлярев руку приложил, мещанин Федор Кондратьев сын Чибисов.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Уставщик Иван Четверухин.

№ 9^я. 1848го года Генваря 29го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Херсонской Губернии военного ведомства города Новогеоргиевска мещанин Степан Амосов сын Лямин, старообрядческаго исповедания жительствует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего же города купеческая внука Анисия Косьмина дочь Синицына старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно: жених 25, а невеста 20 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого, имеют на то от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Генваря 27, 28, 29 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе паспорт а о невесте книга сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Генваря 29го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским – при сем жених и невеста обязались ходить в Церковь.

К сему обыску жених Степан сын Амосов Лямин, невеста Анисия Козмина дочь Сеницына. Поручители по женихе: новогеоргиевской мещанин Самсон Григорев сын Марков и того же города мещанин Петр Яковлев сын Иванов. А вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению уставщик Иван Сергеев Сарычев руку приложил. По невесте поручитель купеческий сын Иван Сеницын Михайлов сын подписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Уставщик Иван Четверухин.

№ 10^д. 1848го года Февраля 12го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветграда мещанин Василий Гаврилов сын Корольков старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Варвара Павлова дочь Чистякова жительствовала в приходе Единоверческой Преображенской Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно 22 жениху, а невесте 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию по желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению здланному в сей Церкви сего Февраля 9, 11, 12 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами о женихе книги сей Церкви а о невесте свидетельство от духовнаго отца священника Максима Каменева.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Февраля 12го дня в узаконенное время при посторонних людях с обязательством ходить в Храм Божий и родившихся детей крестить.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют они сами своею подписью, так и по каждом свидетели, в том, что, естли что окажется ложным подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Василий Корольков, невеста Варвара

Чистякова, поручители по женихе: мещанин Никита Стефанов сын Смирнов и Алексей Стефанов сын Салавьев, а вместо /их неграмотных по их личному прошению мещанин Федор Кондратьев сын Чибисов расписался, мещанин Алексей Феокистов сын Житилов.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№11^й. 1848го года Апреля 21го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Екатеринославской губернии Верхнеднепровский мещанин Ульян Осипов сын Лянцов православнаго исповедания жительствоует в сем городе по паспорту.

2) Невеста города Елисаветграда мещанская дочь Елена Ильина дочь Мешкова жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно жениху 41 год, невесте 20 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост, невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию по желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Апреля 18, 20,

21 числ препятствий сему браку ни кем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами о женихе пачпорт а о невесте книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Апреля 21го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют они сами своею подписью, и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Ульян Лянцов, невеста Елена Мешкова, поручители по женихе: Елисаветградский мещанин Василий Иванов сын Гарбонов, Молофей Акимов сын Санбурский, по невесте: Павил Ехремов сын Щебликов, а вместо их неграмотных по их личному прошению за них и за себя мещанин Григорий Иванов сын Волков руку приложил.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 12^й. 1848го года Маиа 13го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священо и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Тимофей Емельянов сын Калинин старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего же города мещанская дочь Мария Васильева дочь Радионова старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно жених 24 а невеста 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

- 5) Жених холост а невеста девица.
- 6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.
- 7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Маиа 9, 11, 13 числ препятствий сему браку никем не объявлено.
- 8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами как о женихе так и о невесте книги сей Церкви.
- 9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Маиа 13го дня в узаконенное время при посторонних людях.
- 10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, естли что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Тимофей Калинин, невеста Мария Радионова. Поручители по женихе мещанин Ксилифант Куприянов сын Чернышев, мещанин Иван Петров сын Филиппов, мещанин Петр Тихонов сын Малюков, мещанин Иван Евсеев сын Будыкин, а вместо их неграмотных по их личному прошению за них и за себя мещанин Перфил Никитин сын Крыксын руку приложил.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы
Священник Александр Курлов.
Уставщик Иван Сарычев.

№13^й. 1848го года Маиа 18го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

- 1) Жених Елисаветградский мещанин Иван Феодоров сын Смирнов, старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего же города мещанская дочь Екатерина Агафонова дочь Шапошникова старообрядческого исповедания жительствует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно жених 22 а невеста 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Маиа 15, 16, 18 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами как о женихе так и о невесте книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Маиа 18го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Иван Смирнов, невеста Екатерина Шапошникова. Поручители по женихе мещанин Никита Ефремов сын Залатухин, мещанин Савелий Лукьянов сын Радионов, по невесте мещанин Григорий и Тимофей Стефановы дети Сливини а вместо их не грамотных по их личному прошению и за них и за себя мещанин Иван Никифоров сын Четверухин расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 14^и. 1848го года Июля 6го дня. По Указу Его Императорского Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители произвели обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Илия Афанасьев сын Герасимов старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Екатерина Михайлова дочь Акуратцова старообрядческаго исповедания жительствует в приходе сей церкви.

3) Возраст имеют к супружеству совершенный а именно жених 21 а невеста 16 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св.Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост, а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию по желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению, сделанному в сей Церкви сего Июня 3, 4 и 6го числа препятствий сему браку никем необъявленно.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами как о женихе так и невесте свидетельства из Градской Думы.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Июля 6 дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что всё показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то суду по правилам церковным и по законам гражданским.

К сему обыску жених Илия Герасимов, невеста Екатерина Акурацова, поручители по женихе: Елисаветградский мещанин Василий Бабарькин сын Али..., Елисаветградский мещанин Федор

Сергеев сын Ершов, по невесте: мещанин Стефан Гирасимов сын Миденев а вместо его неграмотного по его личному прошению мещанин Феодор Кондратиев сын Чибисов за них и за себя руку приложил.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятая Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 15^я. 1848го года Июля 28го дня. По Указу Его Императорского Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священо и церковнослужители произвели обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Витебской губернии Дризенский мещанин Андрей Лифанов сын Сеньков старообрядческого вероисповедания находится при казенных работах.

2) Невеста сего города мещанская дочь Параскева Георгиева дочь Лазарева из безпоповской секты принявши крещение сего месяца 26го дня.

3) Возраст имеют к супружеству совершенный а именно жених 20 а невеста 21го года и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених по паспорту холост, а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию по желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению, сделанному в сей Церкви сего Июля 24, 25 и 28 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами как о женихе пашпорт, а о невесте свидетельство крещения с обязательством ходить им обоим в

храм и бывать им у исповеди и Св. причастия, и родившиеся от них дети чтоб были крещены.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Июля 28го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то суду по правилам церковным и по законам гражданским.

К сему обыску жених Андрей Лифанов с. Сенков, невеста Параскева Лазарева и поручитель по женихе по их рукоданному прошению за них и за себя Рижской Губернии города Риги мещанин Корней Егоров сын Гаврилов руку приложил.

Поручители по женихе и невесте Витебской Губернии Петр и Ларион Ивановы дети Богдановы, Виленский Губернии г. Свинцияна мещанин Федор Никитин Спиридонов и мещанин Сафрон Ефимов сын Бодров, за них и за себя расписался по невесте Елисаветградский мещанин Иван Евсеев (?) сын Будыкин и Алексей Феоктистов сын Житилов за него и за себя расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятая Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 16^й. 1848го года Июля 29го дня. По Указу Его Императорского Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священо и церковнослужители произвели обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3 волости села Клинцов военный поселянин Авакум Максимов сын Горностаев старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе селе Клинцах.

2) Невеста того же селения поселянка Улита Исаева дочь Зайцова того же вероисповедания жительствоует в том же селении.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно жених 50, а невеста 45 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених по паспорту холост, а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию по желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному соглашению, сделанному в сей Церкви сего Июля 24, 27 и 29го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте свидетельство 3-го Кавалерийского Округа.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Июля 29го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Авакум Горностаев, невеста Улита Зайцова. Поручители по женихе и невесте: Иван Максимов сын Горностаев, Афанасий Ефимов сын Калукин вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению того ж села унтер офицер Иван Антонов сын Логвинов за них и за себя руку приложил.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятая Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№17^н. 1848го Года Сентября 4го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Стефан Васильев сын Сотников, старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей церкви.

2) Невеста сего же города мещанка Ксения Михайлова дочь Орлова старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 44, а невеста 36 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених вдов, а невеста вдова.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют собственное свое желание.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Сентября 1, 3 и 4го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе Книга сей Церкви а о невесте поручительство и ея самой обязательство ходить в Церковь и быть у исповеди Св. причастия, и детей родившихся крестить в Церкви Священнику.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Сентября 4го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, то подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених мещанин Стефанов Васильев сын и невеста Аксинья Михайлова дочь Орлова, за них и за себя Сотников руку приложил. Поручители по женихе Елисаветградский купец Петр Леонтев сын Макаров, мещанин Иван Козмин сын Сотников, поручители по невесте: мещанин Николай Кондратьевич сын Журавлев, Захар Леонтьев сын Потапов.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 18^й. 1848го года Сентября 4го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3 волости села Краснаго Яру военный поселянин хозяин

2 разряда Кондрат Гарилов сын Веревкин старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе в селе Краснаго Яру.

2) Невеста того же села поселянка Варвара Никитина дочь Голованова и того ж вероисповедания и селения.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 39 а невеста 30 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених вдов а невеста вдова.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от своего начальства позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Сентября 1, 3 и 4го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака

служит свидетельство о женихе и невесте 3го кавалерийского округа.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Сентября 4го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том что естли что окажется ложным подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Кондрат Веревкин, невеста Варвара Голованова, поручители поселянин Василий Иванов сын Шатохин, а вместо их неграмотных по их личному прошению мещанин Алексей Иванов сын Сарычев подписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 19^й. 1848го года Сентября 10го дня. По указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Федор Юдин сын Шукин старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Анна Терентиева дочь Колесникова старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 28, а невеста 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по установлению Св. Церкви брак никакого нет.

- 5) Жених холост а невеста девица.
- 6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.
- 7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Сентября 8, 9,
10 числ препятствий сему браку никем не объявлено.
- 8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами как о женихе так и невесте Книги сей Церкви.
- 9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Сентября 10го дня в узаконенное время при посторонних людях.
- 10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что естли что окажется ложным подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Федор Щюкин, невеста Анна Колесникова. За нее и за себя жених расписался. Поручители по женихе: Елисаветградский мещанин Петр Нефедов сын Красильников, Елисаветградский мещанин Иван Сидоров Подарев. По невесте Елисаветградский мещанин Иван Аникеев сын Беляив, мещанин Иван Никифоров сын Четверухин.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 20^й. 1848го года Сентября 25го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1)е Жених Елисаветградский мещанин Петр Иванов сын Иванов

старообрядческого вероисповедания жительство в приходе сей Церкви.

2)^е Невеста сего ж города мещанская дочь Пелагия Минаева дочь Полякова старообрядческого вероисповедания жительство в приходе сей церкви.

3)^е Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 32, а невеста 20 лет и оба находятся в здравом уме.

4)^е Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5)^е Жених вдов, а невеста девица.

6)^е К бракосочетанию они присутствуют по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от сродников своих позволение.

7)^е По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Сентября 20, 23 и 25го числ препятствий сему браку никаких не объявлено.

8)^е Для удостоверения безпрепятственности сего брака служит документами, как о женихе так и о невесте книги сей Церкви.

9)^е По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Сентября 25го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10)^е Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Петр Иванов, невеста Пилагея Полякова а вместо их неграмотных и за себя мещанин Павил Парфенов сын Крыксин, поручители по женихе Мещане Аликсандр Федоров сын Шмалков (?), Аликсеи Стипанов сын Салавьев, по невесте мещане Яков Аликсандров сын Смирнов, Игнат Сименов сын Калганов и вместо их неграмотных по их личному прошению мещанин Терентий Михайлов сын Строев.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 21^й. 1848го года Октября 15го дня. По Указу Императорского Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3 волости Села Клинцов военный поселянин Тимофей Стефанов сын Гамаюнов старобрядческого вероисповедания жительствоует в приходе в селе Клинцах.

2) Невеста того ж села поселянка Анна Иванова дочь Аколишная того ж вероисповедания и жительствоовала в том селении.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 25, а невеста 21 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотсткаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию они преступают по своему взаимному согласию и желанию, а не по принуждению от кого и на то имеют от своего начальства позволение.

7) По троекратному оглашению сделаному в сей Церкви сего Октября 12, 14 и 15 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служит документом о женихе и невесте Свидетельство 3го Кавалерийскаго Округа.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 15го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют они сами своею подписью, так и по каждом свидетели в том, что естъли что окажется ложным то подписавшиися повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску Жених Тимофей Гамаюнов, Невеста Анна Аколишная, поручители по женихе и невесте: села Клинцов

поселяне Дементей Васильев сын Гамаюнов, Авраам Герасимов сын Карчемной, Борис Васильев сын Ковалев, Яков Стефанов сын Гамаюнов; а вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению мещанин Иван Сергеив сын Сарычев расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 22^д. 1848го года Октября 17го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградской мещанин Семион Емилианов сын Жуков старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Цекви.

2) Невеста солдатская дочь Параскева Григорьева дочь Ткаченкова православнаго веросповедания жительствовала в приходе Соборной Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный, а именно жених 23 а невеста 21, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) жених холост, а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родных своих позволение как жених так и невеста.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Октября 14, 16 и 17 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе сей Церкви Книги и о невесте Свидетельство из Военной Градской Полиции.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 17го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют свою подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что если окажется ложное подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Семен Жуков, невеста Прасковья Ткаченко за себя за нее расписался.

Поручители по Женихе: мещанин Иван Евсеив сын Будукин Терентий Васильич Карпов а вместо их неграмотных расписался Казма Иванов Четверухин, по Невесте оставной солдат Антон Иванов сын Булгаренко пожарной команды рядовой солдат Роман Григорьев сын Ткаченко, а вместо их неграмотных расписался – Иван Сарычев.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 23^й. 1848го года. Октября 19го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградской мещанин Петр Григорьев сын Селезнев старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста мещанская дочь Анна Леонтиева дочь Шевцова старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 19 и невеста 19, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства

свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родных своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Октября 16, 17 и 19 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака, удостоверение свидетели, ниже значущиеся.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершенно сего Октября 19го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показания сдесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложное, то подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Петр Селезнев, невеста Анна Шевцова, Поручители по женихе и невесте: мещане Терентий Васильев сын Карпов, Клим Васильев сын Кудрявцев, Егор Иванов сын Рагулин, а вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению мещанин Яков Ильин сын Сазыкин расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Серычев.

№ 24^й. 1848го года Октября 21го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Василий Иванов сын

Сущинский старообрядческого вероисповедания жительствует в приходе сей Церкви.

2) Невеста мещанская дочь Параскева Леонтиева дочь Шевцова старообрядческого вероисповедания жительствовала в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 22 невеста 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост, а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Октября 18, 20 и 21 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служат документами Книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 21го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью, как они сами так и по каждом свидетели в том что естли окажется ложное подписавшиеся повинны зато Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Василий Сущинский, невеста Парасковия Шевцова, поручители по женихе и невесте: мещанин Николай Артемов сын Соколов, Косьма Яковлев сын Веревошник, Сергей Александров сын Подарев, а вместо их неграмотных по их личному прошению за них и за себя Иван Сергиев сын Сарычев и расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 25^й. 1848го года Октября 24го дня. По Указу Его Императорского Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители произвели обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Калужской губернии Мосальскаго уезда Чертыанской волости деревни Силичны (?) крестьянин Марк Филиппов сын Краснобаев православнаго исповедания жительствует в выше означенной деревне.

2) Невеста мещанская дочь Ксения Михайлова дочь Козорезова старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 18 невеста 20 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Октября 23, 23 и 24 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе паспорт а о невесте книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 24го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели, в том что естли окажется что ложное подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Марк Краснобаев, невеста Ксения Козорезова, поручители по женихе: Калуской Губернии

Мосальского уезда деревни Крисановой Пятницы вольния хлебопашцы, Осип Андрев сын Клочков, Ефим Сименов сын Саволкин, Антон Климов сын Азарков, по Невесте Елисаветградския мещанин Иван Герасимов сын Стипанцов а вместо их ниграмотных по их личному и рукоданному прощению Василий Григорьев сын Ливонидов расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 26^й. 1848го года Октября 28го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3^й волости села Клинцов военный поселянин Филипп Акимов сын Щербаков старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе Клинцах.

2) Невеста того ж села поселянка Анастасия Фомина дочь Зорина и того ж вероисповедания.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 33 невеста 33^х лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених вдов а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Октября 25, 27 и 28го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте свидетельство от ихнево военного начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего

Октября 28го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что естли окажется ложное подписавшие повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Филип Щербаков, невеста Анастасия Зорина, поручители по женихе и невесте Косьма Ефимов сын Кравцов, Авраам Григорьев сын Дубовцов, Иван Ефимов сын Виноградов, ундер офицер Петр Ефимов сын Руденков, а вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению мещанин Иван Сергеив сын Сарычев расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 27^я. 1848го года Октября 28го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3^я волости села Клинцов военный поселянин Матвей Николаев сын Голубов старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе Клинцах.

2) Невеста того ж села поселянка Анна Иванова дочь Донцова и того ж вероисповедания жительствовала в том же селении и приходе.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 29 невеста 21, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей церкви сего Октября 25, 27 и 28 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте свидетельство от ихнего военного начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 28го дня в законное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том что естли окажется ложное подписавшиеся повинны зато Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Матвей Голубов, невеста Анна Донцова, поручители по женихе и невесте: военные поселяне Филипп Акимов сын Щербаков, Косьма Ефимов сын Кравцов, Авраам Григорьев сын Дубовцов, Иван Ефимов сын Виноградов, ундер офицер Петр Ефимов сын Руденков: а вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению мещанин Иван Сергеев Сарычев расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 28^й. 1848го года Октября 30го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3^й волости села Клинцов поселянин Илия Андреев сын Орехов старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе Клинцах.

2) Невеста того ж села поселянка Елена Маркова дочь Гребенщикова и того ж вероисповедания.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно

жених 22, невеста 19 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению сделанному в сей Церкви сего Октября 28, 29 и 30 числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служит документом как о женихе и невесте Свидетельство от военного начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Октября 30 дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том что если окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Илия Орехов, невеста Елена Гребенщикова, поручители по женихе и невесте того ж села поселянин Григорий Иванов сын Короткий, Григорий Михайлов сын Авулин, Косьма Ефимов сын Кравцов, Гавриил Ефимов сын Кравцов а вместо их неграмотных по их личному прошению и рукоданному расписался Иван Сарычев.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 29^й. 1848го года Ноября 4го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Петр Мефодиев сын Красильников старообрядческого исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж Города мещанская дочь Любовь Борисова дочь Лазарева старообрядческого исповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

3) Возраст к супружеству емеют совершенный а именно жених 25 а невеста 17 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост а невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 1, 2 и 4го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами как о женихе и невесте Книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Ноября 4го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, естли что окажется ложное то подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску невеста Любовь Лазарева, жених Петр Красильников за нее и за сибя разписался, пручители по женихе мещанин Федор Юдич сын Шукин, Елисаветградский мещанин Николай Логинов сын Перекрестов; по невесте мещанин Иван Сидоров сын Подарев, мещанин Иван Тирентив сын Колесников.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 30^й. 1848го года Ноября 6го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города

Елисаветграда Часовенного общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3^ю округа 3^ю волости села Клинцов поселянин Конон Петров сын Блудников старообрядческого вероисповедания жительствоует в приходе в селе Клинцах.

2) Невеста того ж села поселянка Анна Алексеева дочь Голубицкова, того ж вероисповедания и селения.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 18 и невеста 18 лет, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей и начальников своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 2, 4 и 6^ю числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документом как о женихе и невесте Свидетельство от военного начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц вершено сего Ноября 6^ю дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами так и по каждом свидетели в том, что если окажется ложным подписавшиеся повины за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Конон Блудников, невеста Анна Голубицкова, поручители по женихе и невесте – Петр Михайлов сын Студников, Николай Осипов сын Блудников, Григорий Андреев сын Нескородев, Ерофей Осипов сын Коженов, а вместо их неграмотных по их личному прошению мещанин Иван Сергеев сын Сарычев расписался: Утверждение что припятствий сему браку нет никакого в чем и подписуюсь Игнат Белов.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

№ 31^й. 1848го года Ноября 6го. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3^й волости села Клинцов поселянин Феодор Степанов сын Коженов, старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе в селе Клинцах.

2) Того ж села поселянка Акилина Николаева дочь Степанова того ж исповедания и прихода.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 23 а невеста 18 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей и начальства позволение.

7) По троекратному соглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 2, 4 и 6го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документом о женихе и невесте Свидетельства от военного начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Ноября 6го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Феодор Коженов, невеста Акилина Степанова; поручители по женихе и невесте поселяне Ерофей Осипов сын Коженов, Аввакум Максимов сын Горностаев, Петр Михайлов сын Студников, Николай Осипов сын Блудников, а вместо их неграмотных по их личному прошению мещанин Иван Сергеив сын Сарычев расписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

№ 32^й. 1848го года Ноября 8го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених 3го округа 3^й волости села Клинцов поселянин Николай Петров сын Трубчанинов старообрядческаго вероисповедания жительствует в приходе в Клинцах.

2) Невеста поселянка того ж Села Евдокия Феодорова дочь Лепшеева того ж вероисповедания и селения.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 20 а невеста 18 лет и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному соглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 6, 7 и 8го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения безпрепятственности сего брака служит документом о женихе и невесте Свидетельство от военнаго начальства.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Ноября 8го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют своею подписью как они сами, так и по каждом свидетели, в том, что если окажется, что ложным подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Николай Трубчанинов, невеста Евдокия Лепшеева; поручители по женихе и невесте: поселянин Иван Петров сын Трубчанинов, Яков Семенов сын Курлов, и солдат Петр Ефимов сын Руденков, Иван Иванов сын Трубчанинов, а вместо их неграмотных по их личному и рукоданному прошению расписался уставщик Иван Сарычев.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

№ 33^й. 1848го года Ноября 11го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священно и церковнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский купеческий сын Василий Михайлов сын Синицын старообрядческаго вероисповедания жительствоует в сем приходе.

2) Невеста Одесская купеческая дочь Вера Иванова дочь Повелеева старообрядческаго исповедания жительствовала в сем приходе.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 30 а невеста девятнадцати лет, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовнаго или плотскаго родства свойства возбраняющаго по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 7, 8 и 11го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе и невесте Книги сей Церкви.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Ноября 11го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо, в том удостоверяют как они сами, так и по каждом свидетели в том, что если что окажется ложным, подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Василий Михалов сын Сеницын, невеста Вера Иванова дочь Повеляива росписалась, поручители по женихе: купец Петр Леонтев сын Макаров, купеческий сын Василий Алексеев сын Ващакин, по невесте: купеческой сын Михаил Иванов Плотников. Купец Аликсей Парфентьев сын Соколов.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы Священник Александр Курлов.

Иван Сарычев уставщик.

№ 34^й. 1848го года Ноября 11го дня. По Указу Его Императорскаго Величества Херсонской Губернии Города Елисаветграда Часовеннаго общества Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священнослужители производили обыск о желающих вступить в брак и оказалось следующее:

1) Жених Елисаветградский мещанин Иван Прокофиев сын Валуйский старообрядческаго вероисповедания жительствоует в приходе сей Церкви.

2) Невеста сего ж города мещанская дочь Екатерина Иванова дочь Ветрова старообрядческаго исповедания жительствоует в приходе в Преображенской Церкви.

3) Возраст к супружеству имеют совершенный а именно жених 22, невеста 18 лет, и оба находятся в здравом уме.

4) Родства между оными духовного или плотского родства свойства возбраняющего по Установлению Св. Церкви брак никакого нет.

5) Жених холост невеста девица.

6) К бракосочетанию они приступают по своему взаимному согласию и желанию а не по принуждению от кого и на то имеют от родителей своих позволение.

7) По троекратному оглашению зделанному в сей Церкви сего Ноября 11го дня, 7 и 8го числ препятствий сему браку никем не объявлено.

8) Для удостоверения беспрепятственности сего брака служат документами о женихе сей Церкви Книги а о невесте от Духовного св. отца Свидетельство.

9) По сему бракосочетание означенных лиц совершено сего Ноября 11го дня в узаконенное время при посторонних людях.

10) Что все показанное здесь о женихе и невесте справедливо в том, удостоверяют свою подписью как они сами так и по каждом свидетели в том что если что, окажется ложным то подписавшиеся повинны за то Суду по Правилам Церковным и по Законам Гражданским.

К сему обыску жених Иван Валуйский, невеста Екатерина Ветрова, поручители по женихе Елисаветградский мещанин Василей Снопков Васильев сын, за жениха и невесту и за себя расписался Иван Беляев сын Анекеив, по Невесте мещанской сын Темофей Осипов сын Потпрядов и мещанин Василей Петров сын Дружинин за него и за себя росписался.

Обыск сей производили в Церкви Покрова Пресвятыя Богородицы

Священник Александр Курлов.

Уставщик Иван Сарычев.

Шевченко С.І.¹
(м. Кіровоград)

ЗІ СЛІДЧОЇ СПРАВИ В.О.НІКІТІНА

Завершуємо започатковану в першому випуску “Вісника”, публікація частини слідчої справи Зінов’євського відділу ДПУ на В.Нікітіна, яка містить, зокрема, відомості про знаних осіб у національній і регіональній історії, український рух в дорадянську добу, краєзнавчу діяльність у пореволюційний час. Василь Олександрович ні в чому не визнав себе винним, але зимою 1930 р. був засуджений до трьох років заслання на Схід (у 1937 р. могла бути й вища міра покарання...). Внаслідок клопотання рідних з огляду на похилий вік і стан здоров’я, наприкінці року становище було пом’якшене, але без права проживання в Україні, Москві, Ленінграді. У Кіровоградському літературному музеї ім. І.Карпенка-Карого є фонозапис звернення його доньки Тетяни 1997 р. до кіровоградців, де йдеться про голодну смерть батька 1942 р. Спогади його сина Фауста, які зберігаються в обласному краєзнавчому музеї, опублікував на поч. 1991 р. у “Вечірній газеті” Р.Любарський. Реабілітація ж імені українського громадянина, першого голови елісаветградської “Просвіти”, одного з найпомітніших городян початку ХХ ст., який входив до кола організаторів краєзнавчого руху у 1920-х рр., Василя Нікітіна прийшла лише 1994 р.

---

¹Шевченко Сергій Іванович, доцент Кіровоградського педагогічного університету

²Державний архів Кіровоградської області, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 6044, арк. 17–19 зв., 22–25, 55–56, 60. Переклад з російської.

* * *

Із протоколу допиту
1929 жовтня м-ця “7” дня

[...] Народився я (1868 р. – С.Ш.) в Полтаві у сім’ї пом. бухгалтера Полтавського земства. Батько мій за тридцять п’ять років служби отримав орден Володимира 4 ст., що в той час давало йому звання дворянина. Мати моя походить із сім’ї також службовця і багатств жодних не мала.

1881 р. мій батько переїхав до м. Вязьми Смоленської губернії [...]. Я [...] (закінчивши юрфак Московського університету. – С.Ш.) був призначений міським суддею до м. Гжатська Смоленської губернії, де працював 8 років. 1903 р. я виїхав до м. Єлисаветграда на Україну, оскільки дуже скучав за рідним краєм. Тут служив членом окружного суду [...]. З 1911–17 р. був міським нотаріусом. З 1917 року я учителював [...], викладав головним чином Українську мову.

Ще в Гжатську і Полтаві я сильно захопився українською літературою, читав багато про Український народ і його культуру, так що через кілька років я став конкретно шукати собі однодумців, разом з котрими мені хотілося боротися за відродження українського народу проти царизму.

Таких людей я невдовзі знайшов в особі Левитського Миколи Васильовича, Михалеви́ча Опанаса Івановича та ін. [...] З ними я працював до 1905 р. Організаційної роботи підпільної у нас не було, але зате ми дуже часто влаштовували нелегальні бесіди і читання для опрацювання самих злободенних тем того часу. У нас також збиралась молодь – гімназисти, які цікавились національним питанням. Широкої роботи ми тоді звичайно не могли розгорнути, але все ж у нас були люди, які роз’їжджали по селах і проводили агітацію серед селян. Були клички у деяких гімназистів і література. Я був як-би керівником цієї роботи в той час і в мене найчастіше всього сходились для обговорення нелегальних питань.

Це було приблизно 1904 р. Пізніше з’явилося багато української революційної літератури, котру цензура не перевіряла і я цією літературою тоді посилено цікавився. Читав я журнали, газети, а часом доводилось бувати і на нелегальному зібранні. Так що [...]

я брав деяку участь в революції 1905 р. 1909–10 рр. я влаштував 2 концерти, присвячених пам'яті Т.Шевченка, підлаштовуючи їх як політичні демонстрації. Тоді в цих концертах брали участь кращі артистичні і музичні сили [...: Кропивницький, Старицька-Черняхівська (донька М.Старицького. – С.Ш.), Стешенко та багато ін. Із Кропивницьким я познайомився в Н. Українці значно раніше, а з Черняхівською саме на зазначеному концерті в м. Єлисаветграді.

Після 1910–1917 настала сильна реакція і війна, внаслідок чого Український рух почав слабнути, а нам багатьом учасникам його довелось навіть ховатися подалі від очей поліції.

Після революції 1917 р. настало бурхливе поживлення нашої діяльності. У моїй квартирі влаштовувалися збори зацікавлених Укр. рухом як культурної, так і революційної його області. Персонально у мене бували представники українськ. труп: Мар'яненко, Ліницька, Петляшенко, Верховинець та ін. Крім того бували Левицький М.В., Михалевич, Свердловський Лука Павлович, Романчук (помер), Панасевич Микола Якович, Шило Костянтин Степанович, кол. викладач комерційного училища, Бульба Володимир та кілька студентів і робітників. У той момент вони ще не ділились по партіях і були всі в одному колі. А пізніше знайшли, що спільної роботи вести неможна, що потрібно розділитися по партіях і т. ін.

Після того, як це трапилось мені надали організувати “Просвіту”, а Панасевич став майже на чолі організації С-Д., Свердловський здається керував есерами і т. ін. Левицький М.В. заявляв, що він за непорозумінням потрапив до с-ерів і чи перейшов потім куди небудь в ін. партії, я не знаю. Шило К.С. наскільки я пам'ятаю був позапартійним, але дуже сприяв Українцям. Він більше брав участь у концертах “Просвіти” разом зі своєю дружиною Лисенко (донька відомого композитора). При “Просвіті” працювали Приходько Н.Л., Семененко, к. студент, Панасевич Н.Я., Журавський, Прещепенко, Урсатьєв та ін. У ній була тоді велика бібліотека і великий український хор.

[...] У “Просвіті” працював тоді і Тобілевич Юрій син Карпенка-Карого, котрий згодом прийняв від мене управління “Просвітою”, а я залишався лише членом її. З цих пір Левицький Микола почав

переселятися в ін. містя як то Київ, та ін., де працював активно по підняттю культурної і просвіт. роботи серед Українців. І лише зрідка наїжджав до м. Зінов'євська. На посаді голови “Просвіти” я був лише один рік. 1918 року навесні з приходом влади гетьмана правління [...] змінюється і на чолі її став Тобілевич. Так було до приходу денікінців. Я з “Просвіти” пішов і взагалі з того часу вона вже більше не існувала. У мене денікінцями був здійснений обшук і були відібрані кращі українські книги і література.

1920 р. прийшла Рад. Влада, і я одразу ж став викладачем у Кавалерійській і соц. економічній школах. Давав уроки і суспільствознавства.

[...] Я відійшов від керівництва громадською діяльністю в області Українського [руху?]. Я [...] намагався організувати гурток краєзнавства при історичному музеї [...]. На чолі цього гуртка стояли: Карабінович Дмитро Йосипович, Рябков Павло Захарович (помер), Золотаренко Федір Микитович і я. [...] Гурток все ж не був як слід організований і невдовзі за наказом Окрінспектури Наросвіти відбулося його офіційне відродження, котре й до цих пір повністю не здійснилося.

Головою гуртка останнім часом є Кучма Дмитро Павлович, з котрим я був знайомим. [...] Кучма ж і давав мені завдання написати історію Українського театру на Зінов'євщині.

[...] Саксаганський раніше бував у Тарковської, т-к вона йому доводиться родичкою. Тут бачився я з ним кілька разів [...]. Із Садовським я познайомився років з 8 тому назад в Києві в театрі, коли у нього була трупа в купецьким саду [...]. З Левитським Миколою я час від часу інколи зустрічаюсь на вулиці м. Зінов'євська, коли він сюди приїжджає подивитись за майном. Він має власний будинок біля міського саду і там зупиняється. Останнього разу [...] 1928 р. [...] Левитський говорив мені, що він був тоді в Зінов. історич. музеї (природничо-історичний) [...].

Тулуб Олександр Олександрович, технічний працівник академії в Києві. Він же здається завідує там бібліотекою. [...] В Єлисаветграді [...] був [...] він судовим слідчим [...] цікавився усім українським, був добре знайомим з Левитським, Михалевичем [...]. Шило [...] в Києві [...] вже займає помітну посаду по народній освіті [...], був хорошо знайомий по спільній роботі в м. Зінов'євську

з Харцієвим, учителем педтехнікуму [...]. Шарий [...] працював у м. Зінов'євську в кредитному т-ві. Чув про нього, як про щирою українця, котрий дружив з Левицьким М.В. Прещенко [...] дуже цікавився усім українським і говорив українською мовою. [...]

Додаю, що Шарого мені доводилося бачити в м. Зінов'євську, але я уникав зустрічей і розмов з ним так-як зі слів деяких осіб він знаходився під підозрою, як особа, котра працювала в міністерстві фінансів УНР на відповідальній посаді.

Із обвинувального заключення

М.Зінов'євськ 1930 року, січня 4-го дня

[...] 29 р. [...] у травні м-ці в м. Зінов'євську проводилася кампанія серед усіх членів профспілок на предмет перетворення собору в дім для культурних потреб міста. Коли учителю Нікітину запропонували підписатися [...] він категорично відмовився, заявивши: “я принципово проти такого релігійного заходу в справі боротьби з релігією, собор, синагога, кірха, не мої, не наші й насильно забирати їх на слід”.

[...] Він знаходився весь час у нелегальному зв'язку з українськими шовіністськими елементами, яких групував біля себе з контр-революційною метою [...]

Шепель Ф.О.¹
(м. Кіровоград)

**«ВИЗНАЮ СЕБЕ ВИННИМ У ТОМУ, ЩО
БУВ КУПЦЕМ ДРУГОЇ ГІЛЬДІЇ...».**
ДО ІСТОРІЇ КУПЕЦТВА КРАЮ

«Ворог народу»

Безпідставні репресії на території щойно створеної в 1939 році Кіровоградської області тривали й після так званого «Великого терору 1937-1938 років»... Щойно розпочалася Велика Вітчизняна війна. До захоплення гітлерівцями Кіровограда залишалися лічені тижні. Аж раптом, 12 липня (нагадаємо, що до обласного центру окупанти вдерлися в ніч з 4 на 5 серпня) у ще радянському місті з не зовсім зрозумілою метою (у всякому разі для нинішнього покоління жителів України) арештовують 71-річного (!) старика й запроторюють до тюрми №1. Трус проводився темної пори: з 23 години тридцяти хвилин до 3 години ночі. Вилучені у нього старовинні монети, тогочасні грошові знаки та особисті речі справи не стосувалися. Тому так і записали: «Вещдоков по делу нет». Обвинувачення ж по тому «делу» підвели під «політичну» – 54 статтю Кримінального кодексу УРСР. Мовляв, у безпосередній близькості наступаючого ворога проводив серед населення антирадянську агітацію. І хоча сам постраждалий категорично заперечував будь-яку антирадянщину зі свого боку, згідно з обвинувальним вирокком від 22 липня його справу відразу направили на розгляд (йшла війна!) військового трибуналу. Подальша доля нашого земляка Сергія Миколайовича Войнова невідома. В архівній справі відсутні матеріали, котрі б проливали на це бодай якесь світло. Є тільки документ про його реабілітацію управлінням

---

¹Шепель Федір Олександрович, керівник прес-служби СБУ в області

Служби безпеки України в Кіровоградській області від 6 квітня 1995 року.

Купець другої гільдії

Втім, як це не дивно прозвучить для молодих громадян нашої держави, причина таємничого арешту літньої людини полягала в його колишній класовій приналежності. Тобто, вона – в минулому житті. Відкидаючи вигадані звинувачення, Сергій Миколайович визнавав власну провину лише в тому, що колись був... купцем Другої гільдії та торговим депутатом Херсонської губернії. Він розумів, що, незважаючи на те, що й після 11 листопада 1917 року, коли відповідним більшовицьким декретом ліквідовувались всі стани в Російській імперії (й купецький, зокрема), як і раніше вважався людиною класово ворожою для режиму. І, в решті-решт, саме через це й постраждав.

Матеріали справи підтверджують сказане.

Цікаво, що Войнов був однолітком «вождя світового пролетаріату» Ульянова-Леніна. Ось тільки долі в них склалися по-різному... Народившись 5 вересня 1870 в місті Єлисаветграді, був сином купця. Тобто, належав до привілейованого в другій половині ХІХ – початку ХХ століття – після дворянства й духовенства – купецького стану. Мав трьох братів: Гаврила, Михайла та Василя. Початкову освіту здобув у 1881 році. Згодом три роки навчався в гімназії. Після смерті батька Миколи Михайловича у 1888 році, недовчившись, щоб допомагати матері Надії Олексіївні, опинився за прилавком магазину. Вона задля збереження за собою купецького звання, «вибрала» гільдійське свідоцтво й успадкувала після чоловіка, таким чином, не лише «бакалійну лавку на Великій Перспективній вулиці поблизу великого міського моста». Але й почала називатися «Другої гільдії купчихою єлисаветградською», котра мала право «торгувати внутрішніми й іноземними товарами, купувати й продавати» в межах міста та повіту. Власне, Сергій Миколайович сам став купцем другої гільдії вже після смерті матері в 1912 році, в свою чергу «вибравши» гільдійське свідоцтво й заплативши певну суму грошей. (На відміну від інших станів, перебування в купецтві не було пожиттєвим, його щорічно слід було підтверджувати).

«Гор. Елисаветград. Тысяча девятьсот четырнадцатого года Января шестнадцатого дня. Я, нижеподписавшийся Елисаветградский купеческий сын Гавриил Николаевич Воинов, выдаю эту расписку братьям моим Елисаветградским купеческим сыновьям Михаилу, Василию и Сергею Николаевичам Воиновым, в том, что я получил от них сего числа четыре тысячи рублей в счет восьми тысяч рублей, завещанных матерью моею Надеждою Алексеевною Воиноюю по духовному ея завещанию, утвержденному к исполнению Елисаветградским окружным судом, определившим его, состоявшемся 25 Октября 1913 года» (крім тексту, писаного від руки, на аркуші також є підписи синів та нотаріуса; мокра печатка та гербова марка вартістю 5 копійок – авт.).

Герой нашої розповіді утримував магазини разом з братом Гаврилом. У 1922 році все майно (дві бакалійні лавки, два житлові будинки та одне складське приміщення) було повністю націоналізоване радянською владою. Тим часом Войнову якимось чином вдалося («потіснившись») залишитися жити в одному з власних будинків по вулиці Преображенській. Щоправда пізніше, в жовтні 1929 року, якісь химерні аналоги булгаковських Шарикова та Швондера спробували позбавити його останнього прихистку. Пощастило: суд виявився на стороні Войнова, а не на боці правління Зінов'ївського міського «Житлкоопу №1». Втім, Сергій Миколайович (попри запис у трудовій книжці про те, що аж до 1940 року продовжував активно працювати) до кінця своїх днів так і залишився людиною підозрілою, «ворогом народу». Початок війни став лише приводом для його арешту.

Замість післямови

Доля Сергія Миколайовича Войнова цікава й показова для істориків та краєзнавців. Хай не записаний був до вищого купецького розряду, тобто Першої гільдії, а отже й не торгував вітчизняними та іноземними товарами по всій території імперії тощо. Він просто належав до того дореволюційного стану, який мав

можливість брати активну участь в органах міського самоуправління, де, на думку сучасних істориків (наприклад, Гончаров Ю.М. «Купецкая семья второй половины XIX – начала XX столетия», – Москва, 1998 – 240 с.), купці відігравали провідну роль. Зауважимо, що в протоколі трусу на квартирі фігуранта кримінальної справи згадуються й якісь старі медалі. Що то за нагороди й кому саме належали, не уточнюється. Але з наукової літератури відомо, що для заохочення підприємницької та громадської діяльності купецтва існувала ціла система відзнак, отримання яких могло суттєво підвищити соціальний статус. Однією з найпоширеніших нагород були срібні або золоті медалі для носіння на грудях чи шиї. Медалі чеканились у формі диска діаметром 4-5 см з *профілем імператора* (ще одна обтяжлива обставина?) на лицевому боці й носилися на спеціальній орденській стрічці. Тож і виходить, що й згадати Войнова варто не лише як реабілітовану жертву доби тоталітаризму. Купецтво в більшій мірі, ніж інші прошарки населення, було зацікавлене в покращенні життєвих умов міста, торгівлі, промислів. А як на день сьогоднішній – що може бути актуальнішим для 254-річного Єлисаветграда – Зінов'ївська – Кірового – Кіровограда?

ЧАСТИНА III
MEMORIA

*Егурнова (Адамская) Г.В.
(Кіровоград)*

СЕМЬЯ АДАМСКИХ
Посемейный список о составе семейства
Ольвиопольского мещанина Антона
Казимировича Адамского.
Составлен в 1908 году.

Антон Казимирович Адамский 1858 – 1920 (?).
Варвара Карловна Адамская 1864 – 1939.

Сыновья:

Мариан 1887 – 1938.
Вацлав 1892 – 1964.
Владислав 1895 – 1944 (?).

Дочери:

Казимира 1893 – 1938 (?)
Каролина 1899 – ?

Просматривая старинные бумаги моих родителей, я нашла «Посемейный список»... Вот он-то и стал отправным пунктом моих записок.

Итак, мой дед Антон Казимирович Адамский, мещанин г. Ольвиополя, жил с семьёй в Голте (по-моему и Голта и Ольвиополь впоследствии стали районами г. Первомайска).

Семья жила по тем временам небогато, имела дом с приусадебным участком. Вот откуда, очевидно, у моего отца любовь к земле. Где бы мы ни жили, всегда он имел грядочку хотя бы для цветов.

Дед, Антон Казимирович, имел небольшую лавочку (тоже «бизнес»!). Семья жила почти натуральным хозяйством. Бабушка заботилась обо всём, имели во дворе птицу, держали поросёнка.

К концу XIX в. в семье было 5 детей: 3 сына и 2 дочери. Мальчики учились в Ольвиопольском городском училище. Оканчивая его, ехали в Елисаветград (Кировоград) и попадали в так называемый «польский дом». Он находился на углу улиц Чигиринской и Фрунзе. Наискосок – проходная завода «Красная Звезда». Впрочем, тогда никакой проходной не было, просто был завод Эльворти. А чуть выше был костёл. Не знаю, прошёл ли старший брат Мариан этот «польский дом», но вскоре он уехал в Петербург и поступил в Горный институт.

Обычно дети долго не жили в этом «польском доме» (при нём, кажется, была и польская школа), переходили на квартиры.

Следующим уехал в Елисаветград мой будущий отец Вацлав.

Родители не помогали детям деньгами, но передавали продукты. А деньги зарабатывали они сами репетиторством.

Так было с моим отцом. Так же было и с его старшей сестрой Казимирой. Думаю, она тоже прошла «польский дом».

Где-то в 1906–07 г.г. она поступила в Елисаветграде в гимназию Ефимовской (в этом здании по ул. К. Маркса многие годы находилась школа №8). Училась в одном классе с моей будущей матерью А.Н. Фёдоровой. Мать была из очень бедной семьи (жила на Быковой, район бедноты). Но она очень хорошо окончила церковно-приходскую школу, и её рекомендовали к поступлению в гимназию. В то время начальницы («хозяйки») гимназий всегда имели в классах несколько мест бесплатных для девочек из бедных семей. Мать попала сразу в 3-й класс на бесплатное обучение. Конечно, тоже стала подрабатывать репетиторством. Подружилась с Казимирой Адамской, познакомилась с Вацлавом.

А через пару лет, когда в Елисаветград приехала младшая Адамская – Каролина, – то она некоторое время жила в семье Фёдоровых.

В 1912 г. Казимира и моя будущая мать окончили гимназию. Матери предложили тут же остаться работать учительницей младших классов, а Казимира уехала в Киев учиться рисованию, живописи.

В это время отец, окончив реальное училище, уже уехал в Петербург, где поступил в Политехнический институт.

Старший брат в это время заканчивал Горный институт и вскоре уехал.

Младшая сестра Каролина, окончив гимназию, уехала в Киев (?) изучать медицину.

В Ольвиополе (Голте) в опустевшем доме остались родители.

Брат Мариан уже работал (по-моему, где-то на Донбассе). Отец учился в Петербурге. До 1915–16 годов молодые люди ещё учились, царское правительство в армию студентов не брало (особенно старших курсов). Отцу по окончании института предложили работу на Урале в г. Выкса. Условия для молодого специалиста по нашим меркам были сказочные: прекрасная квартира с полной обстановкой и с приходящей прислугой.

Так прошло пару лет. И грянула революция...

Началось «смутное время». Все 5 молодых Адамских судьбой были разбросаны от юга (Украина) до Урала. Уже к 1918 г. ни с кем никакой связи не было. В 1919 (или 20-м) году умер Антон Казимирович Адамский (сыпной тиф). Бабушка Варвара Карловна осталась в Голте совершенно одна. Никто из её пятерых детей ещё не имел семьи. И – главное! – несколько лет ни от кого из детей она не имела весточки.

В это время у нас здесь (на юге Украины) «бушевали» белые, красные, банды Зелёного, Григорьева, Маруська. Коснулся и Петлюра, и Махно, были австрийцы и немцы. И, кроме того, голод, разорённая экономика, эпидемии тифа и испанки.

Отец работал на Урале, но в 20-х годах революция докатилась и туда. Там тоже все пошло прахом. И он решил удирать домой, на юг, на Украину.

Добрался-таки до Елисаветграда, до семьи Фёдоровых. Стал работать на «Буром угле» (были в Елисаветграде тогда разработки этого топлива).

В конце-концов, к 1921 г. буря начала утихать. В 1920 (1921?) мои родители поженились. Мать тогда работала в школе №12.

Нашлась (откликнулась) младшая сестра Каролина. Как раз в

это время объявили о воссоздании Польши, и все поляки могли выехать на свою этническую родину.

Бабушка с тётёй Лёлей (Каролиной) до отъезда в Польшу жила в Елисаветграде. Вскоре они уехали и обосновались в Вильно. Потом туда же приехала и Казимира.

Во время революции Мариан Антонович был в Красной Армии, а младший брат – Владислав – очутился в белой армии и затем... в Турции. Много лет о нём никто ничего не знал. Но потом через Францию он добрался-таки до Вильно.

Где-то к началу 30-х годов отец уже переписывался с матерью, сестрами. Казимира Антоновна стала художницей (стиль modern), вышла замуж за художника. Каролина Антоновна стала врачом, вышла замуж тоже за врача.

В семье Адамских было 5 детей, но только у Вацлава остался 1 ребёнок (это я, «наследница» этих семейных преданий).

Переписка с родственниками длилась до тех пор, пока здесь не начались репрессии. Где-то в 1935 году отец прекратил переписку. Заполняя всякие бланки, анкеты, отвечая на вопросы, всегда говорил, что в Польше живут мать и сестры, но контактов с ними не имеет. Никогда не скрывал своей национальности. Работал на заводе «Красная Звезда» начальником литейного цеха, а ещё преподавателем техникума машиностроения (литейное дело и кристаллография).

Мариан Антонович жил в Сталино (раньше Юзовка, сейчас – Донецк). В 1935 г. Дядя Мариан приезжал к нам в Кировоград. Съездил в Голту, но там уже ничего не нашёл... В 1938 г. его «взяли». Конечно погиб...

Мы жили в частном доме. Хозяин (Иванов) – старик имел 3 дома: один – на улице (ул. Октябрьской революции, № 30), второй – поскромнее – во дворе и 3-й в глубине двора, совсем незаметный.

Каждый дом на две квартиры. Мы жили во втором доме. Нам не было слышно, как ночью по тихой улице раздавался звук приближающейся машины («чёрный ворон»). Звук усиливался, приближался, и люди думали: «Остановится? Пронесётся мимо?..» И так почти каждую ночь. В нашем дворе из 5 мужчин в 1937–38 годах исчезли трое: 1 преподаватель математики, 1 преподаватель

украинского языка, 1 инженер (А.Ф. Березовский). Осталось ещё 2 инженера: П.П. Ракуленко – он был тяжело болен, и очевидно на него махнули рукой: «мол, и сам помрёт».

И... мой отец Вацлав Антонович Адамский (поляк!). Дни шли за днями, а он всё ещё был на свободе. Работал в техникуме.

Мать, проработав учительницей 20 лет(1912–1932), в 1932 г. поступила и в 1934 г. окончила вечерний Рабочий университет. Получила специальность химика-металловеда и стала работать на «Красной Звезде» в химической лаборатории лаборантом.

В эти годы люди стали жить материально очень неплохо, но аресты продолжались, хотя уже в немного меньшей степени.

Родители получали неплохую зарплату, но никогда не думали о приобретении собственного жилья. Ведь на их глазах ещё так недавно рушилась собственность даже у людей совершенно не знатного происхождения.

Зато отец любил принимать немногих друзей, в отпуск обязательно куда-нибудь ездили.

Где-то с 1935 года в Кировоград стали приезжать оперная труппа и оперетта. Театр в то время был закрыт на длительный ремонт. И свою первую оперу («Евгений Онегин» Чайковского) я слушала в... помещении еврейской синагоги (по ул. Московской напротив музыкальной школы №1).

Через пару лет и оперу, и оперетту слушала уже в театре (кстати, акустика там была ещё естественная и потрясающая).

В это время в техникуме сложился дружный коллектив преподавателей средних лет. Все – ассы в своём деле – жили дружно. В техникуме бывали концерты для студентов, на которые приходили и семьи преподавателей. А небольшая группа преподавателей была любителями оперетты. Наша семья – в том числе. Представьте себе: Кировоград – и опера или оперетта! И сколько бы я ни попадала в театр – всегда видела переполненный зал.

Не помню, конечно, из какого города они приезжали. Но в городе артистов уже знали и ждали их гастролей.

Последний раз – июнь 1941 г. Я стою в толпе недалеко от театра у входа в парк Ленина у столба с громкоговорителем. Все

напряжённно слушают последние сводки. Среди нас много артистов из приехавшей оперетты... Как-то они добрались до своего дома? И добрались ли...

Война. В начале августа немцы были уже в Кировограде. Судьба сложилась так, что мы с отцом в последние дни 1943 г. и до самой Победы в 1945 г. очутились на юге Германии, в городе Ульме (на Дунае).

Отец помнил адрес матери в Вильнюсе и... послал туда письмо. И – о чудо! – через некоторое время в лагерь для иностранцев, где мы жили, пришло письмо от брата Владислава! Он писал уже из Варшавы: Мать – Варвара Карловна Адамская, умерла в 1939 г., когда уже началась вторая мировая война. Сестра Казимира умерла где-то в 1938 г.: очень неожиданно. Он и младшая сестра Каролина пока живы.

Собственно переписка тут же оборвалась: немцы отступали уже и из Польши, и из Прибалтики. Но весточку (хоть 1 раз) мы получили.

После окончания войны мы вернулись в Кировоград. Отец снова стал работать на заводе «Красная Звезда». Ведь там его хорошо знали, а специалистов не хватало, т.к. большинство ещё не вернулись из армии. И поэтому он – беспартийный, поляк, бывший в оккупации, занимал видные должности (главный литейщик, заместитель главного инженера).

Но в начале 50-х годов отец окончательно перешёл работать в техникум с/х машиностроения (он и сейчас находится там же, это здание бывшего реального училища). На завод возвращались специалисты, да и возраст давал себя знать.

После смерти Сталина (1953 г.) времена изменились. Началась реабилитация тех, кто пострадал в те страшные годы. К сожалению, очень многие (большинство!) реабилитированы посмертно... Отца не раз вызывали в КГБ (по ул. Ленина), спрашивали о том или ином инженере. Конечно, ответ был один и тот же: прекрасный специалист, хороший человек.

И вот как-то отец решил написать в Варшаву письмо. Адрес он помнил. И снова свершилось чудо! Он получил ответ! Но уже не из Варшавы, а из Ольштына, от младшей сестры Каролины.

Она писала, что брат Владек умер (туберкулёз). С мужем она давно рассталась. Живёт в Ольштыне сама.

Завязалась переписка. Тётя Лёля (Каролина) собиралась даже приехать к нам в гости. Но что-то не сложилось...

Мои родители уже были на пенсии. В 1964 отец умер. Мать ещё пару лет переписывалась с тётей Лёлей. Ведь они знали друг друга с ранней молодости.

После смерти матери (в 1970 г.) я написала тёте Каролине письмо, но ответа не получила. В маминых бумагах я нашла одно из последних её писем, в котором она писала, что чувствует себя плохо и жить ей, видно, осталось немного...

Вот и закончился род А.К. Адамского. Из 5 детей только я – единственная внучка и «наследница» (!).

И тоже заканчиваю свою жизнь и эти записки.

Кировоград.15.07.07. Amen.

СЕМЬЯ БЕРЕЗОВСКИХ

Итак, с чего начать? Далёкий-далёкий 1935 год... Наша семья переехала на квартиру по ул. Октябрьской революции (Вокзальная), №30. У хозяина 3 дома: дом на улице, дом во дворе и дом в глубине двора. Уютный закрытый дворик. На ночь хозяин запирает калитку. У жильцов дети, в основном – девчонки.

Родители уже давно между собой знакомы: отцы работают на заводе «Красная Звезда». В доме, который выходит на улицу, в одной из квартир живёт семья инженера Березовского Анатолия Францевича.

Анатолий Францевич Березовский – бывший студент моего отца Адамского Вацлава Антоновича, теперь работает на «Красной Звезде» и одновременно читает лекции в Вечернем рабочем университете.

Его жена – Алина Викентьевна в 1932 (голодном!) году поступила в этот Вечерний университет и в 1934 году окончила его по специальности химик-металловед.

Училась она в одной группе с моей матерью. Но у моей матери за плечами был 20-летний педагогический стаж (1912 – 1932 гг.),

а Алина Викентьевна, совсем молодая, только начинала свой трудовой путь. Для неё эта специальность была новая и единственная.

У четы Березовских – дочурка Алина (Алюся) лет 5 – 6-ти, и с ними же живёт младшая сестрёнка Алины Викентьевны – Рома (Ромуальда) Радашевская.

Дело в том, что мать Алины Викентьевны умерла в эти страшные 1932–33 годы. Старшая дочь – Алина Викентьевна – вышла замуж за молодого инженера. Это в то время была очень удачная партия! Инженеры тогда были очень нужны.

Но на руках отца осталось ещё 3 детей: Стах, Габриэля и Ромуальда. Отец – пан Викентий Радашевский – был настройщиком (кому нужны были настройщики роялей в то время?!). Стах и Габриэля попали в детдом (подростки 14–15 лет), а Рому взяла старшая сестра.

По-моему, и Березовские и Радашевские жили в городе Белая Церковь (Киевская область). Но коль скоро Анатолий Францевич окончил институт, получил работу на заводе «Красная Звезда» (к тому же лекции в Вечернем университете), то Березовские стали жить в Кировограде (тогда – Зиновьевск).

Пан Викентий жил, кажется, в Москве, но вскоре умер.

В 1935 году голод уже отошёл в прошлое, жить стало легче. Молодой инженер мог снять прекрасную 3-х комнатную квартиру (1/2 дома) со всеми удобствами. Зарплаты Анатолия Францевича и его жены – лаборантки-металловеда, очевидно, вполне хватало на жизнь, и где-то в 1935–36 годах они приглашали к себе на лето Стаха и Габриэлю из детдома. В каком городе был этот детдом – неизвестно.

В 1936 году (а может, в 1935?) у них родился 2-й ребёнок Арик (Арнольд). Поскольку декретный отпуск длился тогда всего 1 месяц (!), то появилась и няня – весёлая молодая девушка. Алюся и Рома ходили уже в школу.

Казалось бы жизнь наладилась...

Но!

Наступил 1937 год...

И раньше уже были аресты, возникали всякие «дела»

троцкистов, бухаринцев и др. Особенно стал усиливаться террор после убийства Кирова 1 декабря 1934 года.

Вскоре после убийства Кирова наш Зиновьевск был переименован в Кирово, а затем в Кировоград.

Но все эти «дела» как-то не были ещё такими массовыми. А в 1937 году начались повальные аресты. Из 5 семей, живших в нашем дворе, взяли 3-х мужчин (хозяин был уже старик и его не взяли).

Летом 1937 года взяли Анатолия Францевича. Мне тогда было 12 лет, и я ещё не могла осознать весь ужас случившегося.

Мы с родителями в то время гостили в Москве (вернее, на станции Кратово под Москвой) у приятеля отца. Дома в Кировограде оставалась бабушка. Она-то нам и сообщила обо всём. Маленькому Арику, по-моему, не было и 2-х лет. Вскоре жену Березовского уволили из лаборатории. Она долго не могла устроиться хоть на какую-нибудь работу. Конечно, с няней пришлось расстаться. Квартира тоже была уже слишком дорога (и велика...) Они жили теперь в 1 комнате: безработная мама и трое детей... Хорошо, хоть новые соседи оказались хорошими людьми. Пока Алина Викентьевна искала работу, а потом и устроилась где-то, девочки были дома сами и смотрели за малышом.

А в Белой Церкви у сестры Анатолия Францевича рос такой же малыш (разница у них в возрасте 1–2 месяца). Ещё была жива мать Анатолия Францевича (иногда она приезжала в Кировоград в гости, до 1937 года, конечно).

Но начался учебный год. Девочкам надо было идти в школу. У матери зарплата мизерная (и клеймо – «жена врага народа») И Алина Викентьевна решила отдать сынишку сестре мужа в Белую Церковь.

Но и с 2 девочками ей было прожить очень трудно. И следующим летом (38-й год – а может 39-й?) она решила отдать сестрёнку в детдом. Помню, как мы, девочки с одного двора, провожали её на «сборный пункт». Это была церковь на Быковой (район Кировограда). На следующий день их всех увезли. Мы дали ей открытки, конверты, просили писать. Да, мы получили от Ромы пару открыток. Но в 1941 началась война, и связь, конечно, прервалась.

Вскоре хозяин дома продал эту половину дома, и Алина Викентьевна с Алусей переехали. Как они жили в эти военные годы – невозможно себе и представить. Кажется, у Алины Викентьевны начался туберкулёз (от туберкулёза умер и её отец).

Наконец война окончилась...

Как-то совершенно случайно на улице я встретила Алусю. Она мне рассказала, что бабушка в Белой Церкви умерла в начале войны. Мама умерла в конце войны. Арик живёт у тётки. И – известия об отце! Он был осуждён, но в тяжёлое для Родины военное время осуждённых тоже отправляли на фронт («смыть своей кровью грехи» – но чьи?!). В конце войны он был ранен и уже после победы умер в госпитале от ран. Но всё же Алуся успела получить от него пару писем и ответить ему.

И ещё одна встреча с прошлым. В 1948–49 году будучи студенткой пединститута я попала на практику в школу № 18 города Кировограда. Посещали уроки в 5 – 6-их классах. Конечно, познакомились с учителями и, конечно, с классными журналами. В одном журнале прочла: Березовский Арнольд Анатольевич. В конце журнала – краткие сведения о детях. Тогда была и такая графа: а) сирота, б) полусирота. Арик – сирота, воспитывается у тётки.

От классной руководительницы я узнала, что Арик очень хорошо учится, всегда все годы со своим двоюродным братом сидят за партой вместе. Он – сирота, живёт у тётки. Обоим мальчикам классная руководительница дала хорошие сердечные характеристики. Я не стала рассказывать о том, что знала, просто сказала, что когда-то мы жили в одном дворе.

И ещё встреча...

1955 (56) год. Мы с мужем живём в пгт Компанеевка. В этом году автобус Кировоград – Бобринец идёт уже не просто по трассе Кировоград – Бобринец, а заходит в Компанеевку (это где-то на пол-дороги к Бобринцу). Как-то я (случайно) была на «пяточке», где как раз остановился этот автобус. Выходили пассажиры-компанеевцы. И в окне среди сидящих я увидела ... Алусю! Прошло столько лет, но мы узнали друг друга! Разговор был очень короткий, ведь автобус отправлялся дальше на Бобринец. Всё же

успела у неё узнать, что она живёт в Бобринце, работает в аптеке. Арик – в Москве. О Роме ничего не знает, хотя после войны писала и она, и тётя, но... никаких следов... Если б была жива, то всё же дала б о себе знать...

Вот и прошла передо мною жизнь хорошей милой семьи. Они оба были ещё так молоды и тоже мечтали об обычной жизни для себя и для детей... Не судилось...

Может я что-то забыла, чего-то не знала, но главное всё же написано.

Пусть это будет памятью им...

*Долгіх М.В.
(Кіровоград)*

**ГЕНРІХ НЕЙГАУЗ НА
ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ СЦЕНІ
1909-1910 РОКІВ
(до 120-річчя від дня народження)**

Для пересічного краєзнавця ім'я видатного піаніста й педагога Генріха Густавовича Нейгауза асоціюється з хрестоматійними штампами відомих персоналій музикантів-земляків. Матеріали творчої біографії митця плавно повторюються з публікації в публікацію, особливо в час ювілеїв та пам'ятних дат, але жодного повного дослідження елисаветградських років музиканта, на превеликий жаль, не існує. Джерелами пошуку творчих кроків Г. Г. Нейгауза на концертній сцені Єлисаветграда стали маловідомі друковані матеріали місцевої преси.

1909 рік. Молодий Гаррі, переступивши межу двадцяти одного року, вже пізнав успіхи закордонних концертів. Сонячна Італія, співзвучна його стану першої юнацької закоханості, вабила мріями й перспективами подальших тріумфів. Але... вердикт батьків оголошений безапеляційно: зиму родина проведе в Єлисаветграді. В „Автобіографічних записках”¹ Г. Г. Нейгауз пише про „жахливу зиму”, сповнену „почуття такої несамовитої туги”, хворобу, що називалася „чорна меланхолія” та атмосферу „зовнішнього неподобства й смутку елисаветградського життя”. Вимушене байдикування виявилось нестерпним і молодий піаніст вирішує

---

¹Долгіх Марина Василівна, викладач Кіровоградського музичного училища

розпочати викладання в школі Нейгаузів заради допомоги батькам, хоча вони того не вимагали.

Із депресивного стану Генріха вивело... музикування. Роком раніше в Єлисаветграді була започаткована серія камерних вечорів, ініційована колишнім викладачем Миколаївського музичного училища Імператорського Російського Музичного Товариства Адольфом Григоровичем Гайсинським² – віолончелістом, музикознавцем, журналістом, музично-громадським діячем на ниві початкової освіти. Популярність камерно-інструментального музикування, що регулярно відбувалося на кращій сцені міста – в залі Громадського Зібрання по вул. Двірцевій, привела до організації Товариства камерної музики. Нейгаузівський „період пригноблюючої прози” припав на час, коли провідна піаністка, ансамблістка й концертмейстер Товариства М. С. Гольденберг³ тимчасово виїхала до Відня для вдосконалення фортепіанної майстерності в класі професора Л. Годовського й проведення концертів було під загрозою зриву. Коли містом прокотилася чутка, що Генріх Нейгауз залишився “зимувати” у батьків, його запросили до участі в заходах Товариства. “Ми стали багато музикувати, виконували сонати, тріо, квартети й квінтети, давали концерти, які при загальній затхлості концертного музичного життя нашого міста користувалися успіхом і, як мовиться, “робили збори”, – зафіксував він згодом.

„Камерне товариство”, що фігурує в записках Г. Г. Нейгауза, об’єднувало провідних єлисаветградських музикантів-струнників. Серцем зібрання, його головною рушійною силою, як і раніше, був А. Г. Гайсинський. Його підтримував місцевий альтист Л. О. Верховський, постійний учасник камерних заходів. 24 жовтня 1909 року разом з Нейгаузом дебютував Борис Григорович Гайсинський – скрипаль, який тільки-но оселився в Єлисаветграді після закінчення Лейпцігської консерваторії, встигнувши здійснити низку концертів у Одесі та Миколаєві. Ось до такого поважного товариства долучився Генріх Густавович як піаніст. Програма виступу включала тріо Л. Бетховена c-moll, фортепіанний квартет В. Моцарта g-moll і скрипковий концерт g-moll Бруха (соліст – Б. Гайсинський). Часопис “Голось Юга”, рекламуючи новоспе-

чений склад фортепіанного квінтету, як необхідну рекомендацію вказав, що Генріх є сином “добре відомого в нас викладача музики п. Густава Нейгауза й братом високоталановитої Талі Нейгауз”⁴. Лаконізм післяконцертного повідомлення передає схвальне ставлення елісаветградської публіки до молодого піаніста: “Піаніст Генріх Нейгауз буквально привів у захват весь зал, показавши себе великим артистом-віртуозом”⁵.

Другий камерний концерт сезону 1909/1910 рр. відбувся 27 листопада за участю братів Гайсинських, Л. О. Верховського, Генріха Нейгауза й співачки Олександри Григорівни Гайсинської, виконанню якої преса приділила основну увагу. Безперечним позитивним моментом стало введення популярних словесних характеристик творів, що виконувалися, які давав головний розпорядник А. Г. Гайсинський, тобто читання так званого “реферату” на початку заходу.

Присутність Генріха Нейгауза додало елісаветградському музичному життю інтенсивності й активного розмаху. 18 грудня піаніст виступав у залі приватної жіночої гімназії О. Н. Єфимовської. Не дивлячись на те, що в концерті приймали участь брати Гайсинські й артистка драматичної трупи Г. Т. Полякова, це був фактично сольний концерт виконавця, якого відразу прийняли в гімназійному й студентському середовищі як назвичайно талановитого, витонченого інтерпретатора творів академічного репертуару. “Великий бант на оксамитовій куртці, натхненне, прекрасне обличчя – й гра, що захоплювала й думки, й почуття”, – таким запам’ятав Генріха Нейгауза Г. О. Поляновський⁶.

9 січня 1910 року Генріх Нейгауз брав участь у благодійному концерті на користь бідних католиків. А вже 10 січня піаніст, ймовірно, грав у третьому камерному вечорі. На привеликий жаль преса не подала анонсу з переліком учасників концерту, виділивши лише тематику виступу, присвячену творчості Й. Гайдна та зафіксувавши сольний виступ скрипаля В. М. Гольдфельда⁷.

6 лютого прізвище Генріха Нейгауза фігурувало серед учасників четвертого концерту при виконанні Квартету В. Моцарта, Прелюдії Й. С. Баха, Концерту для скрипки Лало й Квінтету Р. Шумана.

Кульмінацією елісаветградського концертного сезону Нейгауза

виявився сольний виступ 13 березня 1910 року, який став великою художньою подією міста й особливо значимою, пограничною подією особисто для молодого Гаррі Нейгауза. Рецензія місцевого музичного критика Halb-Ton'a, що висвітлює талант і стильові пошуки піаніста, не представлена в ретроспективі Державного архіву Кіровоградської області, тому її текст наводимо повністю.

Halb-Ton. Концерт Генриха Нейгауза // Голось Юга. – 1910. – № 61. – 16 марта.

Надо быть из ряда выходящим талантом, чтобы в настоящее время, когда фортепианное искусство доведено до высочайшей степени совершенства, исполнение артиста способно было вызвать единодушный искренний восторг. Требования, предъявляемые к современным пианистам, подчас так велики, что большинство из них даже при наличии незаурядных способностей и весьма солидной подготовки не решаются идти им навстречу. На бесспорный успех в наши дни могут рассчитывать лишь немногие избранные натуры, отмеченные перстом Божиим, первоклассные виртуозы, наделенные от природы исключительным даром художника. Только они одни способны бороться с не в меру суровой критикой капризной аудитории и создать себе почетную популярность в мире чистого искусства.

К разряду таких баловней прекрасной Эвтерпы по справедливости должно отнести и уроженца нашего города, молодого пианиста Генриха Нейгауза, обнаружившего на днях в своем прощальном концерте черты недюжинного, весьма солидного дарования.

Принимая во внимание юный возраст концертанта, мы, признаться, ожидали услышать блестящую по технике, но еще несколько академическую, не вполне обработанную в художественном отношении игру, а также рабскую подражательность приемам и средствам преподавателя, что так свойственно ученикам гениальных профессоров (Г. Нейгауз последнее время работал под руководством величайшего виртуоза нашего века Годовского). Однако нас ожидало самое приятное разочарование. Юный артист представляет собою вполне самостоятельный талант. Его игра, не отличаясь особенно сильным

темпераментом, поражает своей уверенностью, художественным вкусом, строгой ритмичностью, удивительной простотой и разнообразием нюансировки. Техническая сторона доведена до совершенства. Самые прихотливые бравурные комбинации Нейгауз побеждает с легкостью, смущающей даже знатоков. Достойны также внимания необыкновенная эластичность удара кисти, округлость и ясность пассажей и, наконец, кристаллическая чистота полифонических сочетаний.

Но что главным образом должно быть отмечено в его игре – это феноменальная память и врожденное художественное чутье, мастерство музыканта, передающего произведения самых разнообразных стилей и направлений одинаково тонко и разумно. Досадным исключением является лишь произведение, написанное в духе «*Appassionata*», для совершенной передачи которого у г. Нейгауза не хватает достаточно огня.

Обладая способностью охватывать дух целого, он игнорирует возможность подчеркивать и щеголять отдельными музыкальными фразами и сосредоточивает внимание на интерпретации самой идеи музыкального творчества, обнаруживая при этом богато одаренную, здоровую, цельную натуру, вполне созревшую для толкования большинства бессмертных корифеев художественной литературы.

Указанные достоинства, являясь лучшей характеристикой его фундаментальной подготовки и духовного склада его музыкальной природы, тем самым резко выделяет его из серой фаланги виртуозов «*du second rang*», которые в лихорадочной погоне за внешними эффектами жертвуют подчас истинными задачами искусства.

Переходя к обзору концертной программы, мы с чувством особенного удовольствия отмечаем в ней богатство и разнообразие музыкальных номеров. Так, например, все I отд. было посвящено фортепианному трио Шумана *d-moll*, в исполнении которого даровитый артист, судя по слышанным нами только последним частям (*Adagio con sentimento* и *Allegro molto*) обнаружил строго выдержанный стиль и глубокое понимание идеи композиторов романтического направления.

К боевым номерам II отд. должно отнести знаменитую, страстно-возбужденную сонату Бетховена оп. 57, известную под названием „Appassionata”. Представляя собою гениальный перл фортепианного творчества, это выдающееся произведение отличается по содержанию своему полнотой неожиданных контрастов и могучих порывов титанической страсти и, как таковое, казалось бы, исполнение его под силу лишь пылкому темпераменту. Однако Нейгауз и не владея, как мы уже упомянули, в совершенстве этим качеством, достиг цельности художественного впечатления тем, что понизив общий мощный тон богатырской сонаты, удивительно рельефно выделил при помощи педализации и нежного туше глубину сказочно прекрасных лирических деталей, как например, в средней части (Andante non troppo).

Но если муза Бетховена, в виду разногласия характера произведения с душевным переживанием юного пианиста была иллюстрирована им недостаточно ярко, то зато с другой стороны в поэтических произведениях Шопена он оказался на высоте художественного призвания.

Наиболее восторженные одобрения он заслужил вполне законченным, порой даже блестящим исполнением труднейшей сонаты Шопена оп. 58. Это необыкновенно интересное произведение предъявляет к исполнителю колоссально строгие требования, как в отношении технической подготовки, так и в отношении внутренней чуткости в передаче лирического настроения композиторов. Нейгауз с честью выполнил эту сложную задачу и параллельно с вышеуказанными достоинствами проявил еще поэтическую индивидуальность и поразительную тонкость слуха, позволяющую произвольно менять звуковые эффекты фортепианного тона.

Заканчивая свою заметку, мы не можем отказать себе в удовольствии пожелать талантливому виртуозу дальнейшего преуспеяния в области чистого искусства. Нет сомнения, что при условии сознательного отношения к своим обязанностям и правильного развития своих природных дарований, настанет в недалеком будущем тот момент, когда имя Генриха Нейгауза

наряду с лучшими представителями музыкального мира будет окружено светлым ореолом неувядаемо славы”.

Відігравши сольну програму й тим самим поставивши логічну крапку своїй “піаністично-музичній імпотенції”⁸, Генріх вже наступного дня вирушив у Берлін для вступу до Академії музики. Їхав, емоційно переживаючи та аналізуючи свій виступ. По дорозі він написав батькам: “Боже, як мені сумно було від’їжджати. Й безглуздо, й начебто ні до чого, й залишати Вас самих”⁹. ...Єлисаветградська зима завершила період юнацьких пошуків самовираження. Єлисаветградська весна принесла нові плани, надії, проекти. Криза закінчилася.

ПРИМІТКИ

¹ Нейгауз Г.Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям. – М., 1975.

² Гайсинський А. Г. (псевд. Верхотурський) – відомий український музично-громадський діяч, один із засновників Держмузвидаву. Після 1920 р. мешкав у Харкові.

³ Гольденберг-Славінська Марія Соломонівна (Олександрівна) – піаністка, педагог. Близько 1912 р. відкрила в місті приватну фортепіанну школу. З 1921 р. професор Харківської консерваторії.

⁴ Голось Юга. – 1909. – 24 октябрю.

⁵ Голось Юга. – 1909. – 27 октябрю.

⁶ Поляновский Г. 70 лет в мире музыки. – М., 1981. – С. 4.

⁷ Гольдфельд Віктор Маркович (1894-1985) – відомий український скрипаль. Уродженець Єлисаветграда. Навчався в скрипковій школі Й. А. Гольденберга. 1910 р. закінчив Брюсельську консерваторію по класу Ц. Томсона. Професор Харківської (1920-1941), Київської (1941, 1943-1947) консерваторій.

⁸ Нейгауз Г.Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям. – М., 1975. – С. 382

⁹ Там же.

ЧАСТИНА IV
EXPEDITIO

*Проскурова С.В.¹
(Кіровоград)*

**«ЗАЗИРНИМО В ОБЛИЧЧЯ ТРАГЕДІЇ...»
(щодо результатів етнографічної експедиції студентів
факультету історії та права
КДПУ імені В. Винниченка 2007 року)**

З 2 по 10 липня 2007 року на території Новоукраїнського району працювала етнографічна експедиція студентів факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка.

Метою експедиції була фіксація усних свідчень мешканців району, які пережили Голодомор 1932-33 років або знають про нього з розповідей рідних і близьких. Ця робота проводилася в рамках реалізації гуманітарної програми «Усна історія про Голодомор 1932-1933 років», розробленої Українським інститутом національної пам'яті у зв'язку з підготовкою до відзначення 75-их роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні.

Об'єкт експедиції (мешканці сільських населених пунктів Новоукраїнського району) було визначено в ході консультацій з методистом Кіровоградського обласного краєзнавчого музею О. Кротовим та методистом Державного архіву Кіровоградської області В. Балашовим. Вибір був не випадковим: адже в окремих населених пунктах на території Новоукраїнського району Голодомор забрав життя кожного третього (або й кожного другого) мешканця.

Учасниками експедиції було опитано 65 респондентів –

---

¹Проскурова Світлана Володимирівна, доцент Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка, кандидат історичних наук.

безпосередніх свідків Голодомору 1932-33 років та голоду 1946-1947 років, які мешкають у 20 населених пунктах району. Таким чином, опитуваннями було охоплено більшість населених пунктів району. Зібрані свідчення мають репрезентативний характер, дають розгорнуту картину масштабної трагедії, якою був охоплений весь досліджуваний район.

Зафіксовані усні свідчення підтверджують і доповнюють відомості, що містяться в документальних джерелах: про причини та наслідки штучного Голодомору; про методи і безпосередніх виконавців злочину, скоєного радянською владою проти українського селянства в 1932-1933 роках; про масовий терор голодом, реквізиції продовольства та майна (у тому числі про діяльність приймальних пунктів контори «Торгсін», через які у населення фактично «викачувалися» цінності); про репресивні дії влади; нещадну експлуатацію колгоспників; про масову смертність, зокрема серед дітей та літніх людей; про факти канібалізму.

Одним із завдань експедиції було також ознайомлення студентів зі станом роботи з упорядкування місць масових поховань жертв Голодомору. На жаль, приклади гідного вшанування пам'яті селян, безневинно замучених голодом, ми спостерігали власне тільки у самій Новоукраїнці та на хуторі Шутеньки (Ганнівська сільрада), де на місцевому цвинтарі встановлено хрест з переліком прізвищ та імен односельців, які померли від голоду в 1932-1933 роках, а також стали жертвами репресій.

Основним методом роботи експедиції було визначено глибинне інтерв'ю на основі програми-запитальника з найбільш «продуктивними» респондентами вікової групи 1920 - 1930-х років народження. Часто інтерв'ю тривали протягом кількох сеансів.

Паралельно учасниками експедиції були опрацьовані матеріали Новоукраїнського краєзнавчого музею на тему Голодомору.

В ході польової етнографічної практики студенти набули певних умінь та навичок, розширили свій життєвий досвід. Зокрема, вони навчилися уважно спостерігати за подіями повсякденного життя селян, брати у них інтерв'ю, фіксувати й аналізувати події та явища, вести щоденник спостережень. Студенти безпосередньо контактували з людьми, які були учасниками трагічних подій і

пережили сильні психічні травми, пов'язані з Голодомором. У ході опитувань студенти навчилися уважно вислуховувати життєві історії, справлятися з особистим стресом, вирішувати етичні проблеми, розвинули в собі емпатію до членів сільської громади.

Певну організаційну підтримку здійснення науково-пошукової роботи та збирання свідчень очевидців Голодомору 1932-1933 років в Україні на території Новоукраїнського району Кіровоградської області було надано управлінням освіти і науки, управлінням культури і туризму обласної державної адміністрації. Зокрема, учасників практики було поселено у приміщенні ЗОШ № 6 м. Новоукраїнки, організовано співпрацю з педагогічними колективами навчальних закладів району.

За клопотанням деканату депутат Новоукраїнської районної ради Арсірій В.В. надав сприяння у транспортному забезпеченні експедиції протягом всього часу її роботи (було надано мікроавтобус із водієм). У деяких сільрадах для студентів було організовано комплексні обіди.

На місці сприяння в діяльності експедиції надавалося Новоукраїнською районною державною адміністрацією в особі начальника відділу освіти В. Кривошиї та начальника відділу культури А. Бондаря.

Особливо варто відзначити плідну співпрацю учасників експедиції з методистом музейної справи М. Гаращенком, який щодня брав участь у проведенні інструктивних нарад перед виїздом «у поле», надаючи історичні довідки про населені пункти, щедро ділячись результатами власних краєзнавчих розвідок.

Для додаткової фіксації усних свідчень про Голодомор 1932-33 років експедиція була оснащена цифровою відеокамерою, фотоапаратами, диктофонами.

У жовтні 2007 р. на факультеті історії та права відбулася студентська науково-дослідна конференція за підсумками проведеної роботи.

Матеріали, зібрані експедицією, було використано обласною державною телерадіокомпанією для створення теле- і радіопередач з нагоди Національного дня пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій.

За сприяння обласної державної адміністрації студенти-учасники експедиції взяли участь у загальнонаціональних заходах із вшанування пам'яті жертв Голодомору за участю Президента України (посадці калинового гаю та жалобній процесії «Засвіти свічку»), які відбулися 24 листопада 2007 року в Києві.

Впорядковані матеріали щодо усної історії Голодомору 1932-1933 років на Новоукраїнщині передано до Інституту національної пам'яті України для подальшого опублікування.

Матеріали експедиції (програма-запитальник, нотатки, звіти, фото-, відео- та аудіоматеріали) зберігаються в лабораторії історії факультету історії та права КДПУ ім. В. Винниченка. Вони також передані до музею історії Новоукраїнського району та Державного архіву Кіровоградської області.

У зв'язку з потребою широкого залучення навчальних закладів до гуманітарної дослідницької програми Українського інституту національної пам'яті «Усна історія про Голодомор 1932-1933 років», кафедрою історії України було розповсюджено в мережі Інтернет адаптовану програму-запитальник для записування усних свідчень про Голодомор 1932-1933 років в Україні.

ЩОДЕННИК ЕКСПЕДИЦІЇ

3 липня 2007 року.

10.00. Село Рівне, Рівнянська сільрада.

Голова сільради Неділько Віктор Сергійович надав нам список мешканців села похилого віку з адресами. Нас супроводжують працівники сільради, які орієнтуються на місцевості і знають односельців. Ставлення селян до студентів позитивне. Цікавляться метою експедиції.

1. Круть Марія Семенівна, 1926 року народження, уродженка с. Рівне.

Про розкуркулювання: Висилали куркулів, що багато жили. З прапорами їздили. З родичів ніхто так не постраждав.

Про причини голоду: «Урожай був, а тільки ж ходили, витру-

сювали. Яка квасолина, яка пшеничина – забирали. Відбирало, мабуть, начальство». Хто саме забирив, не пам'ятає.

«Заможні не голодували, то в них все позабирали та повисилали на висилку».

Про взаємодопомогу: «Так кожне ж боялося і рота роззявить. Хто ж би допомагав, як і в тебе забрали, і в мене забрали – ти мені не допоможеш, а я тобі не поможу».

Сиротами ніхто не опікувався: «Як не було що їсти...».

Про померлих від голоду: «Хто дужчий був, той вижив, а хто слабший – помирали».

Я помню, хоч і мала була. Одна баба ще не вмерла, а яма була вже викопана. А коло нас недалеко гробки були. А вона ще не вмерла, а її тоже одвезли та посадили її в ямі. А ми прибіжимо до ями, а та баба руками як махне!».

Про людожерство: Пам'ятає випадок, коли їхня сусідка Палажка Азза з'їла власну дитину.

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

2. Анохіна Любов Степанівна, 1922 року народження, уродженка с. Рівне.

Про причини голоду: Неврожай був.

Про померлих від голоду: Мерли прямо на вулицях, то їх на гарбу складали, то якесь ще живе було, ворушилося, а його вже вивозили. Було таке.

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

3. Павленко Надія Олексіївна, 1918 року народження, уродженка с. Рівне.

Сама з бідної сім'ї, у батьків було четверо дітей.

Про розкуркулювання: «Та хтозна, кого розкуркулювали, вони самі тікали куди подалі».

Про померлих від голоду: «Батько, мати і сестри, одна й друга, помирали. Померлих ховали в Рівному на кладовищі».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

4. Вовк Наталя Іванівна, 1919 року народження, уродженка хутора Янчина.

Про колективізацію: «Сім'я наша хазяйнувала, бо земля була, були воли. Але до школи ходили пішки. Колективізатори, комуністи, чи як їх там, трусили, де що найшли, то забирали».

Про голод: «В голодовку люди мерли, були пухлі. Тато все зносив додому. Чи сам із'їсть, а діткам ніс, а що там було? Може крупи які, чи яка картоплинка...».

За словами респондентки, у містах не голодували.

Як виживали: «Рвали сусай, їли кору з дерев, салату».

Про людожерство: «Були чутки про людожерство в окрузі. Але на хуторі нічого такого не було: люди були дружні».

Про померлих від голоду: «Із сімдесяти дворів людей померло небагато. Наша сім'я вижила вся. На хуторі було своє кладовище, де ховали померлих. У церкві їх згадують за списками, але пам'ятників немає».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

5. Бойко Любов Филімонівна, 1920 року народження, уродженка с. Григорівка.

Про колективізацію: «До колгоспів забирали силою. В одного чоловіка забрали хату. Там було велике подвір'я, і все збіжжя звозили туди. Звичайно в колгоспах годували, але в одному селі людям нічого не давали, вони сильно пухли. Розбіжаться ото по селу де який бур'ян чи яка деревина, і «пасуться», як ото коні».

Про вилучення продовольства: «Ховали хліб у криниці, але його знаходили, забирали, били людей. Забирали «буксири» – свої, українці».

По померлих від голоду: «З голоду вмерла моя подруга Меланка. Людей ховали по-різному. Ями копали, ховали. Зараз на гробки і проводи померлих поминають».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

6. Бабак Олександра Софронівна, 1922 року народження, уродженка с. Трудолобівка (померла восени 2007 року).

Про причини голоду: «Хтозна, де ділося, хтозна».

Про вилучення продовольства: «Забирали! Вулицею кіньми їдуть, кричать. Ніяких документів у них ніхто не питав».

Як виживали: «Як були живі батьки, варили бур'ян, лободу, кінський щавель, млинці пекли з лободи, козельці, бабу кулю, акаціо-кашку – «паслися». А як померли батьки, по тижню няньчили тітки, як корову. А тоді організували патронат у селі. Було троє сиріт безрідних, то жінку бідну попросили їх узяти, а за це її кормили. У 1933 р. почали кормити в школі».

Про померлих від голоду: «У 1933 р. залишилася сиротою. У батьків нас було четверо: два брата і дві сестри. Батьки померли від голоду в 1933-му. Осталась одна на муку».

Про людожерство: «Палажка Азза з'їла власну дитину».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права).

7. Коробка Любов Василівна, 1922 року народження, уродженка с. Рівного.

«Голодовки великої не знала. З осені почали забирати у людей все, навіть квасолю. Нас рятувала корова. У батька було 2 корови і 2 коня, батько відмовився від хазяйства. Він до того робив у єврея на олійні. Хотів будувати хату, заводити велике хазяйство, але єврей його відрадив, сказав: нічого не розводь, покинь усе, віддав у колгосп. То ми голодовки, слава Богу, не знали.

...Сестра вимінювала ряжанку на базарі на продукти. А на базарі було все – і мука, і хліб. Їли макуху, ніхто з родини не помер. В колгосп іти не хотіли. Наш хутір раніше називався Вільний, а потім «Сталін», у ньому ніхто не голодував. А брат Коробка Василь жив у Новоселівці, там люди голодували».

За словами респондентки, у містах голоду не було.

Про причини голоду: «Це все од Бога. Що заробили, те й получили».

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права)

8. Бардіш (Колос) Тетяна Василівна (1923 р. н.), уродженка с. Рівного.

«В колгоспи охотно йшли, хто хотів, а хто не хотів, тих називали куркулі, бо вони не хотіли нічого здавать. В них була своя коняка, чи пара коней. А мій батько віддав оце все. Потім батька арештували і засудили на десять год. Його послали на Далекий Схід».

Про вилучення продовольства: «Трусили. Буряки квасили в бочці, то й це витягли, забрали все, нічого не осталося. Полізла мати на горище, назмітала квасолі, та носила батьку передачу.

Ті, що бідні, в його таки щось було дома, в його ніхто не забірав, а як у нас, ми вроді трошки багатші, но не куркулі були, господарі. Батько ж перший здав, поступив у колгосп, одвіз туди і плуга, й борону, пару коней, і корову – оце здали. Тьолочка у нас осталася, дома вже після того, як батько поздавав, то ця ж бригада прийшла... То це ж люди були, чи скотина, що знали, що двоє дітей, і мати, і материна сестра, що коло нас жила, не оставили ні крихти, нічого.

...Бригади ходили, чоловік п'ять, і жінка була та з ними, і мужчини, із залізним ціпком... У нас ще приходили після того, як батька забрали, залізним ціпком у припічок встромили, розвалили усе, нічого не знайшли, то думали, що там заховане... Ну, ховали люди, хто мав, то ями копали, закопували в них, то ті виживали. А хто такий простачок був, оддали у колгосп усе, то хто ж винуватий...

Члени бригад були свої мужчини, котрі чи комуністи тоді були, знаю, що й жінка там ходила, вона жила осьо там через греблю, за ставком. Ну що ж, її проклинали й проклинають по ці пори, хто згадає... Її дочки є і зараз, отамо живуть, син один у Новоукраїнці колись був... І тих мужчин уже давно нема, бо, видно, люди їх проклинали...»

Про закон «Про 5 колосків»: «На полі стояли цілі скирти пшениці, а сторожі, об'єжчики не допускали нікого до них. Розвелася мишва там, які ті миші розумні були – витягували колоски, зерно і складали коло скирт, наносили цілі купи. А мені вже вісім год було, а сестра на три годи менша. Ідемо увечері, як уже нікого нема, і ті колоски приносим додому, це ночтю їх перетрем...»

Про «Торгсін»: «Та це ж магазини були, що там продавали все,

але не те, що забрали. Те, що забрали, то називалось торги, то збирали отам на площі, там у нас церкву розвалили, і то туди виїжджали, там і викладали їх: «Продається такий-то платок!», – і скільки він стоє, і хто більше».

Про випадки людодіства в селі не пригадує. «Тільки були розмови, що отам десь за нашим Рівним, у якомусь селі, жінка зарізала сина і з'їла... Але в нас тут такого не було».

Про померлих від голоду: Масових поховань людей, за словами респондента, не було.

Про винуватців голоду: «Винувата власть. Советське правітельство ж було, а чого вони допустили до такого, щоб в людей позабирали в кого що було? Зробили голодомор...»

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права)

9. Глущенко Надія Пантелеївна, 1922 року народження, уродженка с. Рівного. 42 роки пропрацювала фельдшером у лікарні.

«Іду до школи, то беру ложку в карман, бо в школі давали нам їсти, варили там суп якийсь і по кусочку хліба давали, чорний там, який був. То я той суп поїм, а той кусочок хліба ложу в карман та думаю – понесу мамі, бо дома нічого в нас нема. А тоді не втерплю, сидимо на уроці, та так трошки одщипну, але ж таки принесу мамі той маленький кусочок хліба, а вона взяла, подержала, поцілувала той хліб, та каже: «Не, доця, із'їж уже ти його». Вона ж баче, що я його ущипнула, то вона й той мені оддала».

Як виживали: «Їли бур'ян, лободу, спориш, пасльон, їсти не було чого, а було лучче тим, хто їв конину, скотину оце, чим отой бур'ян. Все одно носили ноги пухлі і їсти хотіли».

Про «5 колосків»: За колоски людей судили, об'їжчики трусили. Урожай був, а люди голодували. Батько сторожував на току. Його застали на тому, що він приховав колоски. Зробили обшук, забрали пусті мішки. Батька арештували, дали три роки тюрми. Він дуже хворів, і його вернули додому вмирать, але він вижив.

Раз перестриває батька полевод та й каже: «Що це ти несеш?»

А в його свитка яка там була, він туди поклав торбинку пшениці

під руку. Та й каже: – Свитку. – А ну покажи. – А батько каже: – Та я осьо тільки що взяв, – та й показує йому оту кучку. – Осьо, – каже, – провію дома...

Жарили цю пшеницю, варили, пекли, щоб хоть що-небудь хлібне дітям зварить. Ото було отак: два камінчики, одним камінчиком по більшому, підсушиш, натреш і воно тоді щось таке. Той полевод тоді забирає в його на тік, зважили ту торбинку, що він набрав, – три кілограми зтянуло з усім.

- Ну, висипай його. – Він висипав. А тоді батько ще не прийшов додому, а вони приїхали і вже почали в нас скрізь шукать, бо думали, що вже батько наносив мішки. Нічого ніде не найшли, ні зернинки. Був секретар комсомольської організації, молодий хлопець, і голова колгоспу. А перед тим мама моя ткала, пряла, та були мішки нашиті новенькі. То вони побачили ті мішки, забрали і поїхали».

Раз збираємо колоски в мішок. А тоді бачимо – їде двоколка, одна коняка. Це начальство їздило в двоколках. Як побачили, що біжить по стерні до нас, де ми збираєм колоски, то ми тікаєм, бо позабирають у нас і мішки, і ті колосочки. То їхав майбутній голова колгоспу. То брат утік, як хлопчик, а я не змогла. То він коло мене став, батога в руку взяв і – мат-перемат – тим батогом по ногах почав мене стьобать. А я ж почала плакати...».

Про померлих від голоду:

Якось дітьми вони верталися зі школи і в куцах побачили хлопчика зі шматочком хліба в руці, якому вже ворони виклювали очі: «Я скільки живу, а не могу оце забуть».

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права; є аудіо- та відеозаписи)

10.Івчик (Поповиченко) Віра Петрівна, 1922 року народження. Уродженка с. Рівного (можливо, сестра Поповиченка Василя Петровича з Комишуватого).

«...Якраз мені було 10 год, і я добре знаю, який був Голодомор. Як ми робили! А то ж було, голодні були, колоски збирали. Батьки ходили на роботу, а нам не давали нічого, а я ще ж дитина була.

...У 3 роки я стала сиротою. Вітчим женився на мамі, нас троє було. А дід хлопців забрав, дід опікуном був, хлопці пухлі були, а я лишилася з мамою. Переїхали ми в маленьке село Видолинці

Рівненського району. Хлопці вже працювали, старший косив, на жатці робив.

Мама в голодовку народила двійню – хлопчика і дівчинку. То я нянькувала. А дома ж нічого нема їсти: получать 100 грам хліба, принесуть нам, а кому ж дати? Дітям. А самі голодні. Ну варили там у колгоспі обіди, їздили в колгосп обідать...».

Як виживали: «Мама ходила по картоплю за 12-15 км так і прогодувала дітей. Їли і бур'яни, і акацію... Ми спаслися од голодовки, а у дядька, він із куркулів був, семеро померло».

Про причини голоду: «Не помирилися начальники, то спеціально зробили. А в 33-му не такий великий урожай , ну а був же, а не було кому збирать».

Про вилучення продовольства, про репресивні заходи влади: «До мами прийшли оці лєнінці за хлібом, це перед 33-м, ну а мама схватила вила і каже: «Я січас поколю і вас, і дітей, і сама заколюсь. Що це ви до мене приїхали викачувать хліб? Тоді це називалось викачка хліба. Та й не дала. А як у голодовку приходили викачувати, то ми заховали два мішки хліба у степу. То ми ще до Різдва не так голодували...»

Комсомольці здівалися, тягали, забирали у контору: «А ну признайся, де в тебе шо заховане». І були маму забрали тоже, два дні не було. Я була з дітьми, а тоді батько взяв нас і хлопців забрав у діда, і всі пішли до контори і маму пустили. Ми сильно боялись».

Про померлих від голоду: «...В сусідньому селі (маминому рідному) семеро дітей мого дядька померло з голоду... Там люди мерли страшно. Ми з мамою ходили туди, бо там у нас була стара хата і город. То до мами поприходили її подруги, просять, дайте хоть шо-небудь їсти. А мама дала подрузі ліпеничок, то вона оце вкусила і померла. Я злякалася... То й на вулиці там лежали, то сильно там мерли люди... У сусідки померло двоє хлопців при мені і не було кому поховать, то вона сама із братом пішли удвох, там яку ямку викопали, та й поховали... А де мої рідні, сім душ лежать, там могили нема, а тільки яма, сім душ в одній ямі упихнули їх туди... Та страшно було. В село не можна було зайти, вонь така, де люди ходили, там і мерли».

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис).

4 липня 2007 року

8.00. Бесіда з головним методистом Новоукраїнського краєзнавчого музею Гаращенком М.О., з яким обговорили маршрут експедиції і домовились про співпрацю. М.О. повідомив працівників Ганнівської сільради про наше прибуття, надав краєзнавчі відомості про села і хутори Ганнівської сільради.

10.00. Село Ганнівка (Ганнівська сільрада).

Теплий прийом у голови сільради – Бобир Надії Михайлівни. Нам надали список селян, які пережили і пам'ятають Голодомор, а також запропонували гідів з місцевих мешканців. У сільраді студентів пригостили чаєм. У теплій співбесіді обмінялися враженнями про сучасні проблеми села.

10. Кондратенко (Ковпак) Євдокія Арсеніївна, 1918 року народження, уродженка села Рівного.

«Голодомор був 5 років. У 1930 р. розкуркулювали людей, забирали у всіх землю. Бригади ходили, знімали зі стін ікони і танцювали на них. Тоді колгоспи почалися. Переїхали з Рівного у Ганнівку у 1925 році. Я пасла коні. У 1932-1933 р.р. люди мерли як мухи. У нас на хуторі було 75 дворів, дуже великі сім'ї, у кожній хаті сім'я по 7-10 душ, а молодих скільки померло. Аж у 1935 уродив хліб. А на степу бур'ян – як ліс, а сапу нема кому гострити. У 1932 р. бригади забирали усе, навіть тряпку яку. У бригаді були чужі люди, їх уже нема і нащадків.

Самі хазяйнували, хліб – у хазяйство, якусь жилізяку у хазяйство, старалися якщо щось і купувати, то все у хазяйство. У колгоспи йшли з плачем, кожному жалко було і пукара (дволемішний плуг), і конячку. Я коні у сівалці водила, було босими ніжками по грудках за вуздечку веду коня, а треба йти по лінії, а з жатки підряд снопів 70 зв'язи, граблями згреби. Тоді не було моди красти в колгоспі. На току чистили зерно, а додому не несли.

Батько у нас воював на першій світовій війні. Панів повиганяли і дали землю людям. Батьку дали 7 десятин, тоді не голодували. За хліб наймали сівалку. Молотили соняшники. Коли батько помер,

нас залишилось троє у матері. Мати у колгоспі варила їсти, а я сиділа з дітьми. Сестра воду носить, брат свині пасе, а я по хазяйству працюю, чоботи у нас – латка на латці. У селі розкуркулили багатших і вивезли далеко, а бідніших, хто мав сівалку, корову, а сім'я була велика, вигнали з хати, ті помирали по пустих хатах. Багато людей померло у хуторі Шутеньки. Як почався голод, почали ходити на поле хоч трохи колосків позбирати, тоді їх молотили, м'яли у ступі. По колоски ходили далеко».

Чим рятувались: «Смажили оладки зі свіріпи, варили лободу, м'яли з борошном. Були червоні буряки (мама заквасила діжку), тим і рятувалися. Наша сім'я не померла, бо їли всякий бур'ян. Вище нас була гречка. То миші понаносили тої гречки у нори і ми викопували по відру крупи. Це нас врятувало.

...Наших багато рятувалося у Батум (Грузія). Вся сім'я виїхала туди у 1933 р. Як там кормили добре наших людей! Паспортів не було, там і врятувалися».

(Записав Тарас Потьомкін, студент 23 групи факультету історії та права)

11. Россолова Варвара Григорівна, 1924 року народження, уродженка села Ганнівки.

«Я пережила увесь Голодомор. Нас було дві сестри. Я на роботу не ходила, бо мала була ще. А брат – рана була у нього на нозі, і я із садіку приносила йому їсти».

Як виживали: «Ото підемо у поле з братом, що нога болить у нього (нарив), та біля кагату гнилої картоплі назбираємо. Черви у тій картоплі, чорна, смердюча, принесемо її додому, покладемо на сонечку, черви повилазять, та нарвемо щавлю. Той щавель одваримо, затовчемо тою картоплею, напечемо з того оладки і їмо. Тоді ж рвали ту лободу, мочили її й варили. Ту юшку трохи зцідять. А гуща в ній, як жабуриння плава.

Була ще халяндра (*очевидно, коріандр (?)*) у колгоспі, така гірка, нею рибу пересипали. Та тої халяндри ніззя в рот взять. Така гірка, а люди їли ту халяндру, затовчуть з лободою, напечуть оладки і їдять.

Тоді як уже трохи лучче стало, то там колоски мняли, їли, а

начальство, то якийсь об'їждчик, то якийсь бригадір, як побачить, що рвемо, то ганяв і бив, щоб не рвали.

Уже як були колоски і це там хто в'яже, мене в торбинку тії пшенички, чи в карман. Ну моя сестра в'язала, і було нарве повну пазуху какишу і трохи пшениці, щоб ми поїли. Якщо назбираєш відро, чи піввідра, та на жорнах змелеш, та якусь кашу звариш.

Про вилучення продовольства: «Забирали, в голодовку забирали. Вже, напевно, на осінь, то у нас не брали, у нас не було чого брать. А в людей позабирали. Така тичка залізна була. Вони ходять, штурхають по долівці, у стінах. А у нас був захований клумок жита. А у людей забирали, в кого квасоля в горщку, чи що...

Ходили по дню, така була бригада, я їх фамілій не знаю. Одного пам'ятаю, він уже вмер, був комсомолец. Та нашо їх згадувати».

Про людожерство: «У нас був великий сільсовет і був садік. Ну і в тому садку був хлопчик. І не стало того хлопчика, а тоді найшли в кущах жінку, яка варила його, то її забрали, ніхто й не зна куди».

Про померлих від голоду: «Люди по п'ять душ за день мерли. Хто із наряду йшов копати могили, хто самі собі копали. Як у одного дядька три сини: один сьогодні вмер, а два на другий день, то хто там ішов копать? У двох чоловік просто в садку ховали, а то всі на кладовищі».

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

12. Нестеренко Олена Карпівна, 1922 року народження, уродженка с. Глодоси Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. В с.Ганнівка проживає з 1992 року.

Що Ви пам'ятаєте про Голодомор 1932-1933 років:

«Я з двох років сирота. І пухлі ходили, і голодні. І їли молочай. Двоє старших братиків отруїлись травленою макухою (тоді ж макуха була за хліб), не врятували їх. А двох молодших братиків водила у садік, і вони там, бідненькі, з голоду померли».

Про причини голоду:

«Бог його знає. Ну наче недород був, та шо той недород, бо його ж вивезли, вивезли хліб. На полях було все, а чого ж це допустили, що такий голод був?»

Про вилучення продовольства: «Колхоз, чи сельсовет позначали, що оце у їх (людей) забирати. То забирали все. В когось, може, була яка кастрюлька зерна там, то я кажу, де вал, де конопля, все, що не є, греблі».

Про закон «Про 5 колосків»: «Сажали і за колоски і за все садили. Тьоті моєї і синочки сапали у нашій усадьбі, а вона наготовила їм поїсти, а ми йшли над озиминою, а колосочок уже наливався. А вона і каже: «Ти сідай, поїж, бо хлопці не дадуть». А нам лишилося через річечку перейти до хлопців, що сапають. Та мене посадила поїсти, а сама пішла той колосок м'яти, а тут об'єждчик, і тут і забрали її, і так по сей день. Били її сильно і забрали за той колосок, забрали, і вона не вернулася.

Знаю, моя свекруха кукурудзу збирала у клуночок, а об'єждчик сказав, що вона з кучі десь набрала, то її забрали десь, каже, везли вузькокалейками десь далеко в тайгу з собаками. Крига, мороз. Каже, замерзну тут. На 8 год засудили за ті качани. Каже: «Хіба я вернуся? Вже тут і помру». А вдома ж осталися діти і чоловік. А тільки там люди хороші були, то сказали, що ми ніколи не ждали, що за качан кукурудзи дають 8 год. То вони клопотали і випустили її. То вона тільки 8 місяців пробула. Клопотались ті робочі, суджені. Важко було...»

Чим рятувалися: «Далеко від нас картопля мерзла була. Я її збирала і ліпила дома клецики. Та оті листочки, що вперед викидали, та ми оту картоплю мерзлу з листячком мняли на клецики».

Про померлих від голоду: «Яму викопають, на віз, як скотину, погрузять людей і в тій ямі загорнуть. Та був там риженький хлопчик, то його в куточку посадили. Бо вже не було де, то ото як хто йде, а із ями волоссячко вітер розвіває...»

Про винуватців Голодомору:

«Хто тоді, Сталін же був, а чого ж він допустив так, що люди мерли з голоду?»

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

12. 00. Хутір Громуха (Ганнівська сільрада).

13. Павленко Олексій Михайлович, 1925 року народження, уродженець хутора Громухи, селянин.

«У голодомор мені було 7 років. Нашу сім'ю не розкуркулили, бо були бідні.

У 1932 р. по хатах ходила комісія, трусила, навіть забирали їжу з горщиків у печі. А дядько Нестор заховав трохи (2 кг) кукурудзи, то його забрали і не вернувся. В усіх шукали зерно. Наших сусідів розкуркулили, то їх хати переходили в колгосп. Про колгоспи ніхто нічого не знав, пішли насильно. Бувало, й доносили одне на одного, але винагород за це не було. Комісія була з наших. Приходили в любе врем'я, забирали тільки їжу, і самий запеклий був наш голова – Кривохижа Семен. Люди мруть, просять у нього підводу, щоб померлих везти на кладовище, а він заставляє грузити і ще живих людей: «Грузіть, самі дойдут». В'їдливі був.

Люди допомагали одне одному, як могли.

Людей померло без ліку. У хуторі було дворів із 100, і в кожній хаті, у кожній сім'ї були пухлі від голоду, померла половина.

Колоски збирати не давали, а як кого зловлять – судили, краще хай пропадуть на полі. Їли калачики, лободу, спориш.

У містах також був голод».

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права)

14. Котова Тетяна Іванівна, 1929 року народження, уродженка села Травневого (хутора Шевченко) Компаніївського району, з 1935 р. і донині проживає у хуторі Громуха. Все життя вчителювала, нині підробляє репетиторством.

У хуторі у Голодомор 1932-1933 рр. жодна душа не вмерла завдяки голові колгоспу Романенкові Никифору Несторовичу, який наказав колгоспному комірнику видавати людям зерно з комори по списку.

Їй розповідали, що на колгоспному току край села людям давали барду, а дядько насипав у ту барду дітям жменьку зерна з току.

Дорогою його перестрів Семен Кривохижа і розбив того глечика. А сусідка Тетяни Іванівни, Ганна Кондратенко, яка пережила голодомор (вона померла у 1995 р.), розповідала, що поки її брат у 1932 р. працював на заводі у Дніпропетровську, тут, на Громусі, вся його родина померла.

Бувало, що й рідні не помогали. Мертвих збирали гарбою, запряженою чорними волами. А рідний брат, Хомка Цибуля, про ще живих родичів: «Забирайте, все одно здохне».

Чоловік Тетяни Іванівни 1924 року народження, родом з Одещини, розповідав, що у 1932 році, у той день, коли померла його мати, від голоду померло ще 19 односельців. Їх залишилося троє сиріт. Людей ховали у Вапнярках на кладовищі, обнесеному стіною з ракушняка. До голоду біля кладовища були ворота, капличка з книгою, у якій реєстрували небіжчиків. А у голодомор реєструвати перестали, людей скидали, як дрова, попід стіною, на кладовищі жилася зграя здичавілих собак.

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

15. Лева Марія Гервасіївна, 1920 року народження, та Ворона Лідія Гервасіївна 1923 року народження, уродженки хутора Громухи.

«Пам'ятаємо дуже добре голод 1932-1933 років.

У 1932 році був великий урожай всього, але все забирала влада.

Все вирощене забирали активісти, такі як Кривохижа Семен, Іван Ілліч (прізвища не згадали). Продукти забирали в більшості випадків уночі. Приходили по три – чотири рази. Заходили в хати, стукали дрючком, забирали все, що бачили, все, що попадало під руку.

Людей арештовували, висилали в невідомому напрямку. Сергій Іваненко, наш сусід, був забраний в 1932 році. Проценко Улас захищав своє добро, в нього було дев'ять синів і десята дочка. Їх усіх босих і голих гнали попід хутором і вивезли невідомо куди.

Ті, що ходили відбирати у людей хліб, мали зброю і застосовували її до нас. У нас був собачка Бобик і ми його забирали в сні. Активісти вбили його із злості, що не знайшли у нас нічого. Люди

дуже боялися цих покидьків, тому всі мовчали. Якщо намагалися закопати у лежанці в хаті трохи квасолі або гороху, все це тут же знаходили і забирали. Приходили ті, хто шукав, по двоє.

Тим, хто пішов до колгоспу, ніхто ніяких продуктів не давав. У нас у хуторі всі були в колгоспі. Худобу забирали обманом, обіцяли за неї заплатити гроші, але заплатили копійки. Люди зовсім не хотіли йти до колгоспів. Їх насильно туди тягнули.

Закон про п'ять колосків був всім відомий. За жменю зірваного зерна давали 12 років тюрми. Навіть за зерно, насипане у мишоловки, якщо хто-небудь намагався його взяти, також судили на довгі роки. Поля і колгоспні комори охороняли родичі голови колгоспу – Семена Кривохижі.

...Люди почали помирати від голоду в 1933 році. Сиріт забирали у дитбудинки. У нашому селі голодували всі люди, які не були при начальстві. Вижило дуже мало людей.

Ніхто нічим не ділився, бо не було чим.

Щоб якось вижити, їли дохлих коней, яких вивозили на скотомогильник. Багато хто отруївся тим м'ясом, бо коні хворіли на сап.

Нашій сім'ї допоміг врятуватись від голодної смерті брат Павло, який вчителював у селі Печена. Йому давали на місяць пуд сої. Він ділив з нами ту сою. Мама варила цю сою і на день давала дітям по столовій ложці. Нас було четверо. Їли ще ріпу. Вона росла на городі і замерзла, вирубували її і їли. Влітку їли всякі коріння, цвіт акації, корінь лопуха. Їли горобців, ворон, гав, пташині яйця...

Грошей не було і не було за що вимінять продукти. В селі померло дуже багато людей, мало хто лишився.

Одна жінка спіймала хлопчика шести років, зарізала його і з'їла, ще й сусідів своїх вгостила – діда і бабу Котичків. Вони не знали, що то було за м'ясо і тому дуже зраділи такому подарунку.

Всіх померлих з голоду скидали в одну яму, яку копали за селом. Вивозили чорними коровами. Голова колгоспу Кривохижа набрав на підводу мертвих десять чоловік, а потім і каже Петру Савченку: «Заїдь до Боська!». А йому відповідають: «Та він же ще живий». На що голова: «Та нічого, він по дорозі до ями дойде».

Ніхто за поховання померлих не платив, це була просто така робота. Місця захоронення на цей час невідомі.

У нашому селі немає церкви, але люди згадують на «гробках» своїх родичів. На жаль, і пам'ятника померлим немає.

Своїм дітям і онукам ми все це розповідали. У загибелі багатьох людей вважаємо винною радянську владу.

У 1946 – 1947 роках такого голоду не було і на хуторі не померла жодна людина.»

(Записала Проскурова Ольга, студентка 33 групи мистецького факультету)

13.00. Село Юр'ївка Ганнівської сільради.

16. Бабкова Марія Опанасівна, 1928 року народження, уродженка хутора Шутеньки.

«У Шутеньках проживало чимало людей, більше ніж півсотні дворів.

Нас було 7 чоловік сім'ї. Їли мерзлу картоплю, лободу, макуху. Тримали корову - це рятувало від голоду. Пекли такі маторженики: посічуть лободи, макухи, мерзлої картоплі, додадуть трохи води, поліплять із цього кульки і печуть. Одяг чи речі міняли в Каракузевій на їжу. У школі не годували. Навесні їли зелені вишні, какиш, хлопці били зайців.

По хатах ходили, трусили, де який клумак з продуктами знайдуть – забирають, все забирали.

Від голоду у 1932-1933 рр. померло дуже багато. Цілі сім'ї вимирали: Тарани, Лихоліти, Вергуни, Маргариди... Зараз вже ніхто не живе в Шутеньках. А рідні тих, кого замучили голодом, на сільському кладовищі встановили хрест, на тому хресті імена всіх селян, які померли від голоду в 1932-1933 роках і кілька репресованих.»

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

14.00. Заїхали у Шутеньки, відвідали сільське кладовище біля хутора, сфотографували меморіальну дошку.

15.00. Село Григорівка Григорівської сільради.

Познайомилися з головою сільради Несином Олександром Володимировичем, який попросив вчителів Григорівської ЗОШ супроводжувати експедиційні групи до найбільш продуктивних респондентів, які гіпотетично пам'ятають події 30-х років.

Григорівка, за однією з версій, є місцем народження Володимира Винниченка. Село поділене на кути. Один із них – Злинка – названий на честь рідного села переселенців, в основному етнічних росіян. Незважаючи на активну участь злинчан у збройному протистоянні радянській владі у роки громадянської війни, цей кут найменше постраждав у період голодомору.

Вчителі розповіли нам, що в Григорівці було репресовано 18 чоловік – Кармани, Сахни, Ланецькі. Жили заможні селяни край села і, хоча вони і хазяйнували самі, без наймитів, їх назвали куркулями і всіх вислали. Із заслання повернулося тільки п'ятеро.

17. Шамрай Ганна Платонівна, 1920 року народження, уродженка с. Андріївка.

«Трое братів померло від голоду, батько убився. У 13 років пішла на роботу. Сапала буряки. Нам давали 200 г хліба і варили 3 рази. То я хліб мамі носила, а те, що варили – їла. І так я вижила, і маму свою спасла од смерті...»

Про вилучення продовольства:

«Приходили у любе врем'я, забирали геть усе. Забирали свої ж, собаки – Сіроштан Петро. До людей були злі. Зерно у людей трусилі, забирали усе. Забирали й кожухи, й спідниці, та й брали з горщиків, де яка крупа була, і в піч лазили і там забирали. Висилали, розкуркулювали».

Про закон «Про 5 колосків»: «За жменю зібраного на колгоспному полі зерна могли присудити до 10 років. Багато у нас в селі повисилали. 10 год посиділи, бідні, хто живий був, вернулися.

Чим рятувалися: «Їли бур'ян, козельці, кукіль».

Про людожерство: «А один у голодовку тут, Кравченко Ваня, з Андріївки, пішов по щавель, то його піймали і з'їли».

Про померлих від голоду: «Ой Боже, мерли, бідні. Не ховали, так ото валялись, бо даже рядна не було замотать. Ховали як-

небудь. Хто як міг, по-сусідськи. У рядні, якщо є рядно, а ні, то так, у травичку».

Про винуватців голоду: «Винне правітельство. Штучний голод був. Така пшениця осьо вища нас була. Поля охоронялися, поробили вишки і гляділи, щоб люди не займали».

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

18. Карман Любов Вереміївна, 1929 року народження, уродженка с. Григорівка.

«Мама пішли на роботу, а до нас прийшли, нас вигнали і розкуркулили. Ну та шо було там брать, нічого. А тоді мама пішли в сільсовет та й каже, за шо нас розкуркулили, у нас же нічого немає. То її вигнав той голова сільсовету Саломеха.

Нас розкуркулили по його наводу. Забирали все активісти.

Ну вигнали, та тоді Маша Кулішівська прийшла та мене в кожусі винесла. А там, які платки були, позабирали все.

Від голоду рятувалися лободою, вишневим листям. У школі для дітей варили їсти».

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

19. Підлісна Ніна Дементіївна, 1921 року народження, уродженка с. Григорівка.

Про причини Голодомору:

«Голод був. Не знаю, де його дівали, той хліб, а ми ходили колосочки збирали».

Про репресивні дії влади:

«Сусід був куркуль, хату повалляли. А самі хазяйнували, отака була земля, дві коняки у тата. А тоді вже як колективізація була, забрали коні, все».

Чи багато в селі померло від голоду:

«Померли ось сусіди, Дяченки, батько і син, на тій стороні Тарасенчихи брати з голоду померли, в рядно замотали і поховали, Кравченчихи діти з голоду померли».

(Записала Олена Бабенко, студентка 22 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

20. Ланецький Леонід Данилович, 1918 року народження, народився і все життя проживає у с. Григорівці.

Леонід Данилович рано лишився сиротою: батько будував ДніпроГЕС і там помер. Потім померла мати. Лишилося четверо дітей, були самі по собі. Менша сестра назбирала колосків, а сторож її побив, і вона померла.

«Куркулями вважали тих, у кого були хати під залізом. Всі їхні речі і хати забирали у колгоспи. Куркулів проголосили ворогами народу. В школах агітували, і школярі шукали у куркулів продукти і збіжжя.

Комсомольці або комуністи трусили всіх. Ходили з дрючками. Приїжджала бригада. Один верхи із сільради, Денисенко. Голова колгоспу – Солдатенко. Часто доносили на сусідів, за це хвалили. Приходили вдень. І чоловіки, і жінки.

Речі ховали, закопували коло хати. Але знаходили. Забирали все, що хотіли: одяг, швейну машинку. Обібрали все село. Лишили тільки бідняків. Конфісковане забирала сільська рада.

В колгоспах людей не годували. Їли мерзлі буряки, вишневе листя, ловили горобців, молюсків, раків у ставку.

Були такі, що їм не голодували – влада, завмином був Бубир. Хлопців у колгоспі годували за те, що вони ховали померлих. Родичі одне одному не допомагали. У містах також голодували, але можна було продати якісь речі, килим, чи одягу, було, несли продавати, щоб купити гарбуз чи хлібину.

Помирати почали у 1933-му, на жнива. Сусідів померло багато. Померло більше 120 чоловік.

На полях стояли вишки. За «5 колосків» висилали на Воркуту.

В усіх бідах винувата влада».

(Записав Руслан Кучкаров, студент 23 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

5 липня 2007 року, 8.00.

Бесіда з Гаращенком Миколою Олексійовичем; звірили маршрут експедиції.

Село Глодоси вперше згадується у письмових джерелах у 1750 році. Перші поселенці – вихідці з Молдови – назвали село Сухим

Ташликом за назвою місцевої річки. Поселення було спочатку сотенною слободою Новослобідського козацького полку, з 1784 р. – шанцем Єлисаветградського пікінерського полку. У 1784 році село отримало сучасну назву. У 1863 році село отримало статус містечка – центру однойменної волості. Тут тоді мешкало до шести тисяч чоловік, у селі було три православні храми і три церковно – парафіяльні школи. Господарство складало чотири млини, 51 вітряк, 9 кузень, 4 шинки, 10 крамниць. У роки революції глodosці розділилися на три табори: петлюрівці, денікінці і червоні. Звідси родом один із провідників національно-визвольного руху часів УНР Фотій Мелешко. Відомо, що глodosівці воювали проти Першої кінармії Будьонного.

Микола Олексійович процитував свого знайомого, старого комуніста Бориса Гордієнка, який стверджував, що в Глodosах голоду в 1932-1933 роках не було. Ми мусимо перевірити дану версію.

Микола Олексійович радив нам полюбуватись місцевим храмом – Покровською церквою, архітектурною пам'яткою початку ХІХ ст., яку дивом не знищили у радянські часи.

10.00. Село Глodosи Глodosької сільради.

У селі на нас чекали працівники сільської ради. Познайомилися з головою – Магдою Петром Борисовичем. Оперативно розділилися на групи і розпочали польову роботу.

21. Бондаренко Дарина Харлампіївна, 1926 року народження, уродженка Глodosів.

«У батьків їх було восьмеро зведених дітей – 5 батькових і 3 материних. У 1933 році батько помер від грижі. Мама лишилась із трьома дітьми. Працювала у комуні ХТЗ. Разом із іншими жінками пухла ходила збирати на поле гнилу картоплю...»

Про причини голоду: «Сталін винуватий, весь хліб вивозили, людей репресували. А врожай був, а його вивозили і не давали людям.»

Про закон «Про п'ять колосків»: «Було, у жнива у миску

натрусиш зерна, та закрутиш у коси, то як знайдуть, то давали по п'ять год ДОПРа. У нас Гриша Василатій, Коля Литовченко отримали по 5 год за кілька кілограмів зерна».

Про вилучення продовольства: «Ходили комунари, партійці, то все забирали, і ряднини, і мотовила, і речі. Ніхто не супротивлявся, темний, забитий народ. Всі боялися».

Про випадки людоїдства: «У Дорошенків батьки когось із дітей поїли (двох). У хаті сусіди знаходили кісточки».

Про померлих від голоду: «Ховали померлих від голоду в одній ямі, возом ізвозили, трактором рили яму. А де, хто зна...»

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права)

22. Пич (Будило) Марія Якимівна, 1925 року народження, уродженка с. Глодоси.

«Урожай у 1933 році був, але влада все забирала. Що ховали – все витрусювали, люди опору не чинили. Брат пішов у комуністи, дали комбайна. Хліб був, але його не давали».

Про репресивні заходи влади, вилучення продовольства: «Діда розкуркулили, багатьох розкуркулювали, а де дівали, хто зна. Забирали до тюрми на 5 років. Людей катували».

Приходили в будь-який час. Обшук робили, речі забирали. Щось заховати було неможливо. З погребів витрусювали усе. У нашому колгоспі Енгельса давали деяку винагороду за доноси».

Про померлих від голоду: «Не голодувала, може, одна душа з сотні. Помирали з 1933 року. Хоронили у ямах».

Про випадки людожерства: «Мати Мілі Свиришеної зарізала її і з'їла».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

23. Нікітенко (Гуржій) Олександра Василівна, 1923 року народження, уродженка с. Глодоси.

«Нас у сім'ї було 6 дітей. Брати поїхали у Бобруйськ (Білорусія). Там вони пережили голод. Сестра вийшла там заміж. Одна сестра виїхала в Ростов. Там і загинула у війну».

У 1929 році розкуркулили батька. Нас вигнали в чужу хату. Батька забрали на Соловки. Повернувся і помер в голодовку.

Їли що попало – акацієвий цвіт, глей з вишень, сусай, ягоди, щось на зразок бузини, корінці, мерзлу картоплю.

Хто забирав продукти? Називались комсомольцями, активістами. Це були свої, з бідноти. І чоловіки, і жінки. *(Назвати імена відмовилась, мовляв, всіх їх повбивали у війну).*

Хтось хотів іти в колгосп, а хтось і ні. У колгоспі один раз на день давали затірку. Робили на трудовні, «на палички».

Ніхто нікого не міг підтримати. Сиріт із Глодосів забрали в колгосп. Було 4 дітей – круглих сиріт. Виділили до них якусь бабу, яка їх годувала. Вони вижили».

Про «Торгсін»: «Здавали золоті гроші, за ці гроші давали трохи продуктів – пшонця, борошна. У містах голод був не такий. Давали хліб по картках».

Про винуватців голоду: «Врожай у 1932 році був, а голод робили вожді – Каганович, Берія».

Про померлих від голоду: «1932-1933 – найтяжчі роки. Ховали померлих родичі, або просто всіх викидали і везли на грабках. Все кладовище було забито. Померлих від голоду в селі поминають, у церкві згадують».

(Записала Проскурова Ольга, студентка 33 групи мистецького факультету)

24. Кролевець Григорій Іванович, 1928 р. н., уродженець с. Глодоси.

«Глодоси до війни нараховувало 21 тисячу населення, війна забрала 16 тисяч. Село поділялося на кутки – I, II, III, або Басарабія, Кип'ячка, Хутори».

25. Яковенко Галина Карлівна, 1936 року народження, уродженка с. Глодоси.

«У Кип'ячці жили батьки 1906 і 1912 рр. народження. Її брат помер від голоду у 1933 році. Батьки розповідали про голодомор».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

26. Нудна Ольга Іванівна, 1914 року народження, уродженка с. Глоси.

«Сама сирота, їх було 4 сиріт. Росла по наймах у людей.

Хто у людей забирав? Комісія ходила, «полномочені», ходили, трусили, де жменьку зерна знайдуть – заберуть.

Кого розкуркулювали – брали всіх підряд і їх ліквідували, а де дівали – хто зна.

Що їли в голод? Рогіз, яблука. Пляцики із листків пекли. А я як висапаю рядок кукурудзи од яру до хуторів – 2 км – то ложку крупів получу, а як 2 рядка, то 2 ложки крупів, намішаю гички з буряків, та зварю лемішки, так і виживала.

А на полі ганяли верховці, «об'єжчики», як кого дожене з жменькою колосків – судять. Колі Яковичу Литовченку присудили 5 год».

Про людожерство: «Розказували, що була якась Бондаренчиха, вона двох дітей зарізала і поїла і сама померла».

Про померлих від голоду: «Померло 4 родичів із 10. У сусідів – Лохувець (він і вона), Павло Стемченко... Багато. На дорозі лежали люди, не було кому ховать. У Борискиних дівчат, як померли батьки, то не було кому ховать, сусід допоміг».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

27. Харченко Клавдія Іванівна, 1920 року народження.

«У сім'ї нас було шестеро. У колгосп пішли добровільно.

Їздила «красна валка». Все забирала. Люди боялися і все віддавали. Ховали, але находили все одно. Садовили, забирали.

У колгоспі не годували. Тато їздив у Бобруйськ, міняв одежу на хліб.

Їли бузину, сусай. Кожен боровся сам за себе. У сусідів сім'я була менша, їм було легше. Сиротам ніхто не допомагав, їх десь забирали.

Почали умирати у 33 р., ховали на гробках».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

28. Мохонько Раїса Андріївна, 1921 року народження, уродженка с. Глодоси, П'ятий кут.

Про насильницьку колективізацію: «До колгоспу іти не хотіли. Була конячка, своя земля. Ну да, забирали, заставляли і все одбирали. А де ж її сховаєш?»

Про розкуркулювання: «Одбирали, розкуркулювали. Бригади якісь їздили. Куркулів висилали на ссилку».

Про причини голоду: «Голодували, вроді неврожай був, хліба не було».

Як виживали: «Листя акації сушили, всяке листя збирали, пекли оладки з усякого. Що першим виростало, то й їли – сусай тощо».

Про померлих від голоду: «Люди почали мерти від голоду весною, везли возами в рядні. Ховали сусіди».

Про винуватців голоду: «Винні вищі органи влади».

(Записав Руслан Кучкаров, студент 23 групи факультету історії та права)

15.00. Село Вербівка Глодоської сільради.

29. Руденко Марія Феодосіївна, 1926 року народження, уродженка с. Глодоси.

«У голодовку я ходила в 1-й клас. Нас було п'ятеро у батьків. Були з бідних.

Куркулі годували по-сусідськи, і молоком ділилися, і борошном, і крупами.

Забрали у 29-му теличку і загнали у колгоспи.

Не приходили комісари трусити, бо були бідні. Лебідь – голова колгоспу – добрий був, помагав. Батько піде в колгосп, а голова дасть тарілку борошна, крупів. Годував у колгоспі людей, і померло небагато.

Вже в 1933 році у нас украли корову Гандзю і з'їли. А ми, сім душ, ледве не померли від голоду. Брат, Розсолов Олександр Семенович, баба Варка помагали. Брата судили і на висилку, був 2 годи і приїхав. У війну спасав людей од німців, був старостою села».

(Записала Юлія Таборовець, студентка 23 групи факультету історії та права)

30. Росоловщук Параска Семенівна, 1923 року народження.

«Ми були з середняків.

Куркулити нас прийшли, бо середняки. Просили, щоб оставили відро висівок. Забрали все, що було. А у погрібі, за комином, була захована дрібна картопля, то вона врятувала нас – варили мерзлу з лободою.

Голова колгоспу Захтон організував столову і варив супи та ополониками давали людям, щоб не мерли, а тоді виписав послідів (відходів від зерна), давав по 200 грам, щоб піддержать людей. А тоді материн брат з Білорусі привезли 2 відра кукурудзи».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

16.00. Село Новомиколаївка Глодоської сільради.

31. Донцова (Ляшенко) Павлина Олександрівна, 1926 року народження, уродженка с. Новомиколаївка.

Мало що пам'ятає.

«Дід помер у 33-му. У селі з голоду померло небагато – 18 душ на село: Погрібняк Кузьма, Далініченки Сашко і хтось із сім'ї».

(Записала Катерина Маковцева, студентка 22 групи факультету історії та права)

32. Савенко Неля Анатоліївна, секретар Новомиколаївської сільської ради

Пам'ятає розповіді бабусі про голодомор:

«Харченко Федір Федорович, 1898 року народження, і Харченко (Ветрова) Надія Павлівна, 1901 року народження, мали 13 дітей. Баба розказували, що дідо – один із засновників сіл Олексіївка (Джерельне), Новомиколаївка. Був із заможних. Мав коняку, 25 га землі, корову. У нього наймитували 2-3 родичі. І він утримував тих людей і помагав їм продуктами. У 1935 році нашого голову колгоспу Ляшенка Олександра Калениковича засудили за те, що перегодував людей, помагав людям. Вислали на 3 года «за переїд». Людей

врятувало те, що помагали одне одному: сходилися в одну хату до діда, хоча у самого було 5 дітей, і ділили все порівно».

(Записав Іван Ващенко, студент 23 групи факультету історії та права)

6 липня 2007 року, 8.00.

Бесіда з Гаращенком Миколою Олексійовичем; звірили маршрут експедиції. Запланували по дорозі до Комишуватого заїхати в Новогорівку.

Микола Олексійович, сам родом з цих місць, виступив у ролі респондента.

33. Гаращенко Микола Олексійович, 1950 року народження, народився і виховувався у с. Грушівка (Комуна).

Розказує по пам'яті зі слів дідуся:

«Заможні чоловіки у громаді «зомпили», що у колгосп все одно запишуть, і вирішили об'єднатись у комуну. Мовляв, і землю дадуть Іванова-Рогалева, гарна земля. Подумали про майбутнє: взяли в господарство і теслю, і коваля, і гончара, не за те, що принесуть у комуну, а за руки.

Усуспільнили все, навіть одяг: «Хто рано встав, той штани взяв» (останньому діставалися драні штани). Їли порівну, хати збудували, як казарми. Скоро ті, що працювали, розчарувалися, бо дехто почав ледарювати. Почали саботувати, почались злидні. Діти-комунари хліба не знали.

Про комуну знали в центрі, хотіли похвастатись. Перед приїздом начальства із Харкова (чи то Петровського, чи Косіора) почалась показуха: повибілювали хати, погодували людей, накрили скатертинами столи. Привезли з Новоукраїнки білого хліба. А дітей поодганяли. А тут саме ідуть начальники, і на їх очах дівчинка бігом хватає зі столу хліб і навтьоки. Це не сподобалося Косіору (чи то Петровському), і він розпустив комуну, перетворивши на колгосп: «Это не коммуна, если дети голодные».

Розповів про свою бабусю, дитинство якої припало на Голодомор: «У школі їм давали мамалигу. А вона приносила її додому і ділилася з батьками».

Про факти людоїдства розповідає зі слів бабусі: «У Софіївці баба Бащиha поїла своїх дітей і сама померла. Її поховали край дороги, сидячи, волосся на вітрі розвівалося. Це смішило дітей, які повз неї ходили до школи. Гапон їв дітей у Новогорівці, біля Комишуватого».

«Торгсін – «торговля с иностранцами», видурювання у населення коштовностей, дорогоцінних металів (коронки, сережки, георгіївські хрести, царські червінці)».

(Записала Юлія Таборовець , студентка 23 групи факультету історії та права)

10.00. Село Новогорівка.

По приїзді ми розподілилися по кутках села. З нашими хлопцями трапився казус: їх почав сварити господар, звинувачуючи, що вони, мабуть, з якоїсь партії, прийшли агітувати. Не пустив у подвір'я, де проживає його мама, свідок Голодомору. Чоловіка заспокоїли працівники сільради, втрутився і водій. Все обійшлося. Це перший випадок недоброзичливого ставлення за період практики.

34. Москаленко (Баланюк) Віра Іванівна, 1920 року народження, уродженка с. Рівне.

«Все добро віддали до колгоспу. Колгосп був великим, трохи годували, давали трохи зерна.

Забирали все. Розкуркулювали. Скотину забрали (теличку, коней). Приїхали і забрали свої – активісти.

Їли буряк, лободу, але вижили. Мама застудилася й померла.

Багацько померло. Як мерли, там того заховали, там того... Ходили, падали як мухи, так і ховали. Де впав, там і заховали. Померли майже в кожній сім'ї.

Брат помер з голоду, мене забрала тітка. Поневірялася як сирота. Дід завіз від тітки додому. Хогіли здати в приют.

Людоїдство було. Ходили чутки, що батько дітей своїх поїв. Поварив і поїв».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

35. Відоменко (Анастасьєва) Лідія Іванівна, уродженка хутора Відоминці.

«Шадури кинули все і виїхали в Сибір, щоб не розкуркулили.

Вимирали люди ті, що не мали нічого. Але пухлі були всі.

Цибульки вимерли.

Ми вижили, бо батько робив на хлібзаводі».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

36. Баланюк Раїса Іванівна, 1946 року народження.

Розповіла про свою маму: «Мамі у 1932 році було 13 років. Рятувалась у Сухумі. Робила прибиральницею. Після 1933 року приїхала додому. Устроїли на кар'єр, де працювала за черпак їжі (обідній з'їдала сама, а вечірній несла батькові).

Її батьки, брати і сестри померли у голод – поїли з першого урожаю і померли. Вижили удвох з братом. Мамин брат сидів у тюрмі за те, що приховав зерно, його розкуркулили. Забирали все – платки, одєжу. А були куркулі – краща земля, хата, хазяйство».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

37. Водоп'янова Євдокія Федорівна, 1927 року народження, уродженка с. Дробівка Черкаської (Київської) області. Приїхала у Новосгорівку разом з батьками у 1929 році.

«В сім'ї було четверо. Вижили всі. Їли і бур'ян, і листя, мерзлу гнилу картоплю, і насіння з буряка мололи, полову... Їли все, що попадало.

Нас не трусили, бо не було чого брать.

В школі дітей не годували, в колгоспі також.

Хто винний – не знаю».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

38. Осипенко (Дігтяренко) Марія Іванівна, 1926 року народження, уродженка м. Новоукраїнка. У Новосгорівку приїхала в 1935 році.

«Батьки були бідні. В сім'ї було шестеро дітей.

Держали землю, машинували. Потім розкуркулили – забрали землю, фургон, машину. Забрали все, крім хати. Хата була старенька».

Про вилучення продовольства: «Ходили трусили комісії, десь по чотири душі. Бувало, приходили й свої. Були й жінки. Хто успів щось заховати у землю, той вижив».

Про причини голоду: «Влада забрала врожай. Хліб уродив, його скошили, намолотили й забрали».

Як виживали: «Їли какиш, вишневе листя, гриби, сусай, козелики, шолуху із пшона з гичкою буряка».

Про померлих від голоду: «У голодовку помер брат. Померло з голоду багато. Ховали сусіди, родичі».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

39. Кость (Берневек) Надія Володимирівна, 1925 року народження, уродженка с. Новосгорівка.

«Сім'я була бідна, але була корова. До колгоспу пішли добровільно.

У колгоспі не годували.

Померло багато людей. З голоду померла сестра. Ховати наймали за продукти.

За колоски садили».

Як виживали: «Їли бур'ян, вишневе листя, калачики».

Про винуватців голоду: «Винна влада».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

14.00. Село Комишувате.

40. Поповкіна Галина Михайлівна, 1936 року народження, уродженка с. Софіївка.

«З рідних ніхто не помер. Всі вижили завдяки тому, що об'єдналися в колектив і вижили на колгоспній баланді. Сестра 1930 року народження вмерла у 1933 році, коли наїлася з першого врожаю.

Багато людей мерло від того, що переїли з першого врожаю».

Про людоджерство: «Була така Берчиха, з причудами. У неї було двоє дітей, а потім не стало. До неї, а вона поїла дітей і сама померла».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

41. Карасенко (Вишневець) Олександра Іванівна.

«Батьки – бідняки, велика сім'я (11 дітей). У голод не помер ніхто, бо була корова. Нас не розкуркулили – бідняків не чіпали.

Не стало що їсти. В колгоспі приймали кістки. Ми здали кістки і отримали ячної крупи. У кого корова була – ті виживали, а у кого ні – їхали по всьому світу. В Білорусію їздили рятуватися, бо там голоду не було. Від голоду померло багато».

Як виживали: «Їли гнилу картоплю, терли коріння з лопухів на лепешники».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

42. Поповиченко Тіна Петрівна, 1932 року народження, уродженка хутора Татарівка (пізніше – с. Комишувате).

«На хуторі Татарівка було п'ять хатів. Жили бідні люди.

Батьки охоче пішли до колгоспу.

Продукти люди закопували. Комсомолія ходила і стіни довбали – шукали зерно. Діда забрали за те, що заховав зерно.

Коли почався голод, мама опухла і пішла в Піддубне. Хату обібрали.

Їли мерзлу картоплю, ліпеники. У Софіївці в кагатах була мерзла картопля, то нею рятувалися.

У 33 році як упав чоловік, то хто міг, копали яму і без труни ховали».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

43. Поповиченко Василь Петрович, 1926 року народження.

«Батьки приїхали в Татарівку з Новомиргородського району на оренду – 3 десятини (80 соток) на сім'ю. Хазяйнували, а за землю одробляли – 10-12 центнерів з гектара.

Батько Петро Якович мав коня, корову. Спряглися родичами, об'єднали реманент (плуг, сівалку тощо) на 5-10 чоловік.

У сім'ї було п'ятеро дітей, вижили всі.

У 1929 році в колективізацію приходили з прапорами Коля Босий, Софія, Фекла, щоб ішли у колгоспи. Мати все оддала. Якось прийшов Босий, комсомолец, хотів забрать і корову, то мама вилами боронилась, і корову оставили.

За колоски садили в тюрму. Клименчиха сиділа за колоски 3 роки – трохи зерна взяла з поля, а продажні шкури об'єжчики зловили.

У 32 році врожай був, але все забирали.

У 33 році я був у садіку. Нас не кормили. Ті, що робили у колгоспі, за день получали кусочок макухи. Коли я почав пухнуть, мене забрав дід».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права)

44. Дубчак Оксана Сильвестрівна, 1925 року народження.

«Тоді ходила в третій клас. У школі варили мамалигу. Трохи сама з'їм, а трохи батькові віднесу. Голова колгоспу його, пухлого, виганяв на роботу у колгосп.

В колгоспи йшли, щоб поїсти. Допомоги отримати було нізвідки. З села нікого не випускали. Хоч і жив у Москві брат, а не пустили. Тоді 100 рублів за склянку зерна платили. Їли коней, жаб, горобців».

Про вилучення продовольства: «Були чужі в комісіях. Білоус Іван, Співун видавали людей. Повну підводу зерна нагрузили, корів позабирали».

Як виживали: «У нас була схованка – закопали у погребі клумак проса і клумак пшениці. Брали потроху на ручні жорна. Тремо із споришем і печемо»

Про закон «Про 5 колосків»: «Брали й засуджували, і ніхто не вертався. Поля охороняли, об'їжджали кінями».

Про померлих від голоду: «Батько – Дігтяренко Сильвестр Петрович – помер від голоду у 1933 році. Тоді ж померли брати (10 й 14 років). Померло від голоду багато. Голова (Карасенко Ларивон) всіх скопом ховав, бо люди були дуже слабкі».

(Записала Світлана Мельниченко, студентка 23 групи факультету історії та права; є аудіозапис)

Фрагменти звітів про проходження етнографічної практики студентів факультету історії та права КДПУ ім. В. Винниченка

Руслан Кучкаров, 33 група

...В процесі практики я розширив свої уявлення про Голодомор 1932-1933 рр., але головне, що я побачив і відчув те, що не може повною мірою передати жодний підручник, бо інформація в ньому викривлена через призму світобачення автора, а тут я з перших уст чую і бачу людей – живих свідків, жертв Голодомору, я можу відчуті їх ставлення до пережитого, їхній страх, їхні страждання і біль, їхню образу за вчинене з ними, я пропускаю цю інформацію через свій засмічений мозок і формую своє бачення подій 70-річної давнини.

...Люди в селах траплялись різні, але особливо приємні спогади залишилися про гостинність ганнівських селян, які приймали нас як рідних...

Зборовська Світлана, 31 група

...При опитуванні респондентів ми частково входили в їх емоційний стан і здавалося, що сама пережила цю тяжку трагедію, аж страшно ставало. Але після опитування розумієш, що такого більше не повинно трапитися і хочеться донести до кожного, що не потрібно ставитися зі злобою до людей і треба триматися разом, бо якщо загинуть слабші, то впаде нація сильних, як це сталося в ті далекі, але незабутні роки Голодомору, вчиненого людьми, яких називали вождями...

Тарас Потьомкін, 33 група

...Сльози очевидців Голодомору залишили назавжди слід у моєму відношенні до тих подій. Залишається вірити, що такого більше не буде ніколи і ні з ким. Не забуду доброзичливість наших селян, яку я відчув на собі. Не було такого села, де б нас не чекали...

Іван Ващенко, 33 група

...Цікаво було слухати розповіді людей про те страшне лихоліття. Я дізнався про нові факти «з перших в уст». Мене непокоїть те, що часто сучасна молодь не вірить розповідям дідусів і бабусь. Боляче було дивитись, як, розказуючи про Голодомор, люди починали плакати, згадуючи своїх померлих від голоду батьків, братів, сестер... Хотілося б, щоб нині ці немолоді люди, які пережили те страхіття, жили добре, без бід і негараздів... Після практики вже якось по-іншому дивишся на буденні явища, інакше оцінюєш події...

Світлана Мельниченко, 33 група

...За цей час ми не тільки збрали цінну інформацію, а й задовольнили власну цікавість і познайомилися з щиросердними людьми. Вони ділилися з нами спогадами про ті жахливі події, пропонували послуги у пошуках респондентів...приймали, як власних онуків. В очах респондентів ми бачили гіркий біль від пережитого, за втрачені родини, скалічене життя...З уст селян лунали слова, яких ми не знаходимо у жодній книзі. Вони з таким болем згадували минуле, настільки реалістично відновлювали у пам'яті події, що ми мимоволі уявляли ті страшні картини і ставали свідками найбільшої трагедії в житті нашого народу... Кожен з нас повернувся додому іншою людиною, дорослішою. Ми розділили з людьми їхні спогади і переживання, що значно збагатило наш внутрішній світ і дало безцінний життєвий досвід... Я впевнена, що такі експедиції надзвичайно важливі, бо це унікальна можливість заповнити «білі плями» нашої історії розповідями з перших уст, від безпосередніх свідків...

Катерина Єрко, 22 група

Особисто я побувала у ряді сіл і почула жахливу правду з вуст їх найстаріших жителів:

с. Рівне:

Сюкало Устинія Іванівна (1923 р.н.)

Глущенко Наталія Пантеліївна (1926 р.н.)

Івчик Віра Петрівна (1923 р.н.)

Спориш Раїса Федорівна (1926 р.н.)

Бардіш Тетяна Василівна (1923 р.н.)

Передрієнки Іполит Іванович (1931 р.н.) та Марина Дмитрівна (1932 р.н.)

с. Григорівка:

Шамрай Ганна Платонівна (1920 р.н.)

Карман Любов Вереміївна (1929 р.н.)

с. Ганнівка:

Росолова Варвара Григорівна (1924 р.н.)

Несторенко Олена Карпівна (1922 р.н.)

с. Глодоси:

Кумівська Мотрина Григорівна (1925 р.н.)

Бут Раїса Іванівна (1925 р.н.)

Клименко Петро Іванович (1919 р.н.)

с. Вербівка:

Руденко Марія Федосіївна (1926 р.н.)

Росоловщук Параска Семенівна (1923 р.н.)

Москаленко Віра Іванівна (1926 р.н.)

с. Новосгорівка:

Кузьменко Віра Пархомівна (1923 р.н.)

Водоп'янова Євдокія Федорівна (1927 р.н.)

с. Комишувате:

Гіповська Валентина Іванівна (1923 р.н.)

Поповкина Галина Михайлівна
Дубчак Оксана Сильвестрівна (1925 р.н.)

Абсолютно усі люди, народжені у 20-х рр. ХХ ст., у кожному селі пам'ятають голод 1932-1933 рр. Питання лише в тому, чи це був голод, чи штучний голодомор? Як стверджує Глущенко Наталія Пантеліївна (с. Рівне): «Голод був, але на токах хліба було повно». А Кузьменко Віра Пархомівна (с. Новогорівка) вказує одну із першопричин – колективізацію 1929 р. Кулівська Мотрина Григорівна (с. Глодоси) висловилася категорично: «Сталін наробив!»

Важливо те, що існувала й інша точка зору. Так, від Сюкало Устинії Іванівни (с. Рівне), яка заперечувала штучний голодомор, ми дізналися, що все це створено куркулями – противниками «совецької власті». Її батько у той час був головою колгоспу й активним комуністом.

Серед основних винуватців голоду люди називають державу, «правительство»; спірним є питання щодо неврожаю як безпосереднього приводу до трагедії: «Начальники помирились спеціально! У 1933р. був великий врожай, але не було кому збирать, тому пропало», - говорила Івчик Віра Петрівна (с. Рівне).

Люди називають та емоційно змальовують кривдників, які ходили по хатах і відбирали у людей продукти, одяг, посуд, реманент тощо. Селяни називають їх комуністами, куркулями, партійними, «буксівними бригадами», при цьому плутаючи істинне значення цих слів. Івчик Віра Петрівна (с. Рівне) чітко вказує прізвища гвалтівників: «Виголенко, Бакула і Соколенко витівали таке! Людей різали, вбивали в деревах, в очереті». Россолова Варвара Григорівна (с. Ганнівка) пам'ятає прізвище жінки, яка була членом таких ганебних бригад – місцева Білецька Поліна.

Постійним явищем у цей час були доноси, при цьому звинувачення були найрізноманішні – від приховування зерна до убивств. Дубчак Оксана Сильвестрівна (с. Комишувате) згадує Біловуса Івана – односельчанина, який видавав своїх.

Люди стверджують, що ці карателі не мали ніяких документів, а діяли від імені «совецької власті». Зброї як такої вони не мали, крім дрючків, вил, палиць, але дуже часто застосовували покарання,

побиття. Клименко Петро Іванович (с. Глодоси) розповідає, що у роки голодомору йому було 15 років. Він згадує свого друга-однолітка Старюка, якому вдалося відбитися від загону комуністів завдяки палиці. У таких ситуаціях люди намагалися ховати продукти, худобу, майно, але з плином часу цього не залишалося. Шамрай Ганна Платонівна (с. Григорівка) плаче: «Ховалися, хоронилися. Рано або ввечері приходили свої ж, собаки. Сіроштан Петро... Злі були до людей, бо платили їм ті, хто робив голодомор».

На запитання, що стосувалися колгоспів, жителі сіл Новоукраїнського району відповідають однозначно – заставляли силоміць, використовуючи найжорстокіші методи.

Із деяких розповідей ми зрозуміли, що не всі люди у селах голодували, нашими респондентами були діти і з багатих сімей, які мали доступ до сільських млинів, колгоспних комор, складів, наприклад, Сюкало Устинія Іванівна (с. Рівне) – дочка голови колгоспу.

Бабусі відверто розповідають, що як такої допомоги від родичів один одному не було, і це пояснюється та виправдовується реаліями тих страшних років.

Старенькі із боєм називають тодішні засоби до виживання: ходили в ліс, їли цвіт з лип і акацій, кропиву, рогозу, щиріцю, мочили лободу, варили затірку, макуху, соломаху, висівки, гнилу картоплю, листя з вишень, жом, бурякове листя, конину, свиріпу, спориш, кріп тощо. Нестеренко Олена Карпівна (с. Ганнівка) згадує про численні смерті голодних людей, які вкрали у колгоспній коморі макуху, яка була попередньо протруєна миш'яком.

Варто прояснити ситуацію, яка була на той час у містах. Більшість людей безвиїзно жили в селах, тому нічого сказати не могли. Проте Водоп'янова Євдокія Федорівна (с. Новогоровка), Спориш Раїса Федорівна (с. Рівне), Дубчак Оксана Сильвестрівна (с. Комишувате) згадують, що спочатку у містах міняли одяг, посуд тощо на продукти, але з часом і тут ситуація погіршувалася. Наприклад, навесні 1933 р. одна склянка зерна коштувала 100 рублів!

Ми, студенти-практиканти, постійно цікавилися питанням про точну кількість померлих у селі. Але усі без винятку відповідали:

«Багато, дуже багато!» Це питання загальнодержавного значення досі залишається відкритим.

Селяни у своїх розповідях наголошують, що велику кількість померлих, пухлих від голоду людей, які валялися навіть надворі, не було кому ховати, адже люди вмирали цілими сім'ями. У селах владою створювалися спеціальні бригади, які збирали померлих на підводи і ховали у так званих братських могилах. Клименко Петро Іванович (с. Глодоси) згадує жахливі речі, коли ці бригади збирали навіть ще живих пухлих людей і кидали їх до ями разом з мертвими. Ніхто не вказує точно, чи була встановлена платня або пайок членам цих бригад. Також у селах не відомі місця захоронення людей, які померли голодною смертю. Звісно, їх поминають на гробках, «Проводах», часто у тому випадку, якщо залишилися рідні.

Наша експедиція цікавилася і питанням релігії. Відомо, що голод 1932-33 рр. припадає на другу п'ятирічку, яку історики називають «п'ятирічкою знищення релігії». У таких селах, як Верхівка, Новогорівка, церков немає, а у інших селах у радянські часи вони руйнувалися, а духовенство відкрито принижували і знищували. Гордістю с. Глодоси є Свято-Покровська церква, яка підпорядкована Київському патріархату.

На докір місцевій владі, у жодному із сіл, окрім с. Шутеньки не встановлено пам'ятників жертвам Голодомору. Проте у центрі м. Новоукраїнка є пам'ятний знак.

Кожному з респондентів ми задавали питання: «Закон про п'ять колосків. Що це?» Офіційної назви люди не знають, та кожен стверджував, що за збір колосків суворо карали, поля охоронялися. Жахливу історію з цього приводу розповіла Глущенко Наталія Пантеліївна (с. Рівне). Будучи 7-річною дівчинкою, вона разом з братиком рвала на полі колоски. Раптом під'їхав голова колгоспу і сильно відшмагав її, а хлопчикові вдалося втекти. Як іронія долі: у роки Великої Вітчизняної війни Наталка, працюючи медсестрою, врятувала життя цьому голові-кривднику.

Одним із важливих питань, що нас цікавило, було поняття «Торгсін». У селах Григорівка, Комишувате люди чули про нього й пов'язують з якимись торгами. Конкретну відповідь ми почули в с.Глодоси. Торгсін (буквально «торговля с иностранцами») – це

штучна кампанія для вилучення коштовностей у селян в обмін на продукти харчування, так необхідні тоді.

Ми запитували у свідків голодомору: «Хто ж винен у трагедії?» І тут ми зустрілися з парадоксом – люди мовчать... Літні люди боялися, чи не покажемо ми їхні фото по телебаченню, чи не напишемо у газетах? Лише сміливці визнавали, що винна «власть, начальство». Несторенко Олена Карпівна (с. Ганнівка) говорить: «...чи Сталін, чого ж він допустив, коли руководив. Главарі Бог знає що творили!»

І хоч про Голодомор 1932-1933 рр. вже сказано і написано чимало, але забути про це не можна. Наша експедиція вважає за свій професійний обов'язок поіменно назвати тих, на чию долю випали небачені у світовій практиці трагедії. Диявол послав нашому народу страхітливую систему більшовицького фашизму. Україна стала полігоном найкривавіших злочинів

Тож ПАМ'ЯТАЙМО!

ЧАСТИНА V
CONFERENTIA

*Гайда Л.А., Лісняк К.Є.¹
(Кіровоград)*

ПРО ЗАПОЧАТКУВАННЯ ОБЛАСНИХ КРАЄЗНАВЧИХ КУЦЕНКІВСЬКИХ ЧИТАНЬ

15 лютого 2008 року у міському літературно-меморіальному музеї І.К. Карпенка-Карого відбулися І Куценківські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті знаного в Україні вченого-літературознавця, доктора філологічних наук, професора Кіровоградського державного педуніверситету імені Володимира Винниченка, члена Національної спілки письменників України Леоніда Васильовича Куценка.

Народився Л.В.Куценко 15 лютого 1953 року у селі Вільховому Ульяновського району Кіровоградської області в родині сільських вчителів. З дитинства мріяв стати археологом. Але не пощастило при вступі на історичний факультет Одеського і Київського університетів. Та старший брат Володимир порадив юнакові зайнятись українською літературою. Мабуть саме тому у 1974 році, після служби в армії, Леонід Куценко вступає на навчання до Кіровоградського педагогічного інституту імені О.С.Пушкіна на факультет української філології. Викладачі відразу помітили здібного студента і всіляко сприяли розвитку його особистості. Ще на першому курсі він мріяв про шлях у науку. Був переконаний: не вийде навчатись в аспірантурі, то буде директором школи. В останній рік навчання вже знав, що буде працювати на кафедрі української літератури рідного ВНЗ, де 5 років очолював комсомольську організацію. Навчаючись заочно в аспірантурі, у

---

¹Гайда Лариса Анатоліївна, завідувача методкабінетом українознавства і краєзнавства ОШПОВ ім. В. Сухомлинського; Лісняк Катерина Євгенівна, директор міського літературно-меморіального музею І. Карпенка-Карого

1987 році захистив кандидатську дисертацію «Багатство української радянської драматургії 20-х років ХХ століття».

Майже все свідоме життя Леоніда Васильовича пов'язане з Кіровоградським педагогічним університетом імені Володимира Винниченка. Саме тут він пройшов 25-річний шлях від викладача кафедри української літератури до професора, у 1996 році одержав почесне звання «Заслужений працівник народної освіти», майже 5 років був деканом філологічного факультету. Саме викладачам і студентам рідного вишу першим презентував свої книги, і вони, в свою чергу, першими привітали його, коли став членом Спілки письменників України.

Цікавою сторінкою творчої особистості Л.Куценка стало літературне краєзнавство. Ще у 1984 році побачила світ перша книга «Музей І.К.Микитенка у Рівному», а у 1995 році вийшов «Літературний словник Кіровоградщини». який і досі є популярним у вчителів та науковців краю. Леонід Васильович здійснив вагомий внесок у розвиток української літератури, відкрив широкому загалу ім'я Євгена Маланюка – одного з найкращих поетів української діаспори, дослідив цікаві сторінки життя відомих та маловідомих українських письменників, зокрема: Д. Чижевського, М. Зерова, М. Куліша, М. Вороного, Ю. Дарагана, Л. Чернова-Малошийченка, Н. Лівницької-Холодної, М. Мирського, Г.Юри та інших. Творчий доробок талановитого письменника-літературознавця не залишився непоміченим широкою громадськістю. Про це свідчать літературні та краєзнавчі премії, а саме: обласна краєзнавча премія імені Володимира Ястребова (1994), обласна літературна премія імені Євгена Маланюка (2002), премія фонду Водяників-Швабінських фундації вільного Університету США (2006).

У 2002 році Л.В.Куценко захистив докторську дисертацію на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, тема дослідження – «Євген Маланюк й еволюція особистості». Л.В.Куценко був відомим громадським діячем, брав участь у багатьох літературно-мистецьких та краєзнавчих акціях, заходах, що здійснювались як науковими колами, державними установами так і громадою. Разом з однодумцями домігся увічнення пам'яті Є.Маланюка та Кіровоградщині: встановлення пам'ятника на

батьківщині поета у селищі Новоархангельську та меморіальній дошці на приміщенні Єлисаветградського земського реального училища, де вчився Є.Маланюк, перейменування вулиці Уфимської на вулицю Маланюка, заснування у 2002 році обласної літературної премії імені Євгена Маланюка.

Леонід Васильович був зацікавленим учасником усіх науково-практичних історико-краєзнавчих конференцій, які проводились в області. Наприклад, 11-12 вересня 2006 року в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського відбулась науково-методична історико-краєзнавча конференція «Пам'ятки української історії та культури краю: стан дослідження, збереження та використання в освітньому просторі», яка була організована з нагоди відзначення 15-ї річниці незалежності України. Всім запам'ятався яскравий, натхненний і переконливий виступ Л.Куценка з проблем дослідження українського фактору в історії нашого краю.

Ми пам'ятаємо, скільки дискусій викликала поява його книги «Українська доля дикого поля», є прихильники та опоненти його точки зору на історію заселення та масового залюднення території краю, але найголовніше, що вона не залишила людей байдужими, сколихнула наукову та громадську краєзнавчу спільноту, актуалізувала цю проблему. Ця тема до сьогодні ще чекає своїх дослідників.

Педагоги Кіровоградщини, які навчались у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка та підвищували свій фаховий рівень на курсах в інституті післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, пам'ятають цікаві лекції Л.Куценка, які мали не тільки змістовно-сміслову, а й величезне духовно-виховне значення. Жоден з виступів не був байдужим, його любов та величезна занепокоєність багатьма проблемами Кіровоградщини передавалась слухачам, трансформуючись у конкретні справи прихильників української національної ідеї.

Леонід Васильович любив свій край і навіть не допускав думки, аби покинути його й податися у світи, хоча охоче працював у бібліотеках і архівах Праги, Варшави, Нью-Йорка. Леонід Васильо-

вич був справжнім патріотом, не вважав себе героєм, а просто робив те, що йому підказувала совість. У нього була дивовижна здатність об'єднувати навколо себе людей.

Обласні краєзнавчі читання – спільний проект обласної організації Національної спілки краєзнавців та Кіровоградського літературно-меморіального музею І.К. Карпенка-Карого. Мета читань – увічнення пам'яті Л.В. Куценка, популяризація його ідей та творчої спадщини, залучення науковців, педагогів, співробітників музеїв, бібліотек, студентів та учнівської молоді до вивчення, дослідження і збереження історико-культурної спадщини краю. Оскільки Леонід Васильович був людиною багатогранною, щиро цікавився всіма напрямками краєзнавства, то й зміст краєзнавчих читань організатори вирішили не обмежувати і запросили до участі усіх зацікавлених.

Гостинний музей, у якому так часто бував Л.Куценко, ледь вмістив усіх бажаючих – учасників краєзнавчих читань, серед яких вчителі шкіл Кіровограда та області, науковці, краєзнавці, співробітники бібліотек та музеїв, представники державних установ та громадських організацій. Виступи планувались за секціями «Науково-дослідницька діяльність музеїв, бібліотек, громадських організацій, науковців, педагогів»; «Життєвий і творчий шлях видатних земляків (літераторів, краєзнавців, митців». «Сучасні форми і методи залучення учнівської та студентської молоді до проблем дослідження та збереження історико-культурної спадщини регіону». Доповіді учасників читань були присвячені життєвому і творчому шляху видатних земляків, серед яких письменники Євген Маланюк, Микола Смоленчук, Віктор Близнець, Наталія Зеленська, Володимир Козлов-Качан, Іван Хоменко, Кость Оверченко, Леонід Куценко, композитор Кароль Шимановський, краєзнавець Дмитро Фартушняк. У своїх виступах учасники читань розповіли про форми та зміст пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді, участь у проекті «Історія міст і сіл України», актуальні аспекти розвитку краєзнавства на Кіровоградщині.

Творча група вчителів української мови та літератури, методистів інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського в пам'ять про Леоніда Васильовича

Куценка презентували присутнім методичний посібник «До храму власної культури. Уроки літератури рідного краю в школі» (укладач А.М. Пустовойт), у якому представлені моделі уроків, інформаційні довідки, методичні матеріали, рекомендації до проведення занять з літератури рідного краю.

Для учасників заходу викладачі та учні Кіровоградської дитячої музичної школи № 2 підготували концерт.

У рамках заходу гостям була презентована нова музейна виставка «А найбільш я любив Україну...», яка присвячена пам'яті Л.В. Куценка.

Для продовження традиції організації та проведення краєзнавчих конференцій на Кіровоградщині було запропоновано обласні краєзнавчі читання проводити щорічно 15 лютого, в день народження Л.В.Куценка у міському літературно-меморіальному музеї І.К.Карпенка-Карого.

Оскільки обласна організація Національної спілки краєзнавців України стала ініціатором проведення обласних Куценківських краєзнавчих читань, ми пропонуємо читачам Вісника статті та історичні розвідки учасників.

*Гаврилюк І.О., Гончарук Л.О.¹
(с. Підвисоке
Новоархангельського району)*

ІСТОРИК-КРАЄЗНАВЕЦЬ Д.І.ФАРТУШНЯК – ПАТРІОТ, ЕРУДИТ, ІНТЕЛЕКТУАЛ, ХРАНИТЕЛЬ ПАМ'ЯТІ ЗЕЛЕНОЇ БРАМИ

Чи може людина, яка все життя прожила в селі, віддаленому від великих міст і столиці, стати знавцем багатьох мов, читати в оригіналі Шекспіра, Гете, Лорку, Сервантеса, Сент-Екзюпері, вивчити вищу математику і розібратися в квантовій фізиці? Виявляється, що так!

53 роки жив у селі Підвисокому Новоархангельського району відомий усім і глибоко шанований чоловік - Дмитро Іванович Фартушняк, невтомний працелюб, Учитель з великої літери, солдат історії, хранитель скарбів Зеленої Брами.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський так охарактеризував духовне багатство, знання, ерудицію, кругозір цієї непересічної особистості: “Це -чудова людина. Перед ним скидають шапки всі: від сивочолого дідуся до маленької дитини, шануючи в цій людині небачене, без перебільшення дивовижне багатство знань. Дмитро Іванович вивчив тисячі першоджерел з історії нашої Батьківщини і зарубіжних країн. Живучи в селі, він самостійно вивчив дев'ять іноземних мов. Уроки історії для його вихованців стали справжнім святом. Ті, хто закінчив школу у Дмитра Івановича, на все життя винесли з її стін жадобу до знань. Така людина випромінює радість пізнання, щастя насиченого життя”.

Щира дружба пов'язувала Дмитра Івановича з Василем Олександровичем Сухомлинським. А познайомились вони на Всесоюзному з'їзді вчителів у Москві в 1968 році. У листах до Дмитра Івановича, які збереглися в родині Фартушняків, Василь

---

¹ Гаврилюк І.О., вчителька української мови та літератури вищої категорії, Гончарук Л.О., вчителька історії І категорії Підвисоцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів ім. Т.Г. Шевченка.

Олександрович з теплою згадує ці незабутні дні: “Кожна нова хороша людина, яку зустрічаєш на шляху життя, – це нова радість і нова краса. Я поважаю в Вас невтомного трудівника, жаду до знань, повнокровне, багате духовне життя. Саме таким мені уявляється ідеал учителя.”

Сухомлинський ділиться своїми роздумами з колегою-однодумцем щодо болючих освітніх проблем, виховання молодого покоління, висловлює думки про прочитані статті, художні твори, наголошує, що “про справді освічених людей, про людей високої ерудиції, великого духовного багатства треба говорити, писати, розповідати вчителю”.

Колись Гете сказав, що людина, яка не знає іноземних мов, не розуміє до кінця свою рідну. Та не лише для того Дмитро Іванович учив англійську, німецьку, іспанську, він був переконаний, що потрібно багато знати, щоб задовольнити запити сільської дітвори.

Дмитро Іванович Фартушняк народився 7 жовтня 1922 року в селі Давидівка Голованівського району.

Дитинство його проходило на берегах річок Ятрані та Синюхи: разом з батьками з Давидівки переїхав до Володимирівки Новоархангельського району.

Після закінчення Підвисоцької середньої школи в 1939-1941 роках навчався в Одеському індустріальному інституті.

На фронтах Великої Вітчизняної війни – з 22 червня 1941 року, брав участь в обороні Одеси, був поранений, зазнав гіркоти полону, знову воював, був учасником Кишинівської, Будапештської, Віденської та Празької військових операцій.

Після Румунії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини, після приходу миру в Європу довелося Фартушняку воювати ще й на Далекому Сході.

Нагороджений орденами Слави III ступеня, Вітчизняної війни II ступеня, “За мужність” III ступеня та 16 медалями.

У повоєнний час працював у Перегонівській та Полониській середніх школах й одночасно навчався на історичному факультеті Одеського державного університету.

Що ж вплинуло на вибір професії вчителя історії? В інтерв’ю кореспонденту журналу “Сельская молодежь” (1969 рік, №11)

Роману Харитонову Дмитро Іванович зізнався, що війна мала вирішальний вплив на його подальшу долю: “До війни я мріяв про математику. Але після того, як юнаком пройшов через кров, розруху і смерть, захотілось розказати іншим про побачене і пережите”.

Сорок сім років учителював Дмитро Іванович, з них сорок у Підвисоцькій загальноосвітній школі, у тому числі 12 років після досягнення пенсійного віку. Сповна віддавався школі, учням, забуваючи часом навіть про домашні справи.

Учитель Д.І. Фартушняк був твердо переконаний, що його предмет найбільше впливає на майбутнє життя школяра. Людина не може жити поза суспільством, тому історію суспільного розвитку має знати добре. Без знання того, який шлях пройшло людство, яка історія Батьківщини, рідного краю, неможливо бути повноцінним громадянином. Якби колись Цицерон не назвав історію вчителькою життя, це на глибоке переконання Дмитра Івановича, це обов’язково зробив би хтось інший, адже науковий світогляд – основа основ. “Сфальсифікована історія веде суспільство в глухий кут. Не помітиш помилки в минулому – не уникнеш її в майбутньому”, – наголошував Дмитро Іванович і вбачав у цьому свою велику відповідальність і як історик, і як людина.

Тому поряд із копіткою, наполегливою творчою педагогічною працею Дмитро Іванович розгорнув величезну роботу з написання історії села Під високого і створення музею. Саме матеріали, зібрані про історію виникнення і розвитку села, й лягли в основу музею.

З 1963 року збирав експонати учитель-краєзнавець. У Підвисокому відшукали сліди епохи палеоліту, трипільської та черняхівської культур. Є відомості, що неподалік села на річці Синюсі повсталі запорозькі козаки під проводом Северина Наливайка розгромили шляхетське військо Жолкевського. Століттям пізніше в цих краях діяли гайдамаки. В історичних джерелах згадується також про селянські заворушення 1811-1826 років, на придушення яких царський уряд неодноразово посилав війська. А от відомостей про Велику Вітчизняну війну було небагато.

У вересні 1966 року у Підвисоке прибула невелика група ветеранів –колишній командир 141 стрілецької дивізії 6-ої армії генерал-майор Я.І.Тонконогов, колишній начальник політвідділу 99-ої стрілецької дивізії генерал-майор П.С. Ільїн, один з керівників науково-історичного товариства при Київському будинку офіцерів запасу генерал-лейтенант Горячев, ветерани 6-ої та 12-ої армій. Виступаючи на мітингу, вони й висловили побажання відкрити музей у Підвисокому, де закінчився бойовий шлях цих армій у грізні роки війни.

Однак не було матеріалів, спогадів, які б допомогли у створенні відділу музею про Велику Вітчизняну війну у Підвисокому. Ниточкою стала стаття в газеті “Известия” про заслуженого вчителя СРСР Михайла Андрійовича Алексєєва, його бойовий шлях у роки війни. Хоч і не називалася місцевість, та вдумливе співставлення Д.І. Фартушняком її опису із Зеленою брамою, Підвисоким, навело його на правильний слід. На свій лист Дмитро Іванович не лише одержав відповідь з далекої Якутії, а й 42 аркуші машинописного тексту з його спогадами й адреси майже 30 однополчан. У цьому ж 1966 році розпочали листування, збирання речових матеріалів, уточнення імен загиблих воїнів-земляків і воїнів 6-ої і 12-ої армій. Крок за кроком учителі та учні Підвисоцької загальноосвітньої школи під керівництвом Д.І. Фартушняка збирали експонати для музею. Так народилася експозиція, присвячена захисникам Зеленої Брами.

Завітав якось до школи уродженець Підвисокого, кавалер дев'яти орденів, полковник у відставці В.М. Пилипенко. Переглядаючи експозицію, упізнав на фото свого близького сусіда, колишнього начальника штабу 12-ої армії генерала Арушуняна. Невдовзі Дмитро Іванович одержав з Москви лист, у якому Б.І. Арушунян розповідав про останні дні битви двох армій, наводив приклади героїзму захисників Зеленої Брами, які перепинили шлях на Схід танковим та піхотним дивізіям німецького фельдмаршала Клейста. Стало відомо про подвиги бійців колишніх 80-ї, 99-ї, 139-ї, 197-ї стрілецьких дивізій, танкового корпусу, інших з'єднань. Почалося відродження легенди...

*Что такое Зеленая Брама?
Средь холмов украинской земли
Есть урочище или дубрава
От путей магистральных вдали.
Это место сурових, событий,
Не записанных в книгу побед,
Неизвестных, а можеш, забитих...
Как узнать их потерянный след*

(Е. Долматовский).

З часом у Підвисоке пішли листи з усіх куточків колишнього Радянського Союзу, воскресали трагічні сторінки початку Великої Вітчизняної війни. Сьомого листопада 1967 року збулася заповітна мрія історика-краєзнавця Д.І. Фартушняка: відкрито краєзнавчий музей, який розмістився у колишньому будинку школяра.

У 1970 році введено в дію прекрасний сільський палац культури, куди й переведено музей історії села Підвисоке. Після реекспозиції у 1971 році, 22 січня 1972 року музей, який має три розділи: дореволюційний, періоду 1917-1945 років і післявоєнний, прийняв перших відвідувачів. Народний музей у Підвисокому став одним з перших народних музеїв України. Подвижницька діяльність історика-краєзнавця була належно оцінена державою: у 1973 році Міністерство культури присвоїло музею звання народного, а Дмитру Івановичу – звання “Заслужений працівник культури України”.

Працював великий ентузіаст Д.І. Фартушняк завідувачем музею на громадських засадах, відкриваючи сторінку за сторінкою сиву давнину Підвисокого. Із забуття повернув прізвиська 296 загиблих воїнів-односельчан і 193 імена бійців 6-ої і 12-ої армій, які загинули в 1941 році в Зеленій брамі, відшукав 1200 ветеранів Зеленобрамської битви.

Саме не хто інший, а Дмитро Іванович, завдяки створенню цього музею, повернув добре ім'я фронтовикам, на чю долю випали жорстокі, кровопролитні бої у районі Володимирівки-Підвисокого, Умані. До глибини душі зворушила подвижницька діяльність сільського вчителя відомого російського поета, лауреата Державної премії СРСР Євгена Долматовського, який сам був учасником

Зеленобрамської битви. На основі документальних матеріалів, зібраних Д.І.Фартушняком, Долматовський пише славнозвісну “Зелену браму”, документальну легенду про одну з перших битв Великої Вітчизняної війни (до речі, доповнивши, тричі її перевидавав – у 1981, 1983, 1985 роках). Даруючи примірники своєї книги краєзнавцю, з вдячністю писав: “Дмитру Івановичу Фартушняку, Фундатору цієї книги, славному Солдату історії, ...славному Відкривачу і Хранителю історії Зеленої брами, Воїну і Учителю...”

Ці слова написані від щирого серця, з глибокою вдячністю за краєзнавчий подвиг. Вони адресуються людині, яка теж пройшла горнило Великої Вітчизняної.

Фотографії солдат і командирів усіх рангів, які билися на цій землі, зберігаються в музеї села (з фондами їх десь до тисячі). На відвідувачів зі стендів дивляться мужні молоді обличчя, неповторні, нестаріючі, особливі. У тацях – мовчазні листи-свідки, листи-сповіді, листи пам’яті... їх, мабуть, утричі більше, ніж фотокарток.

У Підвисоке йдуть і йдуть листи від колишніх воїнів та їхніх дітей. Навіть через роки в народній пам’яті не могли забутись ті події. Уривок з листа до Дмитра Івановича дочки учасника боїв Сорокіна Л.Б., яка тривалий час вважала свого батька зниклим безвісти. “Тільки завдяки наполегливій участі Д.І. Фартушняка і школярів-слідопитів, нам пощастило через 42 роки після загибелі дізнатись, де і коли загинув наш батько і чоловік моєї матері Сорокіної А.С., який усі 42 роки був у списках безвісти зниклих. І зараз в усіх документах ГУК і архіву МО зроблена поправка “Загинув у боях за Батьківщину”, а на братській могилі в селі Підвисоке викарбуване ще одне ім’я солдата Батьківщини – командира 60 ГСД полковника Сорокіна Бориса Олексійовича. Низький уклін і найщиріші слова подяки підвисочанам від нашої сім’ї”.

Тисячі людей, які побували в краєзнавчому музеї, залишили в кількох книгах свої добрі відгуки і щедрі слова вдячності його беззмінному завідувачеві Дмитру Івановичу Фартушняку. Гортаючи сторінки книги відгуків, можна вивчати історію й географію, адже в ній залишили свої автографи представники різних поколінь, різних національностей з багатьох куточків не лише України, а й країн

зарубіжжя. Найціннішими є відгуки учасників тих подій – сивочолих ветеранів, а також їхніх дітей.

Дмитро Іванович робить велику справу, щоб донести до всіх правду про перші місяці Великої Вітчизняної війни.

(Учасник боїв у районі Підвисокого М.Н. Керекеша)

З того часу Україна для мене стала другою Батьківщиною, а українська мова - рідною. Спасибі всім матерям і сестрам, котрі помагали солдатам, що потрапили в оточення і були в Уманській ямі, вирватися і продовжувати боротьбу за визволення у складі партизанських з'єднань.

(Колишній солдат 12-ої армії Л.Ч.Огенян)

Сердечно дякую Д.І.Фартушняку від усіх, що залишилися в живих. Низький уклін Вам! Нехай цей музей буде глибокою пам'яттю для молодого покоління.

(Безпосередній учасник Зеленобрамської битви у серпні 1941 року М.К.Справцов, Брянська область, Росія)

Я, дочка старшого політрука Г. С.Паршикова, відвідала музей с. Підвисокого. Немає слів, щоб виразити почуття вдячності директору Д.І.Фартушняку за його допомогу людям у поверненні із небуття імен загиблих воїнів.

(Н.Г.Паршикова)

З теплотою відгукується про Дмитра Івановича вдова В.М.Пилипенка, учасниця Великої Вітчизняної війни Т.П.Пилипенко, захоплюючись титанічною працею вчителя та його феноменальною пам'яттю, адже він не лише цікаво розповідав, а й знав напам'ять номери з'єднань і частин, що колись захищали село, імена багатьох бійців, командирів, політпрацівників, міг сказати, хто і за яких обставин загинув, де нині живуть їхні сім'ї. Залишили свої спогади-відгуки у книзі відвідувачів Генеральний консул Болгарії У. Ночев, мер міста Девіса штату Каліфорнія із США, письменники-земляки В.Козаченко, П.Байдебура, В.Близнець, В.Бровченко, а також

М.Сингаївський, М.Олійник, Б. Олійник, С.Пушик.

Високо оцінив подвижницьку діяльність історика кіровоградський науковець і краєзнавець О. Брайченко: “З вдячністю вклоняюся Вам і всім причетним за збереження народної пам’яті.”

Завдяки наполегливості Дмитра Івановича та юних слідопитів щороку відкривалися нові і нові імена героїв Зеленої Брами. Так, у листі від 03.05.85 року голова громадської ради народного музею Д.І. Фартушняк звертається до Міністерства оборони з проханням увчнити пам’ять бійців комуністичного батальйону 6-ої армії в с. Підвисокому:

Клюшнікова Валентина Максимовича

Олейника Івана С.

Сагинора Льва А.

Завертанного Дмитра Павловича

Пушкіна Іона Е.

Муляра Захара Степановича

Не все ще вивчено, доведено. Існує чимало легенд. Але легенди залишаються легендами. Дмитро Іванович пишався своїми учнями, які підхопили його справу. З теплотою говорив про свою ученицю – завідуючу музеєм Тамару Андріївну Бровченко. Гордість його – дочка Лариса, яка працює заступником директора Уманського історичного музею. Родинну династію культурних, високоосвічених педагогів Фартушняків продовжують онуки Інна та Ірина. У Києві проживає історик Володимир Маруніч, який у період створення Підвисоцького музею з любов’ю упорядкував ранній період історії рідного краю.

У Підвисоцькому музеї побували син колишнього начпроду 20-го окремого саперного батальйону 99-ої дивізії Миколи Федоровича Проскурні, який загинув у Кам’яночому (встановив Дмитро Іванович), головний інженер Одеського аеропорту В.М. Проскурня, ветеран 44-ої стрілецької дивізії, уродженець нашої області, Микола Миколайович Цуркан, про якого знімали документальний фільм на території Норвегії, Чехословаччини і Підвисокого.

Підвисоцька “Атлантида” – невичерпне джерело для легенд, віршів, пісень, повістей, романів, кінофільмів...

Зустріч з Дмитром Івановичем Фартушняком надихнула

кіровоградського письменника В.П. Шурапова на написання пісні “Підвисоцькі вдови”, а в романі земляка В. Козаченка “Отчий дім” в образі Валерія Костьовича Коваленка впізнаємо самого Вчителя.

Справедливість, за словами М. Цвєтаєвої, це потяг, що завжди запізнюється. Як добре, що подвиг видатного краєзнавця був гідно оцінений земляками – у 2000 році сімдесятивосьмирічному історико-краєзнавцю було присуджено обласну краєзнавчу премію імені В.Ястребова.

9 січня 2007 року на вісімдесят п’ятому році життя завершився земний шлях Дмитра Івановича Фартушняка. Пам’ять про нього житиме в серцях колишніх учнів, педагогів-одномумців, односельчан, молоді. З меморіальної дошки на стіні Підвисоцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені Т.Г. Шевченка (тут з 1953 по 1993 рік працював Дмитро Іванович) дивляться трохи стомлені роками, сповнені розуму очі Вчителя. У них - тиха мудрість філософа...

Є в книзі відгуків Підвисоцького краєзнавчого музею особливий запис, зроблений 4 квітня 1997 року Леонідом Васильовичем Куценком: “Світ усе життя тримався на ентузіастах та фанатах своєї справи. Цей музей – яскраве цьому свідчення”.

*Долгіх М. В.
(Кіровоград)*

ПОСТАНОВКИ «ВЕЧОРНИЦЬ» П.І.НІЩИНСЬКОГО НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ СЦЕНІ

Творчість Петра Івановича Ніщинського займає одну з ключових позицій у музичній україністиці. Сучасник і товариш М.В.Лисенка, І.Вахнянина, І.Я.Франка, М.Л.Кропивницького, І.К.Карпенко-Карого, сподвижник української „Громади”, композитор і перекладач, П.І.Ніщинський увійшов до пантеону вітчизняної музичної культури другої половини ХІХ ст. як автор романсів, обробок українських народних пісень та музичної картини „Вечорниці”, репрезентованої українському загалу 8 лютого 1875 р. на сцені Єлисаветградського Громадського Зібрання.

Аспекти виконання „Вечорниць” на елисаветградській сцені логічно розглядаються в двох аспектах. Перший, дебютний показ 1875 р., фрагментарно означений в працях українських музикознавців Л.Архимович [1], В.Довженко [4], Л.Пархоменко [7], сфокусував напрямок досліджень спектру виконавського ансамблю, що подається в статті. Другий, пов’язаний з наступними версіями твору як самостійного музичного номеру, досліджений завдяки місцевій періодичній пресі першої половини ХХ ст.

Безперечна особлива значимість елисаветградської прем’єри „Назара Стодолі” зі вставної картиною „Вечорниці” визначена дослідниками як видатна подія української театральної справи, що підтвердила високий потенціал плеяди акторів, серед яких особливо виділяються імена корифеїв – родини Тобілевичів та М.Л.Кропивницького. Значення власне „Вечорниць” як першого національного вокально-хорового твору, виконаного на українській сцені, українською мовою прекрасним ансамблем вітчизняних

виконавців-аматорів, які згодом репрезентували себе в різноманітних демократичних проектах, майже не відзначалося. Погляд дослідників другої половини ХХ ст. представляв „Вечорниці” як вставну музично-обрядову дію, що органічно вписувалася в загальний контекст твору. Тим більше, що для вистави 1875 р. П.І.Ніщинський не обмежився створенням музики „Вечорниць”, а й виконав обробки народних пісень „Ой в ліску, ліску”, „Ой гоп, гоп, гоя”, „Ой гиля, гиля, гусоньки на став”, „Кину кужіль”, які використовувалися при музичному супроводі наступних дій п’єси. Вірогідною причиною могли бути слова самого композитора, підтвержені членами його родини, про написання Ніщинським опери „Назар Стодоля”, до якої „Вечорниці” повинні були ввійти як цілісна вокально-хорова сцена наскрізного розвитку.

Безсумнівно, сучасники розглядали прем’єру „Вечорниць” як важливий крок до створення національної епічної опери. Підтвердженням служить історична реліквія – фото. За переліком учасників постановки, наведеним М.Ф.Федоровським, велося дослідження персоналій виконавців.

Головна проблема постановки „Вечорниць” полягала в тому, що основною дійовою особою твору є рухливий, емоційний хор. ТанDEM постановників – М.Л.Кропивницький та І.К.Карпенко-Карий – мали у користуванні хоровий колектив Єлисаветградського ремісничо-грамотного училища, що складався з надзвичайно колоритних, переважно дівочих, голосів (Г.К.Фроленко, А.Т.Гайдмаченко, О.Ф.Васюхно, А.Д.Гвардіонова, Туцевич). Мішаний склад хору сформувався завдяки участі місцевих любителів пісенного і сценічного мистецтва: вчителів шкіл (К.І.Стоян), викладачів і вихованців Духовного (Рильський, П.І.Левицький, Ф.Я.Беззабава, М.А.Лашенко) і ремісничо-грамотного училищ (П.Ф.Дворецька, М.Ганенко), юнкерів (Й.В.Шевченко, Ліхтанський, Хвостов, Гейціг, Белявський та ін.) і представників родини Тобілевичів (Марія, Панас, Іван, Микола), Ніщинських (доньки композитора Муза та Людмила). Зрозуміло, що М.Ф.Федоровський, М.Л.Кропивницький, і П.І.Ніщинський також брали участь у складі хору. Звернемо увагу на фігури молодих хористів, спробуємо визначити рівень їхньої мистецької підготовки і подальший творчий шлях.

Серед учасників постановки – Пелагея Федорівна Дворецька (бл. 1850-?), донька унтер-офіцера Федора Михайловича Дворецького, яка віддала праці на ниві народної світи близько тридцяти років. Вихованка першого випуску, вона відзначалася як вчителька з чудовими музичними здібностями. За активну подвизницьку діяльність Постановою міської Думи від 17 грудня 1903 р. їй виплачувалася пенсія окремою статтею бюджету. З 1904 р. було засновано стипендію для учнів РГУ пам'яті П.Ф.Дворецької.

Ганна Данилівна Гвардіонова (1857-?) – володарка надзвичайного за тембром голосу, навчалася в РГУ близько 1875-1879 рр. Її вокальні здібності були помічені під час спілкування училищного хору 1878 р. з видатним російським співаком, хоровим диригентом і збирачем народних пісень Д.О.Агрєєвим-Слов'янським, який запропонував дівчині вокальну кар'єру в складі своєї знаменитої „Слов'янської капели”. Але Гвардіонова відмовилася від принадливої пропозиції, вибравши педагогічний шлях учительки Куцівського міського училища. 2 листопада 1880 р. вона вийшла заміж за колегу-викладача Георгія Павловича Александрова.

Подібну пропозицію від Агрєєва-Слов'янського отримала ще одна учасниця постановки „Вечорниць” – Аграфена Горшкова, яка закінчила РГУ 1878 р. і тримала іспит на звання міської вчительки. Її чудове сопрано пізніше чарувало слухачів у театральних постановках, коли вона „пішла на велику сцену й стала справжньою артисткою” [2] під прізвиськом Жарченко.

Її подруга і однокласниця Ганна Космівна Фроленко, сільська дівчина з Малої Виски, унікальний альт, також обрала артистичну кар'єру, виступаючи під псевдонімом Кохановська в українських музично-драматичних виставах.

Із загального спектру жінок-артисток виділяється постать „українського соловейка” (П.І.Ніщинський) – Марії Карпівни Тобілевич, по сцені Садовської-Барілотті (1855-1891), на 1875 р. – викладачки РГУ. Цілком ймовірно, що, вражений співом Марусі на домашніх вечірках Тобілевичів, Ніщинський спеціально для її сценічного дебюту вивів центральний персонаж – Хазяйку. Журливо-інтимний характер вихідної пісні героїні „Зоря з місяцем над долиною пострічалася” образно і тематично перегукується з улю-

бленими народними піснями композитора, які склали невід'ємний репертуар Марії в домашньому колі під фортепіанний супровід митця – „Світи, місяцю” або „Тече річка невеличка”. Очевидно, що при постановці „Вечорниць” П.І.Ніщинському вдалося, по-перше, використати відповідний до теситури виконавиці діапазон і, таким чином, висвітлити найкращі риси гарного від природи тембру, адже професійної вокальної підготовки М.К.Тобілевич не отримала; по-друге, припускаємо, що митець вдало скористався порадами одеського вчителя і друга П.П.Сокальського, який головну перевагу у вихованні добрих музикантів віддавав саме вокально-хоровому розвитку, тож композитор втілює у життя принцип музичного виховання завдяки розширенню природних здібностей співачки на базі знайомої і близької їй атмосфери української народної пісні. Цей факт і пояснює розбіжності у характеристиці виконання, яку подавав П.І.Ніщинський („Голос ллється, як струмок цілющої водиці, з такими характерними форшлагами, яких не можна передати... чарівний спів лунає, вливає в душі благодать”[8, 40]), П.К.Саксаганський („...Передати характер її співу неможливо: в ньому відбивався весь народ, його поезії та почуття”[8, 18]) з оцінкою рецензента-музикознавця, який оцінював .виконавську манеру співачки з точки зору професійної вокальної техніки („Пані Тобілевич володіє маленьким голосочком, який міг би бути вельми приємним, якби вона при виборі п'єс трималася свого середнього регістру, а, головне, більше відкривала рота і вірно тримала язик, не заковтуючи його в горлянку, від чого тон виходить глухий і невірний” [6]).

Ставши акторкою трупи М.Л.Кропивницького, М.К.Тобілевич досить активно з'являлася на сцені як виконавиця-вокалістка. Наприклад, 15 травня 1877 р., навідавшись до Єлисаветграда, актриса зважилася на прохання підтримати фінансування училища і товариства допомоги бідним учням. В музичному додатку до театральної вистави разом з постійним партнером М.Л.Кропивницьким співачка виконала дует К.Вільбоа „Моряки”. Наступного дня з благодійницькою метою вона виступала в сценах з опери О.Верстовського „Аскольдова могила” і проспівала арію Надії „Де ти, наречений”.

Поступово вокальний репертуар артистки розширився і поповнився досить яскравими образами народножанрового типу. На українській сцені М.К.Тобілевич була першою інтерпретаторкою партії Одарки („Запорожець за Дунаєм” С.Гулака-Артемовського), Панночки („Утоплена” М. Лисенка), створила знакові фігури Наталки Полтавки і Кулини в п'єсах І.Котляревського і Г.Кухаренка з музикою М.В.Лисенка. Досить активно співачка освоїла опереткові ролі Олени („Прекрасна Олена” Ж.Оффенбаха), Лінь-Синь, Кларетти, Лоїзи („Чайна квітка”, „Дочка ринку”, „Лицар без страху і докору” Ш.Лекока), Періколли („Пташки співучі” Ж.Оффенбаха), Галатеї („Прекрасна Галатея” Ф.Зуппе). До камерного репертуару Садовської-Барілотті входили романси В.Махотіна, О.Гурільова, Ф.Гумберта, П.Чайковського, А.Рубінштейна.

Від прем'єри „Вечорниць” веде початок музично-артистична династія Левитських (Левицьких). На репетиціях познайомилися, а згодом побрався донька композитора Муза Петрівна Ніщинська (1857 р.н.) і син священника Успенського собору Петро Іванович Левитський (бл. 1855 р.н.), вихованець Духовного училища і Одеської духовної семінарії. Завдяки цьому сімейному зв'язку поєдналися музичні лінії Балановських, Коваленків, Левитських і Ніщинських. Вокальні здібності родини Левицьких найбільш повно виявилися у творчості племінниць П.І.Левицького - видатних вітчизняних співачок Л.М.Балановської і М.В.Коваленко та його синів Вадима і Олександра Левицьких – провідних українських акторів і співаків. На довгі роки помешкання Музи і Петра Левицьких в с. Кам'яні Потоки Олександрійського повіту, де зять композитора облаштував парафію, були улюбленим місцем відпочинку і музичних розваг Ніщинських. „Дід дуже любив співати. Оце мати з бабусею грали в чотири руки, а батько з дідом співали. Мав дід феноменальний голос, знаменитий бас. І грав він добре. Щовечора він грав, а батько співав, теж басом, „Марсельську”, „Шуми, шуми, послушное ветрило”, - згадував онук композитора В.П.Левицький [9]. Часто-густо у маєтку Левицьких гостювали актори українських труп, відомий оперний тенор М.Ю.Медведев, письменник І.Нечуй-Левицький.

Завдяки спілкуванню з театральною династією Тобілевичів, М.Л.Кропивницьким та П.І.Ніщинським розкрився вокально-артистичний таланти знаменитого лірико-драматичного тенора, одного із засновників національної болгарської опери Костянтина Івановича Михайлова-Стояна (1853 - 1914). Після закінчення Одеської гімназії вчитель арифметики однієї з елісаветградських шкіл активно підтримував роботу Товариства драматичних артистів. Концертні виступи на місцевій сцені стали для співака трампліном до подальшої співацької кар'єри. Як свідчив місцевий кореспондент, „голос п. Стояна досить приємний і сам він тримався цілком пристойно, без всіляких псевдоартистичних рухів” [6], вказуючи, що його голосові дані, звуковидобування поступово прогресують. Професійна музична освіта, отримана згодом під час навчання в Петербурзькій консерваторії (з 1879, кл. В.Самуся) дозволить співаку повернутися під крило М.Л.Кропивницького і шліфувати артистичний таланти у його трупі протягом 1882-1886 рр. Наприкінці 1880-х рр. Михайлов-Стоян – вже відомий виконавець оперного напрямку. Він співає на кращих сценах російських оперних театрів: Московського Великого та Петербурзького Маріїнського, пізніше створює власну антерпризу, переважно із співаків болгарського походження, з якою виїжджає до Софії, де веде роботу по організації професійної оперної трупи.

Музично-театральна практика початку ХХ ст. свідчить і про окреме існування твору „Вечорниці” у репертуарі як україномовних пересувних труп, так і окремих аматорських гуртків. Наведемо перелік лише відомих постановок твору в Єлісаветграді:

1906, 13 та 16 квітня, зимовий театр – в гастроліях малоросійської трупи п/к С.Н.Максимовича;

1907, 28 квітня, зимовий театр – в гастроліях малоросійської трупи п/к В.Е.Грицяя;

1910, 4 липня, міський сад – постановка силами місцевих студентів при участі артистки Є.Богдашевської;

1913, 14 лютого, зимовий театр – в гастроліях малоросійської трупи п/к О.З.Суслова;

1941, 13 грудня – постановка музичними силами товариства „Просвіта” в окупованому Кіровограді;

1996, квітень, Кіровоградська обласна філармонія – ювілейна постановка, присвячена 100-річчю від дня смерті П.І.Ніщинського, здійснена за участю мішаного хору музично-педагогічного факультету педінституту ім. О.Пушкіна п/к В.Воловенка, змішаного оркестру музичного училища та обласного музично-драматичного театру ім. М.Кропивницького п/к Н.Нусбаума.

Як бачимо, прем'єрна постановка „Вечорниць” 1875 р. виявилася не лише початком української театральної справи, але й заклала основи вітчизняного оперного театру, визначила і розкрила творчий потенціал видатних представників музичної культури України, Росії, Болгарії, одночасно створивши умови для реформаторської діяльності фундатора української класичної музики М.В.Лисенка в двох жанрових сферах – музики до театральних постановок та оперній творчості. Подальші постановки „Вечорниць” дозволили змінити визначення твору як вставного номеру п'єси і перевести його до рангу самостійної вокально-хорової сцени наскрізного розвитку.

Література:

1. Архімович Л. Українська класична опера. - К.: Мистецтво, 1957. - С. 145-149.
2. Бракер Н. Початки укр. театру на Зінов'ївщині// Кіровоградський мемор. музей М.Л.Кропивницького. Фотокопія.
3. ДАКО, ф. 345, оп. 1, арх. спр. № 26.
4. Довженко В. П.І.Ніщинський. – К.: Мистецтво, 1955. - 42 с.
5. Из сивого покоління: Микола Смоленчук – Людина, письменник, вчений. – Кіровоград, 2003. – С. 84-86.
6. Концертъ любителей в общественном собраніи// Елисаветградский вестникъ. – 1876. – 17 декабря.
7. Пархоменко Л.О. Петро Ніщинський. – К.: Музична Україна, 1989. – 64 с.
8. Саксаганський П.К. Думки про театр. – К.: Мистецтво, 1955.- 244 с.
9. Смоленчук М.К. Внук композитора // Честь хлібороба. – 1968. – 26 березня.
10. Сорокалетіє просветительнаго общества // Ежегодник „Голоса Юга” за 1913 г. – Єлисаветград, 1914. – С. 155-162.

*Классова О.А.¹
(Кіровоград)*

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА К.ШИМАНОВСЬКОГО

Життя і творчість основоположника польської композиторської школи 20 ст. Кароля Шимановського (1882 – 1937) тісно пов'язані з Україною, де митець прожив (з невеликими перервами) 37 років свого життя, та написав більшу частину своїх творів. Але слід зазначити, що саме «український період» митця сьогодні досліджено найменше. Так, відомий мистецтвознавець А. Калениченко зазначав: «Творчість небагатьох слов'янських композиторів 20 ст., викликає такий глибокий науково – дослідницький інтерес, як мистецька спадщина К. Шимановського. Але його творча постать залишається багато в чому загадковою. Вона, можливо, до певної міри ірраціональна і незбагненна до кінця, оскільки не завжди піддається глибинному розумінню, логічному поясненню і осмисленню і, часом, вислизає з рук дослідника.

З одного боку, навіть, здавалося б, вже доведені факти при перевірці часом не підтверджуються. Це – симптоматично, оскільки ще за життя Шимановського його постать була оповита легендами, до чого, значною мірою, спричинився, між іншим, він сам...». Де легенди, а де правда про життя та творчий шлях митця, можна судити лише тоді, коли не залишиться жодної прогалини і перед дослідниками не буде більше «білих плям» на його творчій біографії.

К. Шимановський народився 3 жовтня 1882 року в Тимошівці. Більша частина життя композитора пройшла в цьому сільському маєтку батьків, а згодом – в Єлисаветграді. Тут, в Україні великою мірою формувалося сприймання ним світу і людей, тут міцніло і

---

¹Классова Олена Адольфівна, науковий співробітник музею
К. Шимановського

давало свої плоди його ставлення до мистецтва, збагачене закордонними подорожами. Враження, почерпнуті у подорожах, плекав композитор у творчості довгими вечорами в домашній «гавані» рідного маєтку – Тимошівки. Тут же постала ціла низка знаменитих творів, серед них «Перший скрипковий концерт», Перша, Друга і Третя симфонії, значна частина «Пісень», та фортепіанних п'єс. А в Єлисаветграді були створені поезії, літературні замітки, та двотомний роман «Ефеб».

Наше завдання полягає у виявленні конкретних слідів творчості композитора, в свідченнях його життя в Україні – в документах, автографах, листуванні, в літературній творчості. Особливо стоїть питання: «Що означала для нього літературна творчість?».

До Жовтневої революції родина Шимановських мешкала в Тимошівці.

Тимошівський маєток, як свідчить Софія Шимановська в своїй роботі «Оповідь про наш дім», був заповнений старовинними меблями, цінними картинами, зразками старовинної зброї, рідкісними рукописами. В домашньому архіві зберігалися пергаментні рукописи з королівськими привілеями та національні реліквії. В 1917 році у вогненному вихорі революції згоріло тимошівське «гніздо», і родина Шимановських восени 1917 року переїхала до Єлисаветграда і оселилася в одному з кам'яних будинків по вул. Безпоповській, 41 (які були її власністю).

Таким чином Жовтнева революція перервала один з найбільш інтенсивних творчих періодів у житті композитора. Була відрізана «пуповина», яка єднала творця «Третьої симфонії» з його рідною землею, з усім, що було для нього таким близьким і вартісним і що він так сильно любив. Вже тоді К. Шимановський був творцем таких видатних творів: «Чотири етюд для фортепіано», «Три фрагменти з поем Яна Каспаровича», «Скрипкова соната», численні пісні, три фортепіанні сонати, «Третя симфонія», «Ноктюрн», «Гарантела», «Метопи», «Міфи», «Маски», «Перший струнний концерт», «Перший скрипковий концерт», опера «Хагіт». Майже всі ці твори з'явилися у Тимошівці, яку раптово в 1917 році було відібрано у Митця. Так, Юзеф Опальський у статті «Кароль Шимановський з Тимошівки...» зазначав: «...Варто прочитати листи композитора 1917 – 1919 років. З них видно, як боляче вразило

його те, що сталося, і як це вплинуло на його рішення перервати музичну творчість. Тож нічого дивного в тому, що саме в цей період Шимановський починає серйозно думати про те, щоб присвятити себе літературній творчості...»

Треба уважно прочитати його «Літературні твори», щоб зрозуміти, як сильно Шимановський переймався тим, що його відірвали від рідної України, і як міцно він пов'язаний з нею в своїй творчості. Багато писалося про Шимановського в літературі; і час нам придивитися до впливу літератури на його письменницьку і композиторську діяльність.

Шимановський на певному етапі свого життя вважав, що літературним словом «... зможе краще виразити свої думки ніж звуком; в момент творчого застою саме літературна праця була для нього, як він сам визнавав «запобіжним клапаном і просто порятунком». У складний період, коли Шимановський змушений був залишити Україну назавжди, він приймає свідоме рішення: працювати як літератор. Цей «європеєць із плоті і крові» вільно рухався по всіх культурах і мовах. Як свідчить Юзеф Опальський, «... Це був митець, для якого література, образотворче мистецтво, були не менш важливі, ніж музика. Досить перечитати том його «Літературних творів», щоб зрозуміти, яким він був надзвичайним ерудитом, як вільно почував себе в історії мистецтва, театру і літературі. Як пощастило йому поєднати в собі глибокі знання з надзвичайною вразливістю витонченої душі...»

Після смерті композитора в 1937 році його спадщина зазнала певного розпорошення, частина документів, музичних творів, листів, фотографій, речей залишилася в руках родини. Не збереглося основне з матеріальних цінностей, які залишалися в 1917 році в Єлисаветградському будинку і зникли назавжди: це меблі, срібло, портрети предків, зброя, бібліотека (близько 100 томів), в тому числі стародруки 16 і 17 століття; цінні рукописи з королівськими підписами і печатками. У власності Університетської Бібліотеки у Варшаві зберігається найбільш велика частина «шимановськіани». Це рукописи музичних творів К. Шимановського, уривки його літературних і публіцистичних праць, епістолярна спадщина. Всього 140 музичних, близько 150 позамузичних рукописів; кореспонденція (близько 3000 листів), документи (понад 100), фото-

графії (понад 300), концертні програми і афіші (145). Збереженню цього зібрання завдячуємо польському музикознавцю Станіславу Голяховському, який у тяжких умовах другої світової війни зібрав і забезпечив їх збереження.

Листування К. Шимановського з родиною, а також з видатними діячами мистецтва опубліковані та видані Терезою Хилінською під назвою «Кореспонденція». Це зразок вишуканої, високої літератури. Збереглися у вищеназваному архіві і фрагменти двотомного роману «Ефеб», створеного в Єлисаветграді. До речі, уривки з цього роману зберігаються і в фондах музею музичної культури ім. К. Шимановського в Кіровограді; окрім цього в музеї зберігаються рідкісні документи з КОДА: довідка про смерть батька – Станіслава Шимановського та свідоцтво про закінчення К. Шимановським Єлисаветградського земського реального училища; афіші концертів К. Шимановського в Єлисаветграді; а також «Капричос» Н. Паганіні з помітками К. Шимановського. Все це потребує додаткового дослідження.

У 1919 році Я. Івашкевич, відомий польський письменник і родич К. Шимановського, згадував: «В эпоху, к которой я мысленно возвращаюсь, в Елисаветграде было довольно много поляков, которые группировались при местном костеле и «Благотворительном обществе». Понятно, что Шимановские со всеми их родственными ответвлениями занимали весьма видное место. До 1917 года этот город играл роль «зимней столицы» семьи Шимановских, владевших двумя домами на Безпоповской улице. За домами вплоть до берегов Ингула тянулись довольно обширные сады... В 1917 году Шимановские перевезли сохранившиеся вещи из Тимошовки в Елисаветград и снова поселились в своем старом доме на Безпоповской. Летом 1918 года я навестил их там в последний раз, освежив в памяти все связанные с этим местом воспоминания... Когда летом 1918 года я встретился с ним в Елисаветграде, он уже ничего не сочинял. В часы наших продолжительных бесед – а точнее, его собственных рассказов, он как бы заново переживал всю свою жизнь. Глубокое воздействие оказали на него и книги: особенно те, в которых он смог уловить отголоски своих довоенных путешествий по Италии, Сицилии, Африке... (мається на увазі 1 світова війна 1914 року)...

Выход своей творческой энергии он временно нашел не в музыке, а в литературном творчестве – писал философские эссе, стихи, начал работать над романом. Ему хотелось, чтобы литература послужила своего рода основой для музыки. Он говорил: «Ты себе не представляешь, как для меня психологически важно именно сейчас в моем теперешнем состоянии поддержать себя какими - то внешними факторами. Мне нужно какое - то эстетическое оплодотворение; то, что в последствии может послужить стимулом для сочинения музыки...» Далі Івашкевич згадує: «Хотелось бы остановиться еще на одном деле, которым был охвачен Шимановский в 1918 – 1919 годах и которое заменило ему в это время занятие композицией. Речь идет о работе над романом, который после многочисленных переименований получил название «Эфеб»... К сожалению рукопись, наконец просмотренная и подготовленная к печати... сгорела в сентябре 1939 года, как и все, что находилось в моей варшавской квартире. Таким образом, я один из тех, кто знает содержание романа. Благодаря тому, что я много занимался этим произведением, я помню его довольно подробно... Как и в «Пире» у Платона, в этом недостижимом образце диалогов о любви, спорящие постепенно приходили к выводу о том, что счастливая любовь – это не телесное, а духовное соединение с предметом своей любви. Поразительно то, что в то же самое время на противоположном конце Европы за двойным немецким кордоном Марсель Пруст и Андре Жид решали, те же самые задачи ...» ... Сцена бала особо врезалась мне в память ... этот сугубо «музыкальный эпизод» особенно выделялся искренностью и непосредственностью среди, честно говоря, слегка искусственной обстановки романа в целом. Жалея об утрате этой рукописи, я прежде всего жалею именно об этой сцене. Полноценное художественное описание музыки, сделанное таким профессионалом, как Шимановский – это подлинная жемчужина так и недошедшего до читателей романа...»

Таким чином стає зрозуміло, що роман К. Шимановського «Ефеб» - являв собою складний естетико – філософський твір, в якому К. Шимановський висловив свої естетичні та етичні погляди на кохання, музику і в якому він вивів під іншими іменами багатьох композиторів, та виконавців його часу, а також поставив багато

питань. Так у романі «Ефеб» він піднімає і питання «добро – зло» ... (Єлисаветград, роман «Ефеб», 1917 – 1919 р.р.)

- «Когда друзья народа приветствуют афинскую демократию, сумевшую создать столь великую культуру, они, однако забывают, при этом, что Акрополь был построен... рабами» ...;

- ... В искусстве (разумеется, в искусстве настоящем) нельзя ничему научить, но, напротив, можно многому научиться. Лучше всего тем не менее с самого начала – мочь. Это очень хорошо понимал Шопен...»;

- ... Редкие случаи истинного «ясновидения» широких масс при восприятии особо значительных произведений (Шекспир «Тристан»; Девятая симфония Бетховена) кажутся прямо – таки вторжением со стороны высшей силы, некоей магии или искусства чернокнижников...»;

- «...Загадка сфинкса «добро – зло» подобна человеческому сердцу – его ощущают лишь тогда, когда жизненный путь подходит к концу, где рождается зло, тогда начинается размышление о сущности добра».

- (Сократ). Трагедия Ницше состояла в том, что он скрывал от самого себя эту ужасную истину и внушал себе, что смертельно больное сердце его современников еще можно излечить. Именно в «понимании»- в переводе неких истин из сферы инстинкта в сферу духовного осознания и заключен величайший ужас...»

- «... Сократ – это тот сфинкс, чью загадку не смогла разгадать Греция, страна Эдипа, и потому она погибла; не были ли последствия неразрешенных загадок Сократа ужаснее, чем действие из выпитой философам чаши?»

Створюючи такий складний філософськи – естетичний роман у жорстокі та голодні роки революції, К. Шимановський терпить в Єлисаветграді жорстоку скруту та злидні. Він пише: «Єлисаветград, 29 июня, 1919 год: « Мы существуем только благодаря тому, что я теперь служу в местном комисариате народного образования... иногда я чувствую себя страшно усталым ...»

Шимановського страшить, також, жорстокість нової влади – більшовиків, яку він називає «криміналом». Весь час митця охоплюють думки про повернення до Польщі. Восени 1919 року родина назавжди покидає Україну; життя К. Шимановського

складається у Польщі дуже непросто. Успіхи переплітаються з періодами хвороби та депресії. В 1919 році К. Шимановський здійснює ряд гастрольних турне до Англії та США. Враження від Америки примусили К. Шимановського знову стати письменником. У 1919 році він створює великий фантастичний роман «Томек», або «пригоди молодого поляка на суші і на морі», а також повість «Про бродячого фокусника та сім зірок».

В середині 20 років Шимановський залишається в Польщі і працює над новими музичними творами. В ті ж роки він створює ряд блискучих публіцистичних статей про творчість І. Стравінського, М. Равеля, Б. Бартока, брошуру «Виховна роль музики в суспільстві». В 1930 році Ягелонський університет присуджує йому ступінь доктора філософії. Уряд Польщі нагороджує К. Шимановського Хрестом Почесного Легіонавищою нагородою Польщі. К. Шимановський стає членом Міжнародного Товариства сучасної музики.

Але літературна спадщина митця так у повній мірі не досліджена і недооцінена. Дослідити її – завдання сучасників, щоб вона змогла зайняти достойне місце в літературній спадщині світу. Адже неможливо зрозуміти багатьох видатних митців, в тому числі і К. Шимановського, без ретельного дослідження історичного та культурного контексту їхньої творчості.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

I. Документи:

1. Свідотство про закінчення К. Шимановським ЄЗРУ в місті Єлисаветграді (КОДА: ф. 60, оп. 1, од. збер. 165)
2. Афіша концерту–митингу Відділу радянської пропаганди, 20 червня 1919 р., М. Єлисаветград (КОДА, інв. № Б – 2324)

II. Література:

1. «Проблеми вивчення історії м. Кіровограда». Збірка наукових праць до 240-річчя заснування міста. 1994 р.
2. Кароль Шимановський. «Воспоминания, статьи, публикации». Москва, «Советский композитор», 1984, под редакцией И. Никольской и Ю. Крейниной.
3. «Шимановський і Україна». Матеріали наукової конференції: Кіровоград, 1998.

*Надеждін А.М.¹
(м.Кіровоград)*

КНИГА Л.КУЦЕНКА «DOMINUS МАЛАНЮК: ТЛО І ПОСТАТЬ» МОВОЮ ГРАФІКИ

Всі цікаві історії, як це завжди буває, починаються несподівано. Якось мене розбудив телефонний дзвінок, я підняв слухавку і почув делікатне, але настійливе: „Добрий вечір. Моє прізвище Куценко...”

Я не знав Леоніда Васильовича зблизька, читав його дослідження, вітався, іноді ми перекидалися словом, але якихось дружніх стосунків на той час не було і, відверто кажучи, чому він запропонував мені взятися за роботу над графічною версією його праці „Dominus Маланюк: Тло і постать” для мене залишилося загадкою. Але сталося так, як сталося. Я погодився одразу і без вагань, ще не знаючи, що з того буде.

Наша перша зустріч відбулася в художньо-меморіальному музеї О.Осмьоркіна, де я працюю, і була по діловому короткою, в кінці розмови він запропонував називати себе Льоньою, і попрощавшись стислим: „Честь!”- зник за високими модерновими дверима, залишивши мені свій рукопис і відчуття причетності до тайни стародавньої барокової України з її людиною-універсумом, дух якої Леонід Васильович здавалося завжди носив у своєму серці.

Так почалося моє знайомство з новим добрим товаришем Леонідом Куценком, а за його словом і з життям та творчістю одного з найяскравіших і найпотужніших діячів української культури ХХ століття Євгена Маланюка.

Я часто порівнював Євгена Филімоновича і Леоніда

---

¹Надеждін Андрій Михайлович, науковий співробітник Кіровоградського художньо-меморіального музею О. Осмьоркіна

Васильовича, іноді для мене, як для художника, їхні постаті зливалися воедино, утворюючи цілісний образ людини високої української культури, що пройшов через століття.

Я не випадково зробив такий відступ, адже в роботі над книгою Л.Куценка „Dominus Маланюк: Тло і постать” переді мною постало декілька серйозних, складних і навіть суперечливих завдань, головне з яких було виобразити не лише творчість Євгена Маланюка, його світобачення, але і погляди Леоніда Куценка, адже його думка, його ідеї наповнювали кожную сторінку книги. Розповідаючи і досліджуючи життя і віршовані рядки Євгена Филимоновича, Леонід Васильович тою чи іншою мірою говорив і про себе, окрім того, на ці дві лінії накладалося і моє власне враження від прочитаного, якого я аж ніяк не міг позбутися, адже саме воно було рушійною силою до появи графічних художніх образів.

Почалася робота над текстом. Уже після загального прочитання я зрозумів, що переді мною особливий труд, який розкриває не лише творчість Є.Маланюка, а й зовсім нову, майже невідому Україну з її гігантським особистісним культурним потенціалом ХХ століття, що приховувався за лаштунками ідеологічних та історичних міфотворчих нашарувань нового часу. І справа тут була навіть не стільки в фактах, скільки в формі їх викладення.

Чим більше я заглиблювався в рукопис, тим більше потребував документальних матеріалів для ознайомлення. Звісно, особливо прискіпливо вивчав твори Є.Маланюка, переріхтуючи по багато разів його вірші і культурологічні розвідки.

Особливої уваги заслугоували фото, вони розкривали не лише Є.Маланюка як людину і особистість, за ними звучала музика часу.

Переживання, пристрасті, трагедії і радощі зливалися в ритм віршованого слова, що звучало неначе свіжий струмок, розчищений від мулу, ідеологічної зашореності впевненою рукою дослідника Л.Куценка.

Поступово вибудовувалися риси загального художньо-графічного плану. Було зрозумілим, що зображення має рухатися за текстом, стати його частиною. Окремі аркуші мали спрацьовувати як наголоси, чіпляючись за вірші і події, інші як вислови головних ідей, викладених автором, розділи уявлялися своєрідними воротами до

розкриття ритму часу. Я запропонував тверду обкладинку з кольоровим супером.

Зміст і форма викладу ставили питання формальної подачі матеріалу. Колір було відкинуто свідомо, текст потребував іншого - чогось сріблястого, чорно-біло-сірого, ненав'язливого, легкого і в той же час реального і конкретного.

Я пробував різні техніки: витинанку й аплікацію, монотипію, шкрябанку, рисунок пером і гравюру сухою голкою. З'являлися окремі твори, що могли існувати самі по собі, але вони не були частиною книги, складовою логіки тексту.

Допоміг випадок. Моя сестра щось шила і щоб не згубити голку встромила її в газету. Нитка, протягнута в вушко голки складала здвоєну та одинарну частини, які вільно лежали на папері в дивовижній формі, прикривши потерте фото. Для мене це стало ключем до нового формального рішення.

Тонка лінія створювала загальний рисунок і штрих, товста – окреслювала контур образів, виділяючи їх з простору. Зображення уявлялися як тіні думок, що контрастують з проявами реальності. Знаковість і декоративність не повинні суперечити об'єму і конкретиці.

Перший результат, а це був аркуш „Гостини у бабусі”, я поніс на показ Леоніду. На першому плані зобразив стіл з куманцями, чарками, полумисками з варениками, які видавались досить реальними. На другому – зображення родини: старого діда в брилі, по праву руку від якого стояв син з книгою в руках, а по ліву – жінка з немовлям. З одного боку це був спогад про родину Є.Маланюка, а з іншого, як зазначив Леонід Васильович: „Ну чим не ікона - Бог-отець, Бог-син і цей український Дух святий в образі Мадонни-матері...”

Я також був задоволений, закладений зміст легко прочитувався і в той же час зображення залишалось художнім образом. Слово оживало, набуваючи через графічний рисунок ще більшого реального об'єму.

Лінія - ця безперервна нитка - надала мені можливостей для створення повітряного простору. Аркуш почав дихати, не обмежуючи ніяким чином свободу прочитання слова. В той же

час контраст лінії та об'єму, на мій погляд, відтворював і ту суперечність, яка була закладена особливими обставинами розвитку культури ХХ століття і виявилася у бажаннях збереження класичної мови з одночасним прагненням до модернових змін.

Після того, як були знайдені форма і ключ до образного рішення, почалася друга фаза роботи за текстом.

Окрім головних тем, закладених Л.Куценком, з'явилися нові блоки і підтеми, що мали знайти своє графічне відображення – “Відречення”, “Проща”, “Втрачений рай”, “Стоїки”, “Жертвоприношення”, “Творець і суспільство”, “Творець і держава”, “Планетарна війна добра і зла” - ці теми явно звучали на сторінках дослідження.

Зі збільшенням кількості ескізів поступово вимальовувалися символи та образи композицій.

Логічна доріжка осмислення матеріалу привела до використання в образному ряді героїв народного театрального дійства українського вертепу. Але ж Є.Маланюк, фактично виступаючи як непримирений апостол у борні за Україну, сприймає світ подій ХХ століття також як Вселенський вертеп.

Протистояння абсолютного добра і зла, віри і невір'я, прояви особистого героїзму або заздрості й егоїзму в боротьбі за владу, заліплена воля і стоїцизм – ці характерні прояви людської слабкості і сили уособили в собі збірні образи дівчини, солдата, янгола, чорта у декількох іпостасях (ординця, генерала, царя), козака і староруського воїна, смерті. Їх супроводжують символи: булава – влада; меч, шабля – сила; нагайка, аркан,

ніж – підступність; хрест, чаша, вінець – віра; крісло, трон – могутність і закон; квітка – надія; яблуко – любов; дерево – життя.

Але за всіма цими фігурами і знаками, що були результатом роздумів, стояла людина. Вона повинна була з'явитися у власному образі, виказавши особисту присутність. Так народилися колажі з фотопортретами Є.Маланюка від дитинства до сивої зрілості. Ці композиції, що означили назви розділів, зібравши в собі фрагменти архітектури, предмети, речі, зображення історичних або міфологічних осіб, які оточували поета чи були частиною його думок, стали відображенням піків життєвої напруги Є.Маланюка,

моментів перелому в його творчій свідомості на шляху пізнання природи Всесвіту.

В майбутньому схоже персоніфіковане рішення я застосував при оформленні поетичної збірки Петра Селецького “Осінній звір”.

До речі, за час роботи над книгою від нашого спілкування з Леонідом Васильовичем з’вилася в світ моя публікація у всеукраїнській газеті “День” про життя і творчість художника О.Осмьоркіна і підготовлена Леонідом стаття Є.Маланюка про мистецтво Георгія Нарбута в журналі “Образотворче мистецтво”, також я написав картину “Співець степової еллади. Портрет Є.Маланюка”, що зараз експонується в Кіровоградському обласному художньому музеї, та створив серію графічних творів на історико-філософську тематику.

Повертаючись до книги “Dominus Маланюк: Гло і постать”, слід зазначити, що не все так склалось, як бажалось. З технічних причин до неї не увійшли графічні сторінки – розгортки та заставки, що мали слугувати розрядкою тексту і розширювали простір, посилюючи образ степу, не вистачило коштів на глянцеvu суперобкладинку другого видання, але книга відбулася, книга унікальна за своїм настроєм і змістом.

Не можу не згадати добрим словом Леоніда Багацького, якому я особисто вдячний за ту делікатну обкладинку, яку він виконав на старенькому комп’ютерному обладнанні. Фото з зображенням Є.Маланюка біля розкидистого дерева, цього древнього народного символу життя, яке зросло серед безкінечного простору, далеко від українських степів, посилило і задало камертон загального настрою книги, невловимим рухом душевних струн відобразило той факт, що залишаючись у національному українському просторі, Є.Маланюк приходять до усвідомлення космічної місії людини і стає особою всесвітнього масштабу. На мій погляд, це яскраво показав своїм талановитим словом літературознавець, професор і просто людина, дивовижна за своїм духовним наповненням, Леонід Куценко і я вдячний йому, що також у міру своїх сил і можливостей долучився до цієї праці.

Ревва Т.¹
(Кіровоград)

ФОНД Л.В.КУЦЕНКА, ЩО ЗБЕРІГАЄТЬСЯ У МІСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНО- МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ І.К.КАРПЕНКА-КАРОГО

Леонід Васильович був частим гостем нашого музею, і кожна зустріч з цією неординарною людиною була надзвичайно цікавою, завжди чимось запам'ятовувалась. Він заходив зі щойно виданою власною книгою, журнальною чи газетною статтею, охоче ділився враженнями від нової подорожі чи нового відкритого ним імені, брав участь у музейних заходах: літературних вечорах, презентаціях і конференціях.

Науковці музею з цікавістю стежили за творчим зростанням Л. Куценка, намагалися збирати якомога більше матеріалів про його літературну діяльність. І як результат – окремий фонд Леоніда Васильовича, який зберігається у міському літературно-меморіальному музеї І.К. Карпенка-Карого і нараховує близько 550 предметів основного та науково-допоміжного фондів. Предмети поділяються на три групи: документальну, книжково-журнальну та фото. Частина з них подарована особисто Леонідом Васильовичем, решта потрапила до музею в результаті пошукової роботи науковців, деякі передані іншими особами.

Особистий архів Л. Куценка складають: фотокартки, які засвідчують активну участь Леоніда Васильовича у громадському, літературному житті нашого міста, світлини, зроблені під час його перебування у Нью-Йорку, Празі, Варшаві в період роботи з архівом С. Маланюка; численні вітальні адреси, грамоти, подяки. Зберіга-

---

¹Ревва Тетяна Миколаївна, старший науковий співробітник міського літературно-меморіального музею І. Карпенка-Карого

ються в нашому музеї й матеріали захисту докторської дисертації Леоніда Васильовича. Особиста частина архіву Л. Куценка порівняно мала : Леонід Васильович вважав, що його особа не заслуговує на пильну увагу, натомість щедро ділився творчим доробком і знахідками літературних мандрівок.

Одним із знакових моментів у професійній кар'єрі Л.В. Куценка-науковця було знайомство у кінці 80-х рр. ХХ ст. з творчістю поета Євгена Маланюка, яке стало справою всього життя. На той час у діаспорі про нашого земляка було написано чимало. В Україні до Леоніда Васильовича ґрунтовного життєпису Маланюка не було. Звідусіль невтомний дослідник вертався з численними записами, ксерокопіями документів, фотографіями, книгами та величезним прагненням поділитися усім тим із земляками.

Більшу частину фонду Є. Маланюка, який зберігається у літературно-меморіальному музеї І.К. Карпенка-Карого і налічує 169 предметів основного та 151 предмет науково-допоміжного фонду, складають дарунки Л. Куценка. Це фотоматеріали, негативи, твори Євгена Маланюка та збірки з його творами, журнальні та газетні статті з літературно-критичними матеріалами, присвяченими творчості Євгена Филімоновича, матеріали науково-культурних, громадських заходів на честь поета. Особливо цінними є особисті речі Є. Маланюка, які за сприяння Л.В. Куценка передав до музею син поета Богдан Маланюк: ручка, оригінал листа поета до сина і дружини, датований 1967 р., та набір кольорових листівок Віанденського замку, привезених Є. Маланюком із подорожі до Франції у 1965 р. Не менш цікавими є книги з бібліотеки Євгена Филімоновича, передані до музею Л. Куценком: Сядньов Масей «Біля тихої брами: Вірші» (Нью-Йорк, 1955), Кот Станіслав «Єжи Немірич у 300-у річницю Гадяцької угоди» (Париж, 1960), «Шекспірові сонети», перекладені українською мовою І. Костецьким (Мюнхен, 1958).

Щедрим дарунком Леоніда Васильовича стали копії фотографій Є. Маланюка 1910-1960-х рр. (з дружиною Богумілою та сином Богданом; з У. Самчуком; у слов'янському відділі Публічної бібліотеки Нью-Йорка та ін.) та особистих документів поета (свідоцтва про народження і хрещення, титульного аркуша письмової роботи з російської мови за 6-й клас Єлисаветградського земського реального училища, атестата про закінчення цього навчального

закладу, диплома про закінчення Подебрадської академії, свідоцтва члена Польського літературного клубу та інших не менш цікавих документів).

Завдяки Л.В. Куценку у фондах музею з'явилися матеріали, що свідчать про активне літературно-громадське життя Євгена Филімоновича за кордоном: копії оголошень, програм, афіш, запрошень на мистецькі заходи, у яких брав участь Є. Маланюк.

Результатом кропіткої роботи Леоніда Васильовича в зарубіжних архівах, бібліотеках, академіях стали 7 книг, присвячених Є. Маланюку: «"Ні, вже ніколи не покаюся..." Євген Маланюк. Історія ісходу» (1977), «"Так розчахнулось дерево родини..." Штрихи до сімейної драми Є. Маланюка. Листи поета до сина» (1999), «Князь духу» (2003), «І вічність на каменях Праги», «"Як перший пелюсток весни..." Інтимна лірика Є. Маланюка» (2000), «Є. Маланюк: дороги втрат і сподівань» (2002), «Dominus Маланюк: тло і постать» (2001, 2002). Даниною пам'яті й шани поетові стали й видання творів Є. Маланюка, упорядковані Л. Куценком: «Невичерпальність» (1997), «Поезії з нотатників» (2003).

Вищезгадані твори зберігаються у фондах музею, багато з них – з дарчими написами автора.

Леонід Васильович займався, зокрема, і дослідженням життєвого шляху та літературної творчості Фотія Мелешка – уродженця с. Глодоси Новоукраїнського району Кіровоградської області, який був одним з організаторів повстання місцевих селян та керівником повстанської сотні, яку сформували до Дорошенківського полку Української Народної Республіки.

Л. Куценко дослідив творчу спадщину Фотія Мелешка («Семенова криниця» (1957), «Трьома шляхами» (1964), п'єси «Останній» (1936), його спогади про події революції у нашому краї, які Ф. Мелешко друкував на сторінках українських часописів США і Канади (йдеться, зокрема, про праці «Січові стрільці на Єлисаветградщині», «Участь глодосян у визвольній боротьбі із років 1905-1920» та ін.). Авторські машинописні копії названих праць Ф. Мелешка, а також його фото, книги, оригінали особистих документів (свідоцтво науково-іспитової комісії для вчителів середніх шкіл при Українському інституті в Празі (1925), сертифікат професійного статусу (1948)), публікації Ф. Мелешка у газетах «Народний

трудоий союз» та «Новий шлях» були передані Леонідом Васильовичем до нашого музею.

Одним із захоплень Леоніда Васильовича було літературне краєзнавство, любов до якого передав тоді ще студенту-філологу його викладач М.К. Смоленчук. У 1984 р. побачила світ перша книга літератора-початківця «Музей І.К. Микитенка у Рівному». Незамінним для вчителів-словесників при вивченні літератури рідного краю став довідник Леоніда Васильовича «Літературний словник Кіровоградщини» (1995).

Частину фонду Л. Куценка складають цікаві розвідки про Д. Чижевського, М. Вороного, М. Сосюру, М. Зерова, М. Куліша та інших. Із мороку часів, із мовчання архівів, із занедбаної й деформованої пам'яті він повертав імена, без яких українська література не була б повною. У фондах музею зберігаються книги: «Наталія Лівницька-Холодна. Нарис життя і творчості» (2004); Дараган Ю. «Срібні сурми» (2004), упорядкована Л. Куценком; «Біографія поетичного рядка» (2004); «Дон-Кіхот із Кам'янця-Подільського. Микола Чирський. Літературний портрет» (2005); «Народу самосійні діти» (2005).

Перебуваютьна збереженні у нашому музеї численні публікації Л. Куценка у періодичних виданнях: літературні дослідження, статті про сучасний стан літератури, зворушливі спогади про вчителів, колег, публіцистичні роздуми.

Фонд Леоніда Васильовича продовжує поповнюватися і після його смерті. Так, художник - член НСХУ А. Надєждін подарував музею власні ілюстрації до книги Л. Куценка «Dominus Маланюк: тло і постать», а завідувача науково-методичним кабінетом українознавства та краєзнавства Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського Л. Гайда - текст плану проведення науково-дослідної експедиції «Малі ріки України. Синиця: долі річки і людей», складений Л. Куценком у 2004 р. Знімки різних років доповнили фотоархів.

Вивчення і визначення ролі Л. Куценка в сучасному літературознавстві ще попереду. Досліднику і педагогу буде присвячена не одна праця. Колеги і друзі прагнуть, щоб пам'ять про Леоніда Васильовича збереглася назавжди. Науковці літературно-меморіального музею І. К. Карпенка-Карого також докладають до цього зусиль.

*Сіренко С., Федорова А.¹
(м. Мала Виска)*

ІСТОРІЯ ОСВІТИ В ОЛЕКСАНДРІВЦІ МАЛОВІСКІВСЬКОГО РАЙОНУ

Село Олександрівка розташоване в Маловісківському районі Кіровоградської області за 12 км на південь від м. Малої Виски. До 1945 р. називалось Гапсине, Олександро-Гапсине. Є центром сільської ради, до якої належать села Тарасівка і Новомиколаївка. [1,423]

Історія села починається у II пол. XVIII ст. На жаль, точна дата виникнення не відома. Так, в книзі «Історія міст і сіл УРСР: Кіровоградська область» вказано, що село засновано у 50-х рр. XVIII ст. [1,423] Як бачимо, навіть точної дати заснування невідомо, або на коли припадає перша згадка про село. Аналогічна ситуація з історією села. Її ніхто не досліджував, а особливо історію освіти. Це вперше зроблено в цій роботі. Тема дослідження є актуальною особливо перед відзначенням 30-ти річного ювілею школи.

При написанні роботи ми використовували друковані джерела (переважно з книг, газет), польові дослідження, які проводили члени краєзнавчого гуртка школи та вчителі. Найбільший внесок зробила жителька села Юлія Андріївна Кравченко. Вона передала школі цінні документи та фотокартки, що висвітлюють життя школи у 1940-1950-х рр., але були і проблеми, пов'язані з тим, що деякі жителі села вже знищили світлини і документи, інші розповідають неохоче.

Не зважаючи на такі труднощі, нам вдалося за хронологією встановити місця розташування шкіл, розшукати фотокартки вчителів, з'ясувати особливості життя.

---

¹Сіренко Сергій Васильович, вчитель Олександрівської ЗОШ; Федорова Аліна, учениця 10 класу Олександрівської ЗОШ

Першою школою в Олександрівці була трикласна церковно-приходська [2,3], яка існувала на поч. ХХ ст. Так, відомо, що у 1905 р. в родині учителя переховувався маловисківський революціонер Іван Школа. [3,3] У цій церкві навчали дітей Закону Божому, церковному співу, церковно-слов'янському читанню, російській мові, арифметиці, чистописанню. Керував навчанням священник.

У школі дітей було дуже мало, правила поведінки занадто суворі. З меблів були невеличкі столи та стільчики, дехто писав навколішки або сидячи на підлозі. У багатодітних сім'ях, де не було коштів, діти ходили до школи по черзі, в одному і тому ж кожусі чи валянках. Книжки носили в полотняних сумках власного пошиття, а в кишені обережно тримали чорнильницю. [4]

Такі навчальні заклади проіснували до грудня 1917 року, поки ухвалою Ради народних комісарів «Про передачу справи виховання і освіти з духовного відомства у ведення народного комісаріату по освіті» були ліквідовані. [5] Але головна причина припинення існування школи – це початок громадянської війни в Україні.

У 1922 р. почала діяти нова школа, яка складалась з 2-х кімнат. Навчання проводили два учителі: Мокрицький (на жаль, ім'я і по батькові невідомі) та Федосія Яківна Бранг. Вони викладали: українську мову (як бачимо, політика українізації не оминула Гапсину), математику, історію, читання і навіть фізику. У 20-х рр. існував і лікнеп для старших людей, яких вчили читати і писати. [6]

У той час діти хотіли дуже навчатись. Вони не могли дочекатись, коли їх приймуть до школи. Часто вчителька, якщо дитина була меншого віку, ніж потрібно, говорила: «Іди, доню, (чи сину) додому кашу їсти на печі». [6]

Під кінець 20-х рр. почали під школи використовувати хати. Такі маленькі навчальні заклади, згадують Г. П. Коваленко та К. В. Комарова, були майже на кожній вулиці. Люди, котрі хотіли, щоб їхні діти хоч щось знали, згуртовувались, наймали вчителів. На кожному таку школу припадало близько 50 дітей. [7]

У 30-х роках школу зробили в маєтку пана Брунгова. Спочатку було чотири класи. У той же самий час в Тарасівці та Новомиколаївці теж діти навчалися в початкових класах.

Колишня учениця Лідія Олексіївна Кріт, 1919 року народження, згадує таких вчителів:

1. Степан Явтухович Бреус – математика
2. Марія Никифоровна Бреус – німецька мова
3. Ольга Савелівна Перебийніс - російська мова
4. Галина Володимирівна Заріцька – математика

А Юлія Андріївна Кравченко згадує: “З меблів у школі були довгі столи і біля них вузькі лавки, топили грубу всім, чим було. Коли зробили сім класів, діти з Тарасівки та Новомиколаївки ходили до нас у село навчатися далі. По закінченню цієї школи багато хто йшов здобувати професію вчителя і повертався в село навчати інших”.

По закінченню навчального року учні одержували «Переводне посвідчення». Таке посвідчення було підставою для навчання в наступному класі. За відмінні успіхи у навчанні і зразкову поведінку давали похвальні листи. Картки про успішність, поведінку та відвідування учнями школи свідчать, що в 1939-1941 навчальних роках рівень навчальних досягнень оцінювали словесно: 5 – відмінно; 4 – добре; 3,2,1 – погано.

Хороші оцінки позначались великими буквами, а погані маленькими (1941 рік).

Ці ж документи свідчать, що на початку війни школу відвідувало багато учнів, існували паралельні класи.

У 1940 році, як свідчать документи, школа носила назву Чкаловська неповна середня. Цю назву старожили пов’язують з назвою колгоспу «Колгосп ім. Чкалова». [8]

У період війни школа не працювала, батьки боялись за життя своїх дітей і не відпускали їх з дому. Відступаючи, німці зруйнували школу, яка була в панському маєтку, і після війни навчання продовжували в збудованому поряд приміщенні та в окремих хатах.

Перший післявоєнний випуск учнів О.-Гапсинської неповної середньої школи 1946 року (див. додаток №6). Випускниця цього року Олександра Сергіївна Максименко (Герасимова) згадує своїх вчителів: Артем Артемович Тітов (директор), Марія Василівна Соломаха (початкові класи), Марія Сергіївна Доброхвиля (історія), Марія Петрівна Мошура (початкові класи), Віра Петрівна

Герасімова (початкові класи), Григорій Парфентійович Олійник (військовий керівник), Юлія Миронівна Олійник, Ліза Семенівна Дученко (географія), Анна Філонівна Дученко (математика). [9]

У 1949 році директором школи був Григорій Миколайович Перебийніс. Згодом заслужений учитель України, відмінник народної освіти УРСР та СРСР, науковий кореспондент науководослідного Інституту педагогіки України, науковий працівник лабораторії одного з інститутів Академії педагогічних наук СРСР, викладач Кіровоградського педінституту. Усього цього він досяг, працюючи директором Маловисківської середньої школи №3. [10]

А починав працювати директором в Олександрівській школі. [11,115]

Саме тут він отримував, вдосконалював навички керувати школою. Перший місяць ознайомлювався з життям школи, педколективом, традиціями, проблемами. За цей час усі звикли до нього, а потім почав проводити реформи. На засіданні педради домовилися завести каміння, виклали, побілили, посіяли квіти, виникла клумба.

Після цього розчистили панський сад, який був дуже занедбаний, побілили фундамент панського маєтку і почали проводити там лінійки. Учительська була дуже маленькою. У ній стояв стіл і три стільці. На одному сидів директор, на іншому- завуч, третій для вчителів. [12]

У цей період планується будівництво нової школи, так необхідної для села. І на початку 50-х років її почали будувати сільською «толокою». Основні фінансові витрати взяв на себе колгосп, головою якого був Г. С. Коваленко. Коли школа запрацювала, дітей налічувалось близько 150 осіб. Шкільного інвентарю було замало, обходились, чим могли. У школі був дуже швидкий темп роботи. У 60-ті роки в одній класній кімнаті одночасно навчалися учні різних класів. Як згадує вчителька початкових класів Т. Т. Кузьменко: «Перші два уроки працюю з двома класами першим і четвертим. На них майже завжди припадає читання, мова і арифметика. Учні четвертого класу вже вміють працювати самостійно, тому на цих двох уроках я більше приділяю уваги учням першого класу. Так, у четвертому класі урок української мови, а у першого класу – урок

читання. На початку уроку учням четвертого класу даю самостійну роботу, у цей час з першокласниками вивчаю нове оповідання, а потім вони самостійно продовжують опрацювати його. Справившись тим часом із самостійною роботою, учні четвертого класу починають опановувати новий матеріал.» [12,2]

У 1963 році приміщення школи розширилось на три класні кімнати. Їх збудував за свої кошти колгосп «Шлях Леніна». З 1 жовтня в цих класах почалися заняття. Крім цього, у школі було збудовано кухню та їдальню. [13,4]

Олександрівська школа не відставала від інших і в організації учнівських колективів. Учні школи були дуже активні. Вони саджали дерева, як біля школи, так і на території села. На честь двадцятиріччя перемоги над фашистською Німеччиною діти заклали сад. Нові саджанці – справа рук семикласників (класний керівник Воробйова Т. Ф.). Особливо старанно попрацювали учні Андрій Грищенко, Михайло Зубенко, Людмила Дудник, Марія Бугаєнко. У 1963 році учнівськими стараннями шкільне подвір'я з пустиря перетворилось на прекрасний сад, скрізь були клумби з квітами. Посадили виноград та смородину. Біля колгоспного ставу насадили 100 верб. Учасниками цієї роботи були: Т. Кравченко, А. Вдовенко, М. Чумак, М. Сидоренко, М. Болілий, М. Нетудихата, Н. Кіріякова, С. Коваленко. Крок за кроком учні перетворювали щойно збудовану школу на квітучий сад.

Піонери шостого класу майже три роки листувалися з піонерами Гомельщини, обмінювались фотографіями. Білоруські школярі надіслали збірку творів великого білоруського поета Янки Купали. Наші піонери не залишились в боргу, вислали їм «Кобзар» Тараса Шевченка. [15,4]

Школярі взяли участь у художній самодіяльності іноземною мовою, цей огляд відбувся в Малій Висці. Серед восьмикласних шкіл журі визнало кращими виконавцями учнів Листопадівської, Маловисківської № 2 та Олександрівської шкіл. Окремі кращі учні їздили на обласний огляд художньої самодіяльності. [16,4] До кожного визначного свята учні активно готувались. Сімейним архівом родини Федорових була представлена фотографія, на якій кращі учні несуть вінок до пам'ятника воїнам, загиблим в роки війни. Директором школи в той час був О. Я. Чумак.

Таким чином школа з кожним днем ставала все кращою.

У цей час директором школи був О. С. Самойленко, завучем - Г. С. Чумак (німецька мова), вчителями: М. М. Козуб (математика), В. Л. Ємельяненко (хімія, біологія), Болілий О. В. (фізика, математика), О. Я. Чумак (історія), Т. В. Кіріякова (українська мова), Є. Я. Порубенко (російська мова), Г. І. Клімасенако (фізкультура), М. П. Тарасова (початкові класи), М. П. Мошура (початкові класи), Т. Т. Кузьменко (початкові класи), К. С. Бран (початкові класи), О. Й. Небензя (вихователька), В. П. Герасімова (вихователька), М. С. Боброва (історія, географія). Нам вдалося розшукати детальні біографії лише Ганни Кіріякової і Валентини Ємельяненко.

Ганна Василівна Кіріякова народилася 10 лютого 1922 року в с. Олександрівці. У 1941 році закінчила Новомиргородську медшколу. У часи німецької окупації працювала на різних роботах у сільському господарстві. Після звільнення села в 1944 році з квітня по вересень працювала бухгалтером в конторі колгоспу імені газети «Правди». З вересня 1944 р. по листопад 1945 р. – вчитель початкових класів Іваноблагодатної семирічної школи (на той час село належало до Великовисківського району). З 1946 р. і до виходу на пенсію працювала в Олександрівській школі. Спочатку вчителем I-IV класів, а з 1952 р. – викладачем української мови та літератури. У 1954 р. закінчила заочно Кіровоградський учительський інститут. [17]

Валентина Леонтіївна Ємельяненко народилась у с. Лозоватка Маловисківського району. З 1937 по 1941 рр. і з 1944 по 1947 рр. навчалась у школі. У 1948 р. закінчила стенографічні і машинописні курси в м. Дніпропетровську. Почала працювати в Маловисківському райкомі партії на посаді машиністки. 1950 року направлена піонервожатою в Лозоватську школу. У 1951 році переїздить до Олександрівки і працює в Плетеноташлицькій середній школі № 2. З вересня 1952 року почала працювати в Олександрівській школі. Спочатку старшою піонервожатою (1952-1959), потім вчителькою початкових класів (1959-1967), а після закінчення Кіровоградського державного педагогічного інституту викладала хімію і біологію. [18]

Кінець 60-тих – початок 70-тих років. Школа активно працювала

для того, щоб давати дітям знання. У ній працювала їдальня, частину продуктів діти вирощували в саду і на городі. Учні школи надавали допомогу колгоспу в збиранні врожаю. Колгосп допомагав в організації туристичних поїздок. Одна з таких була зафіксована на фото. Але їздили тільки ті діти, які мали хороші оцінки. Школа жила цікавим змістовним життям. Та змінювався час, зростали вимоги, і приміщення школи потребувало змін.

Директор школи - Опанас Сидорович Самойленко виступав, переконував і просив на сесіях сільської ради та правління колгоспу розширити життєвий простір для школярів. Десь у 1975 році на звітних загальноколгоспних зборах прийняли рішення про будівництво нового приміщення школи. Ось що згадує Самойленко: «Запрацювали всі служби для виготовлення проектної документації. Уже і підрядчики знайшлися: бригада вірменів, які в Плетеному Ташлику саме закінчували роботу. Оформили договір з правлінням колгоспу «Победа» про будівництво нової школи»[19]. 1 вересня 1978 року учні сіли за парти в новій школі, збудованій за типовим проектом на 192 учнівські місця. Загальна площа приміщення 1266 м², площа класних кімнат і кабінетів 415 м², комбінована майстерня площею 86 м² на 20 робочих місць, спортивний зал площею 180 м², спортивний майданчик та стадіон, площею 1,2 га. При школі працювала бібліотека. Бібліотечний фонд складав 2870 примірників, з них 1559 – підручники. Книговидача – 11 примірників у день. Опалення – водяне. Тип школи – загально-освітня школа I-II ступенів. Нову школу приймає директор Іван Федорович Ковтун, розпочинає з педагогічним колективом роботу зі створення належних умов для навчання і виховання учнів. Досвіду йому не бракувало, адже до цього з 1966 р. працював директором Маловисківської заочної і вечірньої шкіл. Його життєвий шлях був не легким. У 1941 р. закінчив 10 класів. Почав працювати секретарем у Володимирівській сільській раді Великобагачанського району Полтавської області. Потім евакуація, призов до армії. Брав участь у розгромі німців під Москвою, у районі Калуги, Тули, Юхнова, у Румунії, Угорщині, Австрії, Чехословаччини. У червні 1946 р. демобілізований. Після війни почав працювати воєнруком і фізруком Монропаширської школи Київської області.[20]

У 1984-1985 навчальному році педагогічний колектив під керівництвом директора Березовської Валентини Михалівни розпочав активну роботу зі створення навчальних кабінетів. В школі діяли кабінети: української мови та літератури (завкабінетом В. Ф. Кондратенко), російської мови та літератури (завкабінетом С. М. Ємельяненко), математики (завкабінетом Л. М. Прокопченко.), історії (завкабінетом О. Г. Кондратенко), природничий (завкабінетом В. Л. Ємельяненко), іноземної мови (завкабінетом А. М. Скальська). Серед навчальних предметів у цей час велика увага приділяється російській мові. Учителям російської мови, які працювали в сільських школах, доплачували 15% до ставки. При школах створювались підсобні господарства. Учні доглядали кролів, свиней. Корми для годування тварин учні заробляли в місцевому колгоспі “Мир”. Між підрозділами колгоспу та учнями були тісні взаємозв’язки: учні допомагали в збиранні врожаю, відвідували виробничі підрозділи з концертами.

У лютому 1989 року на базі школи проходив районний семінар керівників шкіл (завідуючий Маловисківським райво В.Д. Барановський).

Робота вчителів одержала високу оцінку. Про це свідчить запис аналізу уроку російської мови, проведеного у 8 класі молодим спеціалістом С. М. Ємельяненко, зроблений методистом районного кабінету І. М. Корховим: «Все учащиеся вовлечены в напряженную и целенаправленную работу. Методы работы подобраны удачно. Цели урока учительница достигла, материал учащиеся усвоили».

Профспілковий лідер А. М. Скальська створює кімнату емоційного розвантаження вчителів. Вона діє протягом 5-7 років. Колектив школи живе активним змістовним життям. Учитель української мови та літератури В. Ф. Кондратенко робить перші проби пера, складаючи сценарії шкільних свят. Нині Валентина Фоківна член обласного літоб’єднання “Степ”, лауреат обласної літературної премії “Моя земля-земля моїх батьків”. Автор поетичних збірок “Цвіте запізнілий мій терновий” (1996 рік) “Між радістю і плачем” (2000).

7 квітня 1995 року загальношкільні батьківські збори прийняли рішення звернутися до управління освіти Кіровоградського

облвиконкому, голови Маловисківського райвиконкому, завідуючого Маловисківським районним відділом освіти з проханням відкрити на базі вищезгаданої школи школу I-III ступенів.

Рішенням Маловисківської районної ради в серпні 1996 року № 120263 Олександрівська ЗШ I-II ступенів реорганізована в ЗШ I-III ступенів.

За останні 11 років Олександрівська ЗОШ I-III ступенів випустила 104 учнів, з них 35 вступили до вищих навчальних закладів.

Серед випускників школи два медалісти: Людмила Миколаївна Боліла (1997 рік), Інна Олександрівна Ємельяненко (2007 рік).

По закінченні школи Боліла Л. М. вступила до Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Після університету працювала вчителькою англійської мови в Олександрівській ЗОШ I-II ступенів. Згодом була кореспондентом кіровоградської газети “Ведомости плюс”, полтавської газети “Коло”, “Кременчуцький телеграф”. Нині працює редактором кременчуцької газети “Хочу иметь”.

І. О. Ємельяненко навчається в Кіровоградському державному педагогічному університеті ім. В. Винниченка на факультеті іноземних мов. Мріє стати вчителем.

Сьогодні в школі навчаються 78 учнів. Рівень навчальних досягнень оцінюється за дванадцятибальною шкалою. У відповідності до Закону України “Про загальну середню освіту” термін навчання в школі дванадцять років. Навчання здійснюють шістнадцять вчителів. З них: з вищою освітою - дванадцять, з середньою спеціальною - чотири.

Костенко Людмила Іванівна, вчитель вищої кваліфікаційної категорії, нагороджена значком “Відмінник народної освіти УРСР”.

Два вчителі, Г. Л. Бурченко та В. М. Березовська, мають звання “Старший вчитель”. За кваліфікаційними категоріями: вища - три, перша - чотири, друга - один, спеціаліст - вісім. Середній вік вчителів – 39 років.

Щороку школа відкриває двері в широкий світ своїм дорослим дітям.

Бібліографія:

1. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська обл. – К.,1972. – 816 с.
2. Максименко Д. Нова Олександрівка // Будівник комунізму (М. Виска). – 1965. – 7 серпня.
3. Бойко І. Передень жовтня // Там само. – 1966. – 10 березня.
4. Розповіла Кріт Лідія Олексіївна // Архів А. Федорової.
5. Церковно-приходские школы // [www.school.edu.ru.htm]
6. Розповідь Заріцького Миколи Івановича // Архів С. В. Сіренка.
7. Розповіла Коваленко Галина Петрівна // Архів школи.
8. Розповідь Кравченко Юлії Андріївни // Архів школи.
9. Розповіла Максименко Олександрівна Сергіївна // Архів А. Федорової.
10. Перебийніс Г. М. Мала Виска (Історико-краєзнавчий нарис) – Кіровоград: б/о, 2000. – 122с.
11. Янчуков С. М. З іменем Володимира Ястребов. – Кіровоград: Цент.-Укр. Видавництво. – 2005. – 180 с.
12. Розповідь Перебейноса Григорія Миколайовича // Архів С. В.Сіренка.
13. Кузьменко Т. Дорога кожна хвилина // Будівник комунізму. – 1962. – 7 грудня.
14. Довгань М. Подарунок дітям // Там само. – 1963. – 19 жовтня.
15. Пономаренко С. Дорогий дарунок // Там само. – 1965. – 27 листопада.
16. Олійник І. Іноземною мовою // Там само. – 1964. – 4 квітня.
17. Особова справа Г. В. Кіріякової // Архів відділу освіти Маловисківської районної державної адміністрації (далі архів відділу освіти МРДА).
18. Особова справа вчителя Олександрівської восьмирічної школи В. Л. Ємельяненко // Там само.
19. Лист О. С. Самійленка від 1.02.2008 р. // Архів С. В. Сіренка.
20. Автобіографія Івана Федоровича Ковтуна // Архів відділу освіти МРДА

ЧАСТИНА VI
ХРОНІКА

Мищенко М.І.¹
(Кіровоград)

**КРАЄЗНАВЧІ ВИДАННЯ 2004 – 2008 РОКІВ.
АНОТОВАНИЙ БІБЛЮГРАФІЧНИЙ
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ З ФОНДІВ
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ Д.ЧИЖЕВСЬКОГО**

Актуальні аспекти дослідження історії міста : Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, Ч. 1 / Кіровоградський обл. ін-т післядипломної педагог. освіти ім. В. Сухомлинського ; Укл. Л. А. Гайда. - Кіровоград 2005. – 199 с. Ч. 2 / Кіровоградський обл. ін-т післядипломної педагог. освіти ім. В. Сухомлинського ; Укл. Л. А. Гайда. - Кіровоград 2006. - 159 с.

Анотація. Видання у двох частинах представляє результати краєзнавчих досліджень маловивчених питань з історії Кіровограда, що були оприлюднені на вже традиційній конференції у рік святкування 250-річчя міста. Тематично вони охоплюють історію заснування та перейменування міста, питання розвитку місцевого самоврядування, проблеми культури, освіти, видавничої справи, традиції меценатства в краї, а також персоналії видатних земляків

Актуальні аспекти дослідження історії краю (1920-1945 рр.) та використання краєзнавчих матеріалів у навчально-виховному процесі: Матеріали обласної історико-краєзнавчої конференції: (22-23 вересня 2005 року) / Кіровоградський обл. ін-т післядипломної педагог. освіти ім. В. Сухомлинського . - Кіровоград, 2006. - 76с.

---

¹Мищенко Майя Іванівна, головний бібліотекар відділу краєзнавства обласної бібліотеки ім. Д. Чижевського.

Анотація. До видання увійшли тези історичних розвідок дослідників нашого краю та творчі доробки педагогів щодо використання краєзнавчих матеріалів у навчанні та вихованні школярів. Розраховане на педагогів, вихователів, а також на широке коло читачів, зацікавлених краєзнавством

Визначні пам'ятки та історичні місця Бобринеччини :
Інформаційний проспект / Відп. за випуск Лариса Гребень, . - Бобринець : Новий день, 2006. - 6 с.

Анотація. До інформаційного проспекту, створеного ініціативною групою з охорони і збереження культурної спадщини Бобринецького району, включено основні довідкові дані про район, короткий огляд його історії, відомості про культурних діячів, пам'ятки монументального мистецтва та кілька чорно-білих фотографій

Гусейнов, Григорій Джамалович.

Тіні забутого парку [Текст] : малюнки з уяви / Григорій Гусейнов.
- Львів : Видавництво Старого Лева, 2007 -

Кн. 1. - 2007. – 335 с.

Кн. 2. - 2007. – 335 с.

Анотація. Автор двотомника – письменник з Кривого Рогу, член НСПУ, лауреат Шевченківської премії (за 10-томне видання „Господні зерна”), журналіст, головний редактор „Кур'єра Кривбасу”, автор краєзнавчих розвідок. Мандруючи степом, містами і селами рідного краю (народився у м.Помічна Добровеличківського району) він ніби намагається вполювати те, що вислизає: мінливі «тіні забутого парку», садиб, садів, людських облич та імен, щоб потім, спираючись на спостереження, свідчення, архівні історичні документи, намалювати в уяві і показати читачеві ту чарівливу кохану Україну, яка була і яку ми втратили. Звідси і підзаголовок „Малюнки з уяви”

Дейнеко, Анатолій Олександрович.

Село наше Красне... : Історія Красносілки: від сивої давнини до наших днів / Анатолій Олександрович Дейнеко ; продюс. : Борис Миколайович Кузик. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2007. – 437с.

Анотація. Як блискучий зразок дослідження місцевої краєзнавчої історії постає книга, що її написав місцевий вчитель-історик. Мовою численних документів та архівних першоджерел вона промовляє до нащадків тих, кому це село було і залишилось малою батьківщиною, часточкою батьківщини великої, яку звемо Україна. Саме нероздільністю людських доль з історією Вітчизни та природною селянською мудрістю і ширістю приваблює книга і пересічного читача, і дослідника краю. Видання проілюстроване кольоровими та чорно-білими світлинами

Дерезовський, Василь Григоривич.

Моє село Могильне : історична література / Василь Дерезовський,; Передм. Л. Куценка. - Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2006. - 185 с.

Анотація. Книга, що побудована як довідник, має 54 розділи з різних сфер життя села в різні періоди його історії. Та вона не втратила привабливості для читання завдяки високій емоційній насиченості та небайдужості самого автора, оскільки все відображене в книзі пройшло через його свідомість і серце. Повністю виправдав себе і принцип історизму, покладений в основу концепції книги, що, безперечно, сприятиме її довговічності та популярності серед земляків

До 250-річчя Єлисаветграда : Методичні матеріали до спецкурсу “Історія нашого краю” / М-во освіти і науки України, ДЛАУ ; Укл. І. І. Романько. - Кіровоград : ДЛАУ, 2004. – 67с.

Анотація. Містить нариси з історії міста та його православних церков, з архітектури та театрального мистецтва, а також медичної справи. Окремий розділ присвячено долі міста у XX сторіччі. Видання цінне також і тим, що є доступним для сприйняття і школярами, і пересічними читачами, витримуючи при цьому необхідний науковий рівень подання інформації

Єлисаветград у дзеркалі слова : наукове видання / О. А. Семенюк, Л. І. Афанасьєва, Л. Ф. Могильник та ін., За ред. і передм. О. А. Семенюка. - Кіровоград : КОД, 2004. - 55 с.

Анотація. Перед читачем постає історія та культура Єлисаветграда, що знайшла своє увічнення в мові та мовленні, в словах і текстах. Розглянуто мікротопонімію міста, склад і структуру прізвищ його мешканців, інтерпретовано інформацію з рекламних оголошень місцевих газет та творів письменників-земляків

Журавський, Владислав

Власівка-450 / Владислав Журавський, Оксана Верстюк, Леся Журавська. - Світловодськ : Слово, 2007. – 103 с.

Анотація. Багато ілюстроване художньо-публіцистичне видання підготовлено до святкування 450-річного ювілею селища Власівка, що входить до складу м. Світловодська. У ньому використані матеріали, представлені підприємствами, організаціями та установами, а також документи з архівів України та приватних колекцій, зібрані керівником проекту, краєзнавцем і журналістом Владиславом Журавським. Можна сказати, що це своєрідний путівник по музею просто неба, ім'я якому – Власівка-трудівниця. Використано фотоматеріали В.С.Стригуна та фотографії з приватних зібрань жителів селища

Журавський, Владислав

Світловодськ: місто і люди: альбом / Владислав Журавський, Оксана Верстюк, Леся Мезенцева-Журавська,. - Кіровоград : Антураж А, 2004. - 79 с.

Анотація. Це видання, визначене як альбом, виконує функцію значно ширшу від звичайних альбомів з кольоровими краєвидами. Воно містить велику кількість цінних відомостей, фактів та свідчень про місто, твори художні – прозу і поезію, рідкісні світлини, несподівані ракурси та оригінальні погляди на відомі події. І якщо все ж таки це альбом – то сімейний альбом Світловодська, де для всіх знайшлось місце і добре слово.

Збірка праць Олександрівського районного краєзнавчого музею: збірка наукових праць, Вип. 4 / Відділ культури і туризму Олександрівської райдержадміністрації Кіровоградської області,

Олександрівський районний краєзнавчий музей ; Укл. Василь Білошапка, - Олександрівка, 2005. - 23 с.

Анотація. Черговий випуск видання, що продовжується, представляє нові дослідження про рідний край з археологічної, мовної, історичної, етнографічної точок бачення. Перевагою його є оперативність, завдяки якій усі, хто цікавиться краєзнавством, вчасно отримують потрібну інформацію

Історичні та пам'ятні місця пов'язані з історією району і міста Бобринець : путівник / Відділ культури і туризму Бобринецької районної державної адміністрації. - Бобринець, 2006. - 14 с.

Анотація. Невелика за обсягом брошура - інформаційно насичена і містить відомості, що можуть привернути увагу потенційних дослідників краю, а також задовольнити цікавість учнів та жителів міста

Кіровоградщина екскурсійна: брошура / Управління з питань фізичної культури, спорту і туризму Кіровоградської облдержадм. – Кіровоград, 2004, 14 с.

Анотація. Буклет-путівник покликаний заявити про рекреаційні можливості області, представити культурні скарбниці краю, що можуть слугувати її візитною карткою. Кольорові фото доповнені короткими анотаціями, картами та переліком екскурсійних маршрутів

Кіровоградщина туристична: брошура / Кіровоградська обласна державна адміністрація, Управління з питань фізичної культури, спорту і туризму. – Кіровоград, 2004

Анотація. Буклет містить дуже короткі інформаційні блоки про область українською та англійською мовами, карту Кіровоградщини та телефони управління з питань фізичної культури, спорту і туризму Кіровоградської облдержадміністрації

Кіровоградська область = Kirovohrad region : [Проспект]. – Кіровоград, 2006. - 36 с.

Анотація. Двомовне видання покликане оглядово презентувати Кіровоградщину в різних аспектах:

її історико-географічну характеристику, природні ресурси, промисловість, агропромисловий комплекс, мале підприємництво, зовнішньоекономічну та інвестиційну діяльність, транспорт, зв'язок, науку і освіту, охорону здоров'я, культуру, мистецтво, спорт та релігію. Кольорові ілюстрації без підпису слугують лише фоном для тексту

Ковальчук, Євген

Грушка : Історія і люди / Євген Ковальчук, Василь Гдешинський, Сергій Піддубний. - Кіровоград : КОД, 2004. – 135 с.

Анотація. Видання, приурочене до 300-річчя села, було здійснене краєзнавцем, членом СЖУ

С. Піддубним, священником, секретарем Кіровоградської єпархії УПЦ Київського патріархату В. Гдешинським, та вчителем місцевої школи Є. Ковальчуком - за активної допомоги жителів села та народного депутата України Василя Червонія. Видання містить історичні відомості, віддає належне знаменитим односельцям та подає перелік загиблих та пропалих безвісті в роки Великої Вітчизняної війни. Книгу проілюстровано чорно-білими фотодокументами

Кохан, Анатолій Ілліч

Стара Олександрія в листівках і фотографіях : фотографії / Анатолій Кохан, Леонід Сурженко. - Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2007. - 51с.

Анотація. Метою видання є відтворення старих поштових листівок та фото, на яких зображено Олександрію початку ХХ сторіччя. Вміщені в книзі листівки були надруковані у Парижі в друкарні С.Случанського впродовж 1903-1913 років, усі фотодокументи чорно-білі. Для коментарів використано також матеріали міського краєзнавчого музею ім..А.Ф.Худякової та з приватних колекцій авторів книги

Кузик, Борис Миколайович

Духовні скарби рідної землі : Історико-краєзнавчі нариси / Борис Кузик, Василь Білошапка. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2007. – 581 с. - (Сер. “Олександрівщина в музеях і храмобудівництві”)

Анотація. Краєзнавчим музеям Олександрівщини від давніших часів до сьогодення та скарбам, що вони зберігають, присвячено цю своєрідну енциклопедію, прекрасно видану і багато ілюстровану із залученням архівних матеріалів, фотодокументів, спогадів. Для зручності користувачів вміщено іменний та географічний покажчики. У додатках до цієї книги вміщено фотографії обкладинок попередніх книг, виданих у співавторстві з Б.М.Кузиком, вміщено також їхній зміст, іменний та географічний покажчики

Кузик, Борис Миколайович

Олександрівка - моя Батьківщина = Olexandrivka - my Homeland : (Навчальний посібник з англійської мови для шкіл Олександрівщини) / Борис Кузик, Надія Стаценко,. - Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2005. - 171 с.

Анотація. Навчальний посібник, написаний переважно на основі книг Б.М.Кузика та В.В.Білошапки „Олександрівка. Погляд крізь віки” та „У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини”, містить тематичні завдання краєзнавчого характеру для школярів та завдання до них

Кузик, Борис Миколайович.

Кіровоградщина: історія та сучасність центру України
[Текст] : в 2-х т. : Науково-популярне видання / Борис Миколайович Кузик, Василь Вікторович Білошапка. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2005 - Т.1. - 2005. - 495 с.
Т.2. - 2005. - 451 с

Анотація. Двотомне видання, розраховане на широке коло читачів, являє собою першу спробу не лише найповніше охарактеризувати регіон, але й розповісти про видатних особистостей, пов'язаних з краєм – усього подано відомості про 144 персоналії. Спочатку подаються загальні відомості про край, а далі матеріал розташовано по алфавіту районів області

Кузик, Борис Миколайович

До цілющих джерел рідної землі: наш край з найдавніших часів і до сьогодення: Навчальний посібник з історії рідного краю для учнів Олександрівщини / Борис Кузик, Людмила Литвин,. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2006. – 223 с.

Анотація. Після книги Л. Д. Дяченко „Рідний край Кіровоградщина” (Кіровоград, 1992) це чи не перша спроба створити підручник з краєзнавства, орієнтований не на ілюстрацію місцевими прикладами вже відомих сторінок історії, а на протилежний рух, рух дослідника – від першоджерел, фактів та свідчень – до узагальнень та висновків. Така філософія підручника дає можливість вчителю виховати сьогоденних школярів як патріотів та майбутніх хранителів рідної історії. У підручнику передбачено все для використання його у різний спосіб для будь-якої дидактичної потреби

Контурні карти до навчального посібника “До цілющих джерел рідної землі” : (Олександрівщина з найдавніших часів і до сьогодення) / Б. М. Кузик, Л. І. Литвин. - Олександрівка ; Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2006. – 15 с.

Кузик, Борис Миколайович

Краєвид: Методичний посібник для педагогів / Борис Кузик, Людмила Литвин,. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2006. - 107с.

Анотація. У методичному посібнику розкриваються основні питання методики по викладанню історичних дисциплін із розділами з краєзнавства. „Краєвид” допоможе педагогу організувати навчально-виховний процес в його урочних та позакласових формах : шкільних гуртках, клубах, екскурсійній роботі, позакласному читанні. Подаються для прикладу плани-конспекти окремих уроків з використанням краєзнавчих елементів та сценарії виховних заходів. Вміщено програму факультативного курсу з краєзнавства

Куценко, Леонід Васильович

Стежками хутора “Надія”: Нарис / Леонід Куценко. - Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. - 47с.

Анотація. Це ошатне, найкраще за поліграфією з усього надрукованого ним видання, автору не судилося потримати в руках, покласти на полицю домашньої бібліотеки, надіслати друзям, прикрасити автографом... Воно вийшло як посмертне. Оскільки влучніше за автора видання представити неможливо, наведемо цитату з передмови до книги: „Попри те, що в основі композиції нарису – уявна подорож стежками хутора „Надії”, перед вами, шановний читачу, це такий нарис-мандрівка, а не путівник, це, швидше, нарис-запрошення відвідати заповідник-музей, аби глибше осмислити це неповторне культурно-мистецьке явище, що загубилося у степовому безкраї України”

Маленький Париж : Елисаветград в старой открытке / Виктор Петраков, Валерий Машковцев, Вадим Смотренко, Юрий Ткачев,. - М. : Пинакотека, 2004. - 229 с.

Анотація. Саме чарівність старого Єлисаветграда спонукала Миколу Добролюбова назвати його маленьким Парижем. Багато часу минуло відтоді, назавжди відійшло у минуле це обличчя міста з його військовою виправкою, гімназійними кашкетами та театральним серпанком. Місто змінювало назви - тепер це Кировоград. Інші гасла, інші пісні, інші кумири... Але привабливість його не зникла, а спогади про минуле живуть у старих листівках та фотографіях. Книга має підзаголовок «Елисаветград в старой открытке», і дійсно, кожен опис, кожен історичний екскурс супроводжується листівками минулого сторіччя з приватної колекції, при цьому автор навмисне не вказує сучасних аналогів давнім назвам та будівлям. І читачеві залишається з насолодою досліджувати краєвиди та архітектурні споруди, впізнаючи минуле у сучасному, і перейматись долею рідного міста, і занурюватись у його літопис, чи й додавати до вже дослідженого власну, особисту сторінку

Маруценко, Віктор Григорович
Боковенька-2006. Степовики : Біографічний довідник / Віктор Григорович Маруценко. - Долинська, 2007. – 170 с.

Анотація. Представлене видання – це четвертий випуск

“Боковеньки”, оформлений як біографічний довідник. Він розповідає про людей різних професій - уродженців краю, або ж тих, хто присвятив Долинщині частку свого життя, обравши її місцем власних творчих пошуків, відкриттів, звитяжної праці. У довіднику використано велику кількість документів та музейних матеріалів з культурно-освітніх та архівних закладів регіону

Матівос, Юрій

Місто на сивому Інгулі : (До 250-річчя від дня заснування): Історико-публіцистичний нарис / Юрій Матівос; Худ. А. Хворост, Фот. Корзун . - Кіровоград : ТОВ “Діаграма”, 2004. - 249 с

Анотація. „Свою працю я назвав історико-публіцистичним нарисом. Такий жанр був обумовлений тим, що строго історичні факти часом пересипаються легендами, міфами, переказами, що народилися у наших краях. Це робить текст нарису динамічнішим, цікавішим, читабельнішим,” – написав Юрій Матівос у передмові до книги. До цього додамо, що попри широке цитування документів та посилання на різні джерела, видання несе на собі чіткий відбиток авторської позиції, позиції патріота, для котрого рідне місто є водночас і джерелом натхнення, і об’єктом дослідження, і тим центром тяжіння, що єднає думки, почуття і сподівання

Місто і люди : Єлисаветград - Кіровоград, 1754-2004 / В. П. Ауліна, С. В. Гришук, Д. С. Давидов, О. М. Корнілов та ін. ; Спілка підприємців Кіровоградської області. - Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2004. - 298 с.

Анотація. Книга містить відомості про всі сфери життєдіяльності міста, висвітлює діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, сфери бізнесу, освіти, культури, медицини, спорту, знайомить з видатними земляками. Посилання на окремі організації, державні установи та засоби масової інформації містять також реквізити цих інституцій. Книгу характеризує високий поліграфічний рівень, її проілюстровано багатьма кольоровими фотографіями

Олександрівщина. Минуле. Сучасне. Майбутнє: Матеріали конференції-презентації. Кіровоград, травень 2008 року / Кіровоградський держ. педагог. ун-т ім. Володимира Винниченка, Кіровоградська обл. організація Всеукраїнської спілки краєзнавців, Олександрівська районна держ. адміністрація ; укл. : Василь Білошапка. - Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2008. - 185 с.

Анотація. У наукових статтях та повідомленнях, що увійшли до збірки, розглядаються актуальні проблеми історії, географії, туризму, літератури і мистецтва Олександрівського району. Серед авторів збірки – науковці, музейні працівники, представники райдержадміністрації, бібліотекарі, краєзнавці. У додатках до збірки подаються ноти та тексти українських народних пісень, що побутували в містечку Кам'янці Чигиринського повіту Київської губернії та його околицях в кінці ХІХ- на початку ХХ століття

Омельчук, Ірина Василівна

Рідний край : Історико-краєзнавчі дослідження / Ірина Омельчук. - К. : КМЦ "Поезія", 2004. - 491 с.

Анотація. Автор книги, відмінник народної освіти УРСР, почесний громадянин Новомиргорода, нині мешкає у Києві. Значну частину своєї праці І.Омельчук присвятила дослідженню історії освіти Новомиргородщини, інші глави її книги висвітлюють далеке та недавнє минуле району, біографії відомих земляків

Павличук, Олексій

Місто над Бугом-рікою / Олексій Павличук,. - Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2004. - 128 с.

Анотація. У книзі висвітлено головні події Гайворона, починаючи з відомостей про археологічні розкопки і до сьогодення. Особливо цінна частина книги, що містить узагальнення про розвиток міста у 20 столітті. Оцінка історичних подій здійснюється з державницьких позицій. Подається список персоналій – заслужених людей, вчених, громадських діячів, почесних громадян міста. Перелік назв вулиць, провулків та площ зацікавить дослідників топоніміки рідного краю. Додатки містять вірші та пісні про Гайворон

Павличук, Олексій Андрійович

Гайворонщина - перлина Подільського краю : Історія і сучасність / Олексій Павличук, Олександр Комірний,. - Кіровоград : Центр.- Укр. вид-во, 2004. - 157с.

Анотація. У книзі краєзнавчих нарисів про Прибужжя зроблена спроба вирізнити цей куточок Кіровоградщини як своєрідний і доволі колоритний край, історію якого автори публікацій прослідковують від найдавніших часів до сьогодення. Крім цього, видання містить відомості про населені пункти Гайворонщини. Книгу проілюстровано кольоровими та чорно-білими фото, схемами, картами, таблицями. У додатку вміщено „Довідник для гостей” Гайворона з телефонами установ та організацій районного центра

Перебийніс, Григорій Миколайович

Маловисківщина у роки Великої Вітчизняної війни 1941-45 років: громадсько-політична література / Григорій Перебийніс, Григорій Красний,. - Мала Виска : Газ. “Маловисківські вісті”, 2005. - 95,[1] с. :

Анотація. Документальна розповідь стала результатом праці кількох десятиліть, впродовж яких авторами опрацьовано сотні книг, вивчено тисячі аркушів архівних матеріалів, спогадів ветеранів, прослухано сотні спогадів про пережите у роки окупації, у таборах військовополонених, а також розповідей тих, хто спізнав гіркої долі раба, беззахисного наймита на чужині, у Німеччині. Книга містить цифри, факти, хронологічні таблиці, фотогалерею та додаток із популярними піснями воєнних років (ноти та слова)

Світловодськ : 50-річчю міста Світловодська присвячується / Автор ідеї Володимир Волков; Автори проекту Владислав Журавський, Олексій Лисенко, Олексій Шаповал,. - Світловодськ : Рекл. агенція “Грін Ліон” : ТОВ “Вид. будинок “Аванпост-прим”, 2004. - 151 с

Анотація. Ювілейне видання являє собою фотоальбом, у якому подаються українською та англійською мовами відомості згідно чотирьох розділів: „Історії нашої пам'ять.” „Економічний потенціал.” „Духовні обрії міста.” „Чарівний світ природи.” Висока якість

фотографій та сучасний дизайн у поєднанні з оригінальною формою подання інформації вирізняють це видання серед інших фотоальбомів

Символіка адміністративних районів та міст обласного значення Кіровоградщини : альбом / Під заг. ред. В. Кривенка, В. Сибірцева ; Кіровоградська обласна рада, Кіровоградське обл. відділення Українського геральдичного т-ва . - Кіровоград : Антураж А, 2004. - 36 с.

Анотація. З року в рік зростає кількість людей, що виявляють свій інтерес до геральдики. На Кіровоградщині вони гуртуються навколо обласного відділення Українського геральдичного товариства, яке разом з обласною радою і презентує цей альбом-каталог. Він містить кольорові зображення гербів, прапорів та нагород, що презентують символіку населених пунктів області, а також пояснення до них

Скарби Прибужжя : альбом / Ред. Наталія Земнорій,. - К., 2004. - 97 с. - (Б-ка газети “Гайворонські вісті”)

Анотація. Три розділи книги (Літературна вітальня. Веселкова палітра. Струни серця) містять статті-персоналії про відомих людей – письменників, художників та музикантів, чие життя та творчість пов’язані з Гайворонщиною. Як ілюстрації подано тексти віршів, фотографії картин та слова і музику пісень

Смуток, Іван

Грузьке: Публіцистично-краєзнавче видання / Іван Смуток, Сергій Піддубний. - Кіровоград : КОД, 2005. - 127 с.

Анотація. „Село на тридцяти ставках”, як названо у книзі Грузьке, має відтепер не лише власну історію, але й, образно кажучи, свій літопис. Воно привабить допитливого читача і таємницями катакомб, і легендою про скарби Нестора Махна, і біографіями земляків, і топонімікою, і відомостями з Книги Пам’яті. Кольорові та чорно-білі фотографії гармонійно доповнюють текст

Ульяновський район: сторінками історії та сьогодення : (Матеріали I-ї учнівської науково-краєзнавчої конференції) / Укл. С. В. Головка. - Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2007. - 89 с.

Анотація. Свою першу науково-краєзнавчу конференцію молодь Ульянівщини присвятила світлій пам'яті видатного земляка – педагога, вченого Леоніда Васильовича Куценка. Тематично доповіді охоплюють археологію, топоніміку, історію та пам'ятки природи Ульяновського району. До кожної доповіді додаються списки використаної літератури. Вміщено також кілька фотографій по темі виступів

Честь і гордість Гайворонщини / ред. : Наталія Земнорій. - К. : “Геопринт”, 2007. – 271 с.

Анотація. Основою цієї книги стали публікації у районній газеті про видатних людей Гайворонщини. Назви розділів книги дають перше уявлення про її зміст: „Видатні політичні діячі”. „Вірні обов'язку”. „Працею звеличені”. „В науці залишили слід”. „Їх творчість кличе в висоту”. Зі сторінок цієї своєрідної публіцистичної енциклопедії постануть перед читачем не стільки короткі біографічні відомості про земляків, скільки долі людські. І саме цим пояснюється якийсь особливий чар і потужна енергетика книги – ці люди одухотворили, захистили і прикрасили нашу рідну землю. Наталія Рудь і Валерій Гринчак, Олег Зеленька і Олекса Повстенко, Галина Берізка і Василь Стус – усі вони причетні до того клаптика землі, що звано своєю малою батьківщиною. І ще чимало людей доклали зусиль, щоб книга побачила світ – їхні імена з подякою надруковано у передмові до видання.

Наукове видання

Красзнавчий вісник Кіровоградщини

Випуск II

Голова редакційної ради К. Шляховий
Відповідальний редактор С. Янчуков

Верстка: А.Тараненко

Підписано до друку 08.12.2008 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний. Гарнітура Times.
Ум.друк.арк. 13,14. Тираж 120. Зам. 670.

Комунальне підприємство “Центрально-Українське видавництво”.
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 27.12.2004 р., серія ДК № 2051.

Надруковано в КП “Центрально-Українське видавництво”
Україна, 25006, м.Кіровоград, вул. Тимірязєва, 69.
Тел.: (0522) 24-25-96, 24-48-51.